

MILITÆRE STUDIER

FORSVARETS STABSSKOLE

1
2015

På sporet av en norsk krigerkultur

Holdninger til militærmakt før og nå

Ole Martin Brunborg

Forsvarets stabsskole (FSTS)

Akershus festning, bygning 10, Postboks 1550 Sentrum, 0015 Oslo, Norge

Forsvarets stabsskole er en del av Forsvarets høyskole (FHS). Som faglig uavhengig høyskole utøver FHS sin virksomhet i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, pedagogiske og etiske prinsipper (jf. Lov om universiteter og høyskoler § 1 – 5).

Sjef Forsvarets stabsskole: flaggkommandør Jan Østensen Berglund

Militære studier er en militærfaglig tidsskriftserie innenfor Forsvarets stabsskoles ulike fagområder. Alle synspunkter, vurderinger og konklusjoner som fremkommer i denne publikasjonen står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med forfatterens samtykke.

Ansvarelig redaktør: oberstløytnant Tormod Heier (PhD)

Ass. redaktør: Yngvild Sørbye

Norwegian Defence Command and Staff College

Akershus festning, bygning 10, Postboks 1550 Sentrum, 0015 Oslo, Norway

The Norwegian Defence Command and Staff College is part of the Norwegian Defence University College (FHS). As an independent university college, FHS conducts its professional activities in accordance with recognized scientific, pedagogical and ethical principles (pursuant to the Act pertaining to Universities and University Colleges, section 1 – 5).

Chief Norwegian Defence Command and Staff College: Commodore Jan Østensen Berglund

Militære studier is an independent military journal attached to the Norwegian Defence Command and Staff College's broad portfolio of professional interests. All views, assessments and conclusions which appear in this publication are the author's own. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor-in-chief: Lieutenant Colonel Tormod Heier (PhD)

Assistant editor: Yngvild Sørbye

På sporet av en norsk krigerkultur

Holdninger til militærmakt før og nå

Ole Martin Brunborg

Utgiver

Forsvarets stabsskole/FHS

Redaksjon

Oberstløytnant Tormod Heier (ansv.)

Yngvild Sørbye

Grafisk design

commandogroup.no

ISSN

1894-2547

Forsidebilde

Vinterøvelse med Telemark Bataljon i 2013.

Foto

Peder Torp Mathisen, Forsvarets mediesenter

Trykk

07 Media – 07.no

Henvendelser om skriftserien kan rettes til

Forsvarets stabsskole/Forsvarets høgscole

post.fhs@mil.no

Forfatteren

Ole Martin Brunborg er oberstløytnant i Hæren og for tiden gruppesjef i J3 – 5 ved NATO Special Operations Forces Headquarters i Mons, Belgia. Han har tjenestebakgrunn fra Infanteriet og Hærens spesialstyrker, foruten tjeneste på operasjonelt nivå ved Forsvarets Operative Hovedkvarter. Hans internasjonale tjeneste omfatter tre kontingenter på Balkan (hhv. infanterikompanisjef i SFOR og KFOR Liaisonoffiser til Russian Military Contingent) samt tre kontingenter i Afghanistan (hhv. G5 mentor i OMLT og NSHQ Liaisonoffiser til NATO Special Operations Component Command-Afghanistan. Han har germanistikk grunnfag fra UiB samt russisk B-kurs og kulturstudier fra UiO. Ole Martin Brunborg gjennomførte sin masterutdanning ved Forsvarets høyskole i 2007 – 2008).

Summary

This thesis sets out to explore the virtues of a possible Norwegian warrior culture. Examining military journals, Army Field Manuals, doctrines and even fictional literary sources from the turn of the last two centuries, the analysis identifies a number of main currents in Norwegian ideas on war and warfare. By comparing military culture at the national level with the individual warrior level in the Norwegian Armed Forces, the study finds that around 1900, the military culture was heavily influenced by the common political and ideological currents in Europe, such as nationalism, militarism, Social Darwinism, war theology and the cult of the offensive, as well as Michael Howard's concept of *bellicism*. Built on national ideology, the warrior subculture reflected «the hard values of the battlefield».

A hundred years later, military culture has been rocked by tremendous social and political changes. Replacing nationalism with individualism and humanism, the overall cultural and ideological arguments for waging war have ceased referring to the fatherland and come to be legitimized by the Universal Human Rights, reflecting the increase in Norwegian troop contributions to multinational operations from the 1990ies onwards. Even so, the Norwegian Army's warrior subculture remains relatively unchanged, as it continues to reflect the virtues that are still essential to success on the battlefield. Key findings suggest that the present warrior subculture is a result of the functional imperative fully in line with the ancient warrior cultures.

Keywords: warrior culture, military culture, militarism, bellicism, offensive, Norwegian Army, Telemark battalion, nationalism, values, human rights, individualism, discipline

Innhold

Forfatteren	5
Summary	5
Redaktørens forord	9
Kapittel 1 Innledning	11
Problemstilling og definisjoner	14
Avgrensninger og disposisjon	18
Kapittel 2 Litteratur og metode	20
Norsk og vestlig krigerkultur	20
Forskningsstatus	23
Metode	24
Kildekritikk	27
Kapittel 3 Norsk militær kultur tidlig på 1900-tallet	30
Nasjonalisme	30
<i>Soldatens bok</i> (Johannes Hægland)	33
Militarisme (Henrik Angell)	38
Sosialdarwinisme: Krigens foredlende effekt	40
Krigsteologi	43
Bellicisme og krigsbegeistring	47
Offensivens ideologi	50
Militarisering	53
Disiplin og offervilje	56
Mot, tapperhet og kameratskap	60
Oppsummering	62

Kapittel 4 Norsk militær kultur tidlig på 2000-tallet	64
Nasjonalstater under press	65
Paradigmeskifte og rettferdig krig – igjen	68
Universelle menneskerettigheter	71
Individualisme – og litt nasjonalisme?	75
Human krigføring	79
Kriggerkulturen og Forsvarets verdigrunnlag	82
Disiplin, integritet, lojalitet (Telemark bataljon)	84
Oppsummering	91
Kapittel 5 Konklusjoner	92
Militarisme versus humanisme	94
Mer sivil enn militær?	96
Etterord	98
Litteraturliste	99

Redaktørens forord

Kjære leser!

Det norske forsvaret har i nyere tid aldri hatt mer krigserfaring enn i dag. Høy kvalitet, moderne materiell og mye realistisk trening har gjort norske soldater til en etterspurt eksportvare. Vi har også en ny generasjon norske politikere, som i motsetning til sine forgjengere bruker Forsvaret som aldri før i kampen for nasjonale interesser og vestlige verdier. Hva gjør dette med Forsvaret? Slike spørsmål opptar flere enn Justisdepartementet, som tidvis er bekymret for at norske soldater skal «gå i Afghanistan-modus» når krisen inntreffer og det sivil-militære samarbeidet settes på prøve. Nettopp i en tid med økende terror og voldelig ekstremisme er det derfor viktig å se nærmere på verdiene og idealene hos den enkelte soldat.

Det er noe ambivalent over den norske militære kulturen anno 2015. Norske myndigheter ønsker et profesjonelt innsatsforvar. Med dette menes vervede soldater som dypest sett holdes sammen av kampmoral, offervilje og effektiv innsats. Dette krever innordning, disiplin og konformitet. Samtidig forventes det at Forsvaret skal speile sivilsamfunnet for øvrig – et samfunn tuftet på liberale verdier og stor valgfrihet. Med dette legger våre myndigheter til rette for mer åpenhet, flere individuelle tilpasninger og et større mangfold av mennesketyper og ytringer. I dette landskapet kommer den norske krigerkulturen under kryssild. På den ene side står hensynet til militær funksjonalitet. På den annen side står de sosiale hensynene til et stadig mer liberalt og åpent sivil samfunn som ser på utviklingen av kombattante krigerkulturer med skepsis.

Denne utgaven av *Militære studier* bygger på en masteroppgave fra 2008, året da begreper som krigerkultur og stridsmoral hos norske soldater for alvor ble satt på dagsordenen i den offentlige debatten. Aktualiteten er imidlertid høyere enn noensinne, ettersom 15 års sammenhengende krigsoperasjoner i utlandet har satt sitt preg på Forsvaret. Forfatteren sammenligner utviklingen av den norske krigerkulturen ved begynnelsen av to århundrer, nemlig 1900-tallet og 2000-tallet, og konklusjonen vil for mange være overraskende. Til tross for store forskjeller i Norges politiske omgivelser forholder krigerkulturen seg relativt stabil, selv i en tid da samfunnet for øvrig styres i retning av mer subjektivism, mer materialisme, mer hedonisme og mer individualisme. Profesjonens rotfestede krav til uniformering og disiplin, innordning og offervilje er med andre ord tidløse suksesskriterier for enhver stat som vil holde seg med troverdige militære styrker.

Tormod Heier

Ansvarlig redaktør/oberstløytnant

Forsvarets stabsskole/Forsvarets høgskole

Kapittel 1

Innledning

Samuel P. Huntingtons bok *The soldier and the state* fra 1957 er klassikeren fremfor noen innenfor militærsosiologien og fagfeltet «War and society studies». I denne boken fremholder statsviteren Huntington at de militære institusjonene i ethvert samfunn er utformet under påvirkning av dets funksjonelle og samfunnsmessige rolle. På den ene side må militærmakten reflektere kunnskap, verdier og holdninger som gjør at den er i stand til å ivareta sin funksjonelle rolle som et effektivt maktmiddel mot en konkret trussel, og på den annen side skal den reflektere de sosiale strømninger, ideologier og holdninger som er dominerende i det samfunnet den er en del av (Huntington, 1957, s. 2).

Huntington presiserer at graden av funksjonell og samfunnsmessig påvirkning må balanseres i forhold til gjeldende trusler og sosiale strømninger. En militærmakt som bare gjenspeiler samfunnets sosiale trender, ideologiske verdier og holdninger, vil kunne bli uegnet til å fylle sin funksjonelle rolle. Den vil ganske enkelt bli ute av stand til effektivt å kunne utkjempe krig, eller gjennomføre militære operasjoner. På den annen side vil en militærmakt som kun gjenspeiler militære verdier og holdninger kunne få problemer med å forholde seg til det samfunnet den er en del av og som den er satt til å tjene. Idealet for enhver forsvarsmakt er en balanse mellom to imperativer – det funksjonelle og det samfunnsmessige.

Temaet for denne studien er norsk militær kultur gjennom drøyt hundre år. I henhold til Huntingtons teori vil en slik kultur være påvirket av Forsvarets funksjonelle rolle i forhold til det aktuelle trusselbildet og de sosiale strømninger, ideologier og holdninger som er dominerende i samtiden. Ideelt sett vil norsk militær kultur alltid gjenspeile en balanse mellom verdier og

holdninger som oppfattes både som militært hensiktsmessige og som uttrykk for gjeldende politiske, ideologiske og samfunnsmessige verdier. Er dette så tilfellet med norsk militær kultur?

Kultur er ingen statisk verdi. Kultur endres med tiden som en følge av påvirkning fra indre og ytre forhold. Videre er det rimelig å anta at kultur heller ikke er nivåavhengig. Militær kultur vil på samme tid kunne eksistere i kontakten med samfunnet, der institusjonen må kunne legitimere sin eksistens og sin oppdragsutførelse, og på et lavere soldatnivå, der den enkelte soldat kan stå ansikt til ansikt overfor en motstander, og militær effektivitet vil være et spørsmål om liv eller død.

Dersom det er slik at kulturen endres og påvirkes med tiden, vil det være sannsynlig at den militære kulturens innhold varierer med opplevd militær trussel og generell samfunnsutvikling. Antagelsen understøttes av Huntingtons teori. I tiden mellom 1900 og i dag er svært mye forandret i det norske samfunnet. I løpet av drøyt et århundre har verden endret seg dramatisk. Den har utviklet seg fra å være moderne og senmoderne til å bli postmoderne, som er betegnelsen enkelte ynder å kalle gjeldende paradigme (Moskos et al. (red.), 2000). Gjennom alle disse paradigmenes har militærmakten i de forskjellige land hatt sine karakteristiske kjennetegn (Moskos, 2000, s. 15). Hvordan har norsk militær kultur blitt påvirket gjennom denne utviklingen?

Carl von Clausewitz skriver i klassikeren *Vom Kriege* om krigens natur og krigens karakter. Hos Clausewitz fremstår krigens natur som mer eller mindre uforanderlig. Den vil alltid ha i seg en blind naturkraft med elementer av hat og fiendskap (Clausewitz, s. 44). Krigens karakter derimot vil kunne endre seg med krigens politiske målsetting (ibid., s. 42). *Forsvarets fellesoperative doktrine* (FFOD) beskriver det samme fenomenet som «væpnede konflikters natur». I FFOD heter det at selv om væpnede konflikter har endret karakter gjennom historien og i de senere år, er det fremdeles mennesker som slåss, ikke maskiner og systemer: «Midlene og metodene vil også endre seg fra konflikt til konflikt, men det er samtidig mulig å snakke om konflikters varige natur, der faktorene friksjon, usikkerhet og kaos, fare og stress alltid opptrer» (Forsvarsstaben, 2007, s. 75). Av dette kan vi utlede at militær kultur vil variere avhengig av institusjonelt nivå. På overordnet nivå, hvor ledelsen må legitimere sin oppdragsutførelse overfor styresmaktene, vil det kunne utvikles en politisk og ideologisk påvirket militær kultur, mens vi på avdelingsnivå, hvor soldatene står direkte overfor krigens blinde naturkraft, vil kunne finne en funksjonelt påvirket kultur. I direkte kontakt

med en motstander er det mye som taler for at det er verdier, holdninger og egenskaper som gir militær effektivitet som verdsettes. Vil norsk militær kultur variere avhengig av nivå?

Hensikten med denne studien av norsk militær kultur er todelt. For det første ønsker jeg å undersøke hvorvidt holdninger og begrunnelser for bruk av militær makt på et overordnet nivå har endret seg gjennom hundre år som et resultat av funksjonell, politisk, ideologisk, og samfunnsmessig påvirkning. For det andre ønsker jeg å undersøke i hvilken grad endrede holdninger og ideologiske begrunnelser for krig og bruk av militær makt på overordnet nivå har påvirket profesjonskulturen.

Min interesse for å studere militær kultur ligger først og fremst i forståelsen av at den militære kulturen vil ha stor innvirkning på militærmaktens organisasjon, doktrine og praktiske oppdragsutførelse (Lewis, 2007).¹ I *FFOD* fremkommer det at en velutviklet profesjonskultur, basert på felles verdier og felles forståelse, er en forutsetning for at Forsvaret skal evne å håndtere sine komplekse oppgaver (Forsvarsstaben, 2007, s. 7, pkt. 0102). Ut av dette må vi kunne lese en erkjennelse av at den militære kulturen er vesentlig både for profesjonsidentiteten og den militære oppdragsutførelsen.

Begreper som profesjonsidentitet, verdigrunnlag, kjerneverdier, krigerdyder, krigerkodeks og krigeretos har forekommet hyppig i militærfaglig litteratur, debatter og politiske festtaler de senere årene. Disse begrepene har fått sin renessanse i forbindelse med den såkalte transformasjonen av militærmakten og revitaliseringen av den militære profesjonen. Dette er ikke urimelig siden disse begrepene åpenbart utgjør viktige elementer i den militære kulturen.

Vestlig militærfaglig og historisk litteratur, så vel som relevante biografier og skjønnlitteratur, fremhever gjennomgående visse menneskelige egenskaper og kulturelle trekk som kjennetegner effektive militære organisasjoner. Det fremsettes nærmest som et aksiom at kulturelle trekk som vi i hovedsak kjenner fra de tradisjonelle historiske krigerkulturene er en forutsetning for militær effektivitet (Buckingham, 1999, s. 2).² Siden det er rimelig å anta

¹ Adrian R. Lewis, *The American culture of war*. Prinsipielle forhold mellom kultur og militær oppdragsutførelse behandles særlig i Introduction og Chapter 1.

² David W. Buckingham, *The warrior ethos*. Forfatteren målbærer meget typiske synspunkter for gruppen unge kampoffiserer. Han sier eksplisitt at visse krigerverdier og -egenskaper er vesentlige for militær effektivitet: «The warrior ethos is essential to effectiveness in combat and must be preserved and passed on to the «Army After Next»» (s. 2).

at militær kultur først og fremst er blitt til gjennom erfaring, vil den med stor sannsynlighet være tuftet på ideer, verdier, regler, normer, koder og handlingsmønstre som tidligere har vist seg å føre til militær suksess. Den militære kulturen vil derfor overveiende ha i seg elementer som internt oppfattes å underbygge militær effektivitet. Den vil i stor grad være et produkt av de militære styrkers funksjonelle rolle som et maktmiddel mot en konkret trussel. I dette kan det ligge både fordeler og ulemper.

William Ogburn presenterte allerede i 1922 i sin bok *Social change* en teori om at sosial forandring skjer i forskjellige tempi på ulike nivåer. Hurtigst utvikler teknologien seg, langsommere de sosiale institusjoner og langsamst menneskenes ideer. Overført til vårt emne innebærer dette at dersom oppdrag, rammer og forutsetninger ikke endrer seg nevneverdig, vil den militære kulturen være en sikker rettesnor for å oppnå suksess. Dersom oppdrag, rammer og forutsetninger derimot endrer seg, vil den etablerte kulturen kunne være en direkte hemske idet man forsøker å utkjempe den foregående krigen, men nå med små utsikter til suksess. I sosiologien er dette benevnt som en sosial etterslepsteori (referert i Bjøl, 1974, s. 57). Dersom denne teorien er riktig, vil forsvarret sannsynligvis ofte i utgangspunktet forsøke å utkjempe den foregående krigen.

Problemstilling og definisjoner

Den følgende analysen vil konsentreres om to hovedproblemstillinger:

- Hvilke holdninger til krig og bruk av militærmakt preger norsk militær kultur rundt henholdsvis år 1900 og år 2000?
- I hvilken grad har den overordnede militære kulturens ideologiske begrunnelse for krig og bruk av militærmakt påvirket innholdet i krigerkulturen?

Problemstillingen krever en utdyping av noen sentrale begreper. Jeg vil først utlede og forklare innholdet i begrepene *profesjon*, *profesjonsidentitet* og *profesjonskultur*. Deretter vil jeg forklare og begrunne begrepene *militær kultur* og *krigerkultur* slik de brukes i denne studien.

Huntington poengterer at offisersgjerningen er en profesjon (s. 7–18). En profesjon skiller seg, ifølge Huntington, fra et vanlig yrke ved at den profesjonelle besitter spesialkunnskap for å kunne utføre en bestemt samfunnsoppgave til beste for samfunnet. De spesielle kjennetegnene ved en profesjon er dens ekspertise, ansvar og interne samhold, eller identitetsbevissthet. For offiserens del består ekspertisen i å kunne gjennomføre operasjoner, eller administrere statsmonopolisert voldsutøvelse på samfunnets vegne. Ansvaret ligger for offiseren i å alltid ivareta Forsvarets samfunnsviktige oppgaver til samfunnets beste på tross av eventuelle personlige belastninger. Internt samhold og identitetsbevissthet oppstår dels gjennom felles langvarig og krevende profesjonsspesifikk utdanning, og dels gjennom den eksklusivitetsfølelse offiserene opplever gjennom sin eksklusive rett til å ivareta samfunnets sikkerhet.

Huntington fremhever profesjonalitet som det som skiller dagens offiserer fra tidligere tiders krigere. I dag vil mange av de profesjonelle trekkene også gjelde for soldatene. Disse er ikke lenger bare profesjonelle i betydningen av at de mottar lønn som ansatte i Forsvaret, men etter hvert også fordi de tilfredsstillter en profesjons krav til ekspertise, ansvar og identitetsbevissthet.

I *Forsvarets fellesoperative doktrine* opereres det med begreper som *profesjonskultur* og *profesjonsidentitet*. Innholdet i begrepene er til forveksling likt Huntingtons beskrivelser av profesjon og profesjonsidentitet. *FFOD* fremhever at profesjonskulturen skal basere seg på de grunnleggende verdiene Forsvaret vil utvikle for å møte sine utfordringer. Verdigrunnlaget består av de verdier og den kodeks som styrer profesjonsutøvelsen og medlemmenes holdninger (Forsvarsstaben, 2007, s. 157). Forsvarets grunnleggende verdier er nedfelt i *Forsvarets verdigrunnlag*. Dette er ment å gjenspeile samfunnets normer og verdier (Forsvarets overkommando, 1998, s. 9).

Imidlertid åpner *FFOD* for at disse verdiene kan utvikles spesifikt i henhold til den enkelte profesjons krav (Forsvarsstaben, 2007, s. 157). Dette gjør det rimelig å anta at det i Forsvaret til samme tid vil eksistere forskjellige nivåspesifikke profesjonskulturer ved ulike avdelinger, avhengig av konkret oppgave, oppdrag, eller operasjon. *FFOD* synes å erkjenne at hensynet til militær effektivitet innenfor et bredt spekter av oppgaver krever subkulturer innenfor profesjonskulturen. Riktignok må de forskjellige subkulturene av profesjonskulturen være innenfor rammen av Forsvarets verdigrunnlag. Norsk militær kultur blir med dette mangefasettert og vidtfnende. Den

må omfatte alle de forskjellige funksjonelle profesjonskulturene på de ulike nivåene i Forsvaret.

Kulturbegrepet er allerede introdusert. Definisjonene av kultur er legio (Lewis, 2002). På bakgrunn av utledningene ovenfor vil denne studien operere med to nivåspesifikke kulturbegreper. På det overordnede nivået hvor institusjonen må legitimere sin eksistens og sin oppdragsutførelse internt så vel som overfor de politiske myndigheter og samfunnet, vil jeg benytte begrepet militær kultur. Dette begrepet er vidtfavnende og vil være en funksjon av politisk, ideologisk og funksjonell påvirkning. Gitt at de militære styrkene er under politisk kontroll og er en del av samfunnet, vil den samfunnsmessige påvirkningen trolig være større enn den funksjonelle. I henhold til dette resonnementet vil militær kultur sannsynligvis være så sivil som mulig og så militær som nødvendig. Den etiske forankringen for Forsvaret slik den fremkommer i *Forsvarets verdigrunnlag* styrker denne antagelsen (Forsvarets overkommando, 1998).

Basert på den norske sosialantropologen Arne Martin Klausens generelle definisjon av kultur, vil jeg i denne studien definere den overordnede militære kulturen som *de ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler som et medlem av den militære organisasjonen overtar fra den foregående generasjon, og som man forsøker å bringe videre – oftest noe forandret – til den neste generasjon* (Klausen, 1992, s. 27). Denne definisjonen har sin styrke i at den vektlegger tradisjon samtidig som den også peker på endring og fornyelse.

Begrepet *militær kultur* vil i denne studien først og fremst bli benyttet for å belyse den første problemstillingen, som vil ha fokus på hvordan de overordnede ideologiske verdier påvirker holdninger til krig og begrunnelser for bruk av militærmakt. I enkelte sammenhenger, som det vil fremkomme av konteksten, er begrepet også benyttet generelt om militær kultur. Begrepet omfatter da militær kultur på alle nivåer.

Ifølge FFOD er kjernen i den militære profesjonen gjennomføring av operasjoner (Forsvarsstaben, 2007, s. 157, pkt. 0603). Følgelig bør de verdier og holdninger som kreves for å gjennomføre operasjoner prege den daglige virksomheten. I FFOD vektlegges med andre ord den funksjonelle ved kulturen. Ambisjonen er sannsynligvis å fremheve de verdier, holdninger og egenskaper ved kulturen som kreves for å tilfredsstillere det som tidligere ble betegnet som krigens krav.

Uttrykket krig er interessant nok fjernet fra *FFOD* (ibid., pkt. 0203).³ Siden denne studien dekker en periode hvor begrepet var i alminnelig bruk, vil det fortsatt bli benyttet i det følgende.

For å beskrive den militære kulturen på soldatnivå vil jeg benytte begrepet *krigerkultur*. Min utledning over gir grunn til å anta at direkte eksponering for *krigens blinde naturkraft* vil favorisere verdier, holdninger og egenskaper som fremelsker militær effektivitet. Imidlertid vil dette begrepet også være en funksjon av politisk, ideologisk og funksjonell påvirkning. Likevel vil det være snevrere enn militær kultur, fordi det i større grad vektlegger handlinger i direkte kontakt med en motstander. Krigerkulturen vil være en subkultur i profesjonskulturen. Gitt at de militære styrkene i ytterste konsekvens skal være i stand til å kunne utkjempe en krig, eller føre væpnet strid i høyintensitetskonflikter, vil den funksjonelle påvirkningen sannsynligvis være større enn den samfunnsmessige (ibid., s. 29, pkt. 0234).⁴ I henhold til dette resonnementet vil den militære kulturen på avdelingsnivå være så funksjonell som mulig og så lite sivil som politisk kontroll og samfunnets verdier tillater. Dette resonnementet underbygges også i *Forsvarets verdigrunnlag* (Forsvarets overkommando, 1998, s. 11). Implisitt i dette resonnementet ligger imidlertid også en erkjennelse av at de funksjonelle verdiene som er nødvendige for å beskytte samfunnet, eller ivareta militær effektivitet, kan komme i konflikt med det samme samfunnets verdier.

Med utgangspunkt i egen tjenesteerfaring og Klausens generelle kulturdefinisjon vil jeg definere krigerkulturen som *de ideer, verdier, regler, normer, koder, foretrukne egenskaper og handlingsmønstre som et medlem av den militære organisasjonen overtar fra den foregående generasjon, fordi de forbindes med militær effektivitet i direkte kamp, og som man forsøker å bringe videre – oftest noe erfaringsjustert – til den neste generasjon.*

Krigerkulturen er ment å omfatte de verdier, holdninger, egenskaper og regler for opptreden som er nødvendige for å kunne møte krigens krav, eller «the hard values of the battlefield» (Buckingham, 1999, s. 1). Begrepet *krigerkultur* vil først og fremst bli benyttet for å belyse den andre problemstillingen, som vil ha fokus på hvordan den overordnede militære kulturens ideologiske verdier og uttrykte holdninger til krig påvirker verdier, holdninger og egenskaper som

³ Se s. 157, pkt. 0203: «Konfliktspekteret spenner fra fred via krise til væpnet konflikt. Sistnevnte kategori inkluderer det som tradisjonelt er benevnt «'krig'».

⁴ Forsvarets rasjonale, pkt. 0234.

er direkte forbundet med militær effektivitet. Disse verdiene og egenskapene vil gjenfinnes i krigeretos og profesjonsidentitet i hærens kampavdelinger.

Kulturbegrepene slik jeg har fremstilt dem her vil på overordnet nivå særlig påvirke den øverste militære ledelsen, mens de på det taktiske avdelings- og soldatnivået i første rekke vil påvirke utførelsen på avdelingsnivået. Det *FFOD* refererer til som *profesjonskulturen* vil omfattes av hva jeg har definert som overordnet militær kultur. Det jeg har definert som underordnet krigerkultur, vil være en en subkultur i profesjonskulturen.

Avgrensninger og disposisjon

Som det fremgår av tittel og problemstilling, er studien avgrenset til tiden rundt de to århundreskiftene 1900 og 2000. Begrunnelsen for denne avgrensningen er forventningen om at tidsgapet mellom de to tilfellestudiene vil bidra til å tydeliggjøre forskjeller og utviklingstrekk ved den militære kulturen. Samtidig omfatter tidsperiodene skjellsettende hendelser i norsk og internasjonal historie som vi må anta har påvirket den militære kulturen.

Enkelte steder gjør åpenbare historiske sammenhenger det nødvendig å trekke noen korte linjer bakover i historien. Disse forenklete historiske tilbakeblikkene er ment å forklare bakgrunnen for tidsånden og tidens overordnede ideologiske strømninger. Intet mer, intet mindre.

Begge tilfellestudiene har et perspektiv der den militære kulturen betraktes både på et overordnet og et underordnet nivå. Dette vil forhåpentlig bidra til å favne topp og bunn i det militære hierarkiet, og dermed lettere å kunne se kontraster. Imidlertid er studien på begge nivåer begrenset til den norske hæren. I operasjonaliseringen av problemstillingene er det altoverveiende benyttet eksempler fra hæren, og kildematerialet er også valgt med tanke på et hærfokus. Samtidig vil den militære kulturen på det overordnede nivået – det er det som gjør det overordnet – også omfatte og få konsekvenser for hele forsvaret. Betegnelsen Forsvaret vil således bli benyttet også i det etterfølgende.

Årsaken til valget av hæren er først og fremst min egen tjenestebakgrunn, men også det faktum at hæren er den forsvarsgrenen med lengst tradisjoner og således sannsynligvis den rikeste militære kulturen. I tillegg kommer forventningen om at hærens oppdragsportefølje og modus operandi er forholdsvis uforandret. Mens marinens og luftforsvarets operasjoner i stadig større grad preges av avansert teknologi og «the bravery of being out of range», løser hæren i dag, som i 1900, stort sett sine oppdrag på bakken, ansikt til ansikt med motstanderen, eller midt blant befolkningen. Gitt denne studiens definisjon av krigerkultur vil det være naturlig å anta at en slik kultur er enklest å finne i hærens kampavdelinger. Her vil sannsynligvis også avstanden mellom militær kultur på overordnet nivå og underordnet nivå være størst.

Studien har 5 kapitler. Kapittel 1 redegjør for bakgrunn, teoretisk grunnlag, tema og hensikt. Videre utledes sentrale problemstillinger, avgrensninger og definisjoner av relevante kulturbegreper.

Kapittel 2 inneholder en kort gjennomgang av krigerkultur i et historisk perspektiv, supplert av en oversikt over teori og nyere forskning. Kapitlet redegjør også for metode, kilder og etiske perspektiver.

Kapittel 3 tar for seg sammenhengen mellom det norske samfunnet og norsk militær kultur på to nivåer ved begynnelsen av 1900-tallet. Kapitlet innledes med en kort historisk gjennomgang av viktige hendelser, redegjør for fremherskende ideologiske strømninger i datidens samfunn og analyserer særtrekk ved henholdsvis den militære kulturen og krigerkulturen.

Kapittel 4 tar for seg sammenhengen mellom det norske samfunnet og norsk militær kultur på to nivåer ved begynnelsen av 2000-tallet. Kapitlet har samme oppbygning som det foregående kapitlet. I det avsluttende kapittel 5 presenteres noen konklusjoner.

Kapittel 2

Litteratur og metode

Siden forståelsen av begrepet «krigerkultur» er helt sentralt for denne studien, innledes dette kapitlet med en kort redegjørelse for krigerkulturen i et historisk perspektiv. Deretter behandles eksempler på nyere litteratur om forholdet mellom samfunn og militærmakt, militær kultur eller nært beslektede emner. Avslutningsvis redegjøres det for metode, kildekritikk og enkelte etiske aspekter ved studien.

Norsk og vestlig krigerkultur

I utgangspunktet hadde denne studien et bredere fokus. Den opprinnelige tanken var å studere trekk ved vestlig militær kultur. Med dette utgangspunktet pløyde jeg meg gjennom en anselig mengde litteratur om europeisk krigshistorie. I all denne litteraturen slo det meg at på laveste nivå, der slaget utkjemper mann mot mann – det være seg ved Azincourt i 1415 eller Somme i 1916 – var det gjennomgående visse soldategenskaper og idealer som ble fremhevet (Keegan, 1979, s. 15). Det syntes å være visse fellesnevner ved den militære kulturen på laveste nivå i kampavdelingene.

Gitt at den dimensjonerende oppgaven for de norske hærstyrkene er evnen til i ytterste konsekvens å kunne føre krig, eller væpnet strid i høyintensitetskonflikter, finner jeg grunn til å anta at også den norske militære kulturen på det laveste avdelings- og soldatnivået vil måtte inneha

trekk som oppleves å underbygge militær effektivitet når den enkelte soldat står ansikt til ansikt med en motstander. Det ville være underlig hvis det på dette nivået ikke var en sammenheng mellom en organisasjons kultur og dens funksjonelle imperativ. I denne sammenhengen kan visse soldatidealer og egenskaper bety forskjellen mellom liv eller død. Det var denne bakgrunnen og dette resonnementet som fikk meg til å definere profesjonskulturen på laveste nivå som krigerkultur.

Det er en underliggende hypotese i denne studien at den militære profesjonskulturen i kampavdelingene har trekk fra de tradisjonelle krigerkulturene. Krigerkultur i tradisjonell forstand assosieres imidlertid i første rekke med tidligere tiders primitive stammer og forlenget utdødde folkegrupper og sivilisasjoner. I disse sivilisasjonene var krig og konflikt i stor grad ritualisert. Utvist mot i kamp, den være seg rituell eller eksistensiell, ga posisjoner, status og rikdom. Krig og konflikt hadde således en egenverdi som følgelig også sterkt påvirket essensen i krigerkulturen (Keegan, 1994, s. 189).

I vår tid vil det være urimelig å påstå at det eksisterer en krigerkultur i vestlige militære styrker i den tradisjonelle, ritualiserte betydning som skissert ovenfor. I dag er krig innenfor den vestlige militære tradisjonen, som Norge er en del av, instrumentell; den tjener kun som ett av mange politiske virkemidler for å nå et mål. Likevel har ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler fra de tradisjonelle krigerkulturene overlevd og blitt videreført innenfor de vestlige militære styrker til denne dag. De norske militære styrker er sannsynligvis intet unntak. Enkelte kjerneelementer fra de tradisjonelle krigerkulturene synes altså å være tidløse og forholdsvis ensartede, uavhengig av samfunnsorden og sivilisasjon. Årsaken til dette synes å ligge i at disse allment oppfattes å bidra til militær effektivitet og suksess i krig.

Krig og krigerfellesskapet har alltid virket tiltrekkende på menn (ibid., s. 226). Slike fellesskap har vært preget av en intern kultur som har vært særegen i forhold til kulturen som har preget det fellesskapet den er utgått fra. Krigerkulturen har hatt sine egne symboler, seremonier, regler for opptreden og ordninger med hensyn til belønning og straff. De første krigerne var krigere for krigens egen del (ibid., s. 189). Kampen ga utfordringer og risiko som gjorde at den enkelte kriger kunne vise seg som en mann og derigjennom stige i anseelse og makt. Dessuten var kampen innbringende i den forstand at den ga et krigsbytte. De første krigene hadde intet politisk mål. Det var først ved fremveksten av de moderne militære byråkatiene på 1600-tallet at vi kan snakke om en krigerkultur i moderne forstand (Hobson, 2005, s. 68).

Den innflytelsesrike britiske militærhistorikeren John Keegan hevder at det eksisterer en distinkt vestlig krigertradisjon (Keegan, 1994, s. 189). Denne preges av forkjærlighet for oppstilte og iscenesatte slag utkjempet etter klare regler til det forelå en seierherre. Dette er en arv fra de gamle grekere (ibid., s. 216). I løpet av middelalderen, som en følge av kristendommens utbredelse, ble reglene for opptreden på slagfeltet etter hvert stadig mer omfattende. Ridderlighet befestet seg som et begrep i europeisk krigerkultur. I dette lå at stridende skulle behandles med respekt og at ikke-stridende skulle beskyttes mot overgrep. Dette i motsetning til den østlige krigertradisjonen, som ifølge Keegan, noe forenklet, var preget av løse formasjoner, overfall, bakhold og tilbaketrekning, for så å komme tilbake under gunstigere forhold (ibid., s. 196). I den østlige tradisjonen var det fullt ut akseptert å unngå slaget, unngå risiko og utnytte tiden heller enn styrke for å nedkjempe motstanderen. Nåde var et heller ukjent begrep overfor de beseirede.

I vestlig krigertradisjon er helten et ideal. Helten eller krigeren har overvunnet frykten. Frykten er en overlevelsesmekanisme. Alle er programmert til å leve lengst mulig, men enkelte synes å kunne overvinne frykten. Ved hjelp av krigerkulturens verdier og holdninger kan krigeren overvinne naturen. Det naturlige, som er overlevelse, overvinnes av det kulturelle. Helten eller krigeren utviser selvpoffrelse, disiplin og tapperhet. Denne idealtypiske krigeren er villig til å ofre seg selv for et større gode. Dette større gode som helten er villig til å ofre seg for, synes å variere med tiden.

I vestlig militærfaglig og historisk litteratur synes det å herske bred enighet om hvilke soldategenskaper og holdninger som gir militær effektivitet stilt ansikt til ansikt overfor en motstander. Shannon French (2005) presenterer et representativt utvalg av de krigerverdiene som tradisjonelt har preget vestlig krigerkultur ifølge litteraturen. I sin gjennomgang av tradisjonelle krigerverdier trekker hun frem mot, lydighet, disiplin, lojalitet, intelligens, ære, tapperhet, offervilje, plikt og samhold. Vikingene er inkludert i hennes studie.

Norsk krigerkultur slik vi kjenner den fra vikingtiden er en del av den vestlige krigertradisjonen. Ifølge norsk forsvarstradisjon har nordmenn alltid vært gode krigere. En soldat måtte oppfylle tidens soldatideal: «Store fordringer stilledes i de dage til den, som skulde bli antat som krigsmand. Han skulde ha 'et haardt og bredt bryst, levende og klare øine, store hænder og knokler, store ben og lemmer, store og haarde sener'» (Angell, 1906, s. 6). Levende og klare øyne var et tegn på årvåkenhet og intelligens.

Norske krigerideal vil bli utførlig drøftet i kapittel 3 og 4.

Forskningsstatus

Jeg innledet denne studien med tanker og resonnementer som bygger på statsviteren Samuel P. Huntingtons militærstudier fra 1957. Han er utvilsomt en klassiker, men han er også et produkt av sin tid. Det er likevel ingen tvil om at både Huntington og Morris Janowitz (1960) har hatt og fortsatt har stor innflytelse på forskningen innenfor feltene «War and society» og militærsosiologi. De har gjennom sine problemstillinger og analyser av militærmaktens brytning mellom samfunnsmessig og funksjonell påvirkning banet veien for senere studier, inklusive nyere forskning og litteratur som behandler forholdet mellom samfunnet og militærmakten. Fortsatt er mange opptatt både av det generelle forholdet mellom militærmakten og samfunnet og de spesifikke dilemmaer som oppstår: Hvordan skal samfunnet kunne kontrollere at militærmakten på den ene siden er funksjonell og på den andre siden i takt med samfunnets liberale verdier?

Manualen *Handbook of the sociology of the military* gir en meget god oversikt over hvilke temaer som i dag opptar samfunnsforskere når det handler om militærmakt (Caforio (red.), 2006). Mye av den senere forskningen er opptatt av organisasjonskulturen i forsvarsmakten. Vinklingen er gjerne rettet mot spesielle gruppers forhold i organisasjonen, og minoritetene i den militære organisasjonen vies mye oppmerksomhet. Mange er også opptatt av organisasjonsutvikling og transformasjon av forsvarsmakten i forbindelse med nye typer oppdrag og konflikter. Utviklingen av den militære profesjonen er også et hyppig studieobjekt.

Et nyere norsk tilskudd til forskningen på dette området er Torunn Laugen Haalands doktorgradsarbeid (2008). Hun tar for seg utviklingen av norske offiserers selvforståelse og rolleoppfatning etter den kalde krigen. Også Bård Mæland (2004) berører norske offiserers rolleoppfatninger i den nye typen konflikter i sitt arbeid om norsk offisersmoral i Kosovo. Etersom rolleoppfatninger, profesjonsforståelse og identitet er nært knyttet til kulturen, har jeg kunnet dra nytte av deres arbeid. Rolleoppfatninger og profesjonsidentitet sier mye om holdninger og verdsett.

Christopher Coker beskriver i filosofiske vendinger tidsånden og skisserer dilemmaer for de tradisjonelle krigerverdiene (Coker, 2007). I en verden med rettighetstenkning og individualisme er tradisjonelle militære verdier under press. Dette gjelder særlig i den nye typen konflikter (Coker, 2001). Soldatenes motivasjon for tjenesten er vesentlig endret med de nye konfliktmønstrene.

Soldatene drives ikke lenger av fedrelandskjærlighet, men i større grad av lysten på opplevelser og muligheter til å realisere seg selv (Battistelli, 1997). Individualisme er en av de viktigste verdiene for den vestlige verden, mens den på verdensbasis paradoksalt nok er minst viktig (Huntington, 1996, s. 71).

I antologien *The postmodern military* tegnes gjennom en rekke artikler med utgangspunkt i forskjellige vestlige land et bilde av det såkalte nye paradigmet (Moskos et al. (red.), 2000). Hvilke konsekvenser det nye paradigmet har fått for den militære organisasjonen og de militæres rolleoppfatninger behandles utførlig. Nye rollemodeller og soldatidealer som fremheves i det postmoderne paradigmet er «soldier-scholar», «soldier-diplomat», «soldier-statesman» og «soldier-policeman». «Soldier-socialworker» har etter hvert også kommet til. Det synes knapt å være noen grense for hva som kan tilføyes som prefiks til ordet soldat.

I skarp kontrast til de akademiske miljøene finnes fortsatt de som hardnakket hevder at krigerkultur og krigeretos er absolutte verdier for militærmakten (Buckingham, 1999). Krigeren som rollemodell er heller ikke helt død (Henriksen, 2007). Et mellomstandpunkt kan være å betegne den militære kulturen som en januskultur, med både en varm og en kald side. I dette ligger at militærmakten må beherske både kamp- og hjelpearbeiderrollen (Soeters et al., 2006, s. 245).

Selv om den nye forskningen er essensiell når vi skal forsøke å forstå krigerkulturen og holdninger til krigføring ved begynnelsen av 2000-tallet, som i denne studiens kapittel 4, er det ikke til å komme fra at klassikere som Huntington og Clausewitz, hver fra sitt århundre, i en viss forstand alltid vil representere «grunnteksten», et omdreiningspunkt som er evig aktuelt.

Metode

Denne studien er skrevet med en blanding av historisk og samfunnsvitenskapelig metode. Rammen for studien var i utgangspunktet en interesse for norsk militær kultur som en del av den vestlige militære tradisjonen. Problemstillingen fremsto innledningsvis som forholdsvis uklar, og jeg valgte derfor en åpen tilnærming til kildeutvalget. Gjennom omfattende litteraturstudier forsøkte

jeg å samle mest mulig relevant informasjon som kunne tolkes inn i en kulturell ramme. Med et mest mulig åpent sinn, men selvsagt preget av min militære yrkesbakgrunn og krigshistoriske forkunnskaper, forsøkte jeg å systematisere den informasjonen jeg tilegnet meg gjennom litteraturen. Etter hvert dannet det seg visse mønstre, og omrisset av en spesifikk militær kultur begynte å ta form.

I neste fase sammenholdt jeg den systematiserte informasjonen med kunnskap om samtidshistorien. Hensikten var å se om det var trekk i samtiden og ved tidsånden som kunne underbygge, eventuelt forklare de særegne trekkene jeg mente å se ved den militære kulturen. Det viste seg forholdsvis raskt at de kulturelle trekkene lot seg kategorisere i ly av kjente historiske begreper. Ideologiske strømninger i samtiden bidro til å kaste lys over den militære kulturens innhold og underbygde min kategorisering av funn. Det syntes å være en sammenheng mellom den historiske utviklingen og mine foreløpige funn med tanke på den militære kulturens innhold. Dette sannsynliggjorde at jeg var på rett spor. Det syntes altså rimelig at samfunnsutviklingen måtte ha innvirkning på innholdet i den militære kulturen, men påvirkningen var tilsynelatende snarere av evolusjonær enn revolusjonær karakter, ettersom teknologi og samfunn syntes å utvikle seg raskere enn den militære kulturen. Dette var ingen spesielt overraskende observasjon, men erkjennelsen medførte at jeg bestemte meg for å gjennomføre arbeidet som to tilfellestudier med rundt hundre års mellomrom. Variabelen var militær kultur og enheten var det norske Forsvaret med vekt på hæren. Tidsrommet mellom de to studiene var ment å bidra til å fremheve kontraster og tydeliggjøre eventuell endring over tid.

Forsvaret er en stor institusjon. Det ble ganske tidlig klart for meg at endring også skjedde i ulikt tempo på ulike nivåer i organisasjonen. Det syntes også å være ulike faktorer som påvirket endring på ulike nivåer. For å tydeliggjøre kontrastene også her, valgte jeg i de to tilfellestudiene å se på topp og bunn av den militære organisasjonen. Jeg endte derfor opp med å studere militær kultur på det overordnede nivået, hvor institusjonen må legitimere sin oppdragsutførelse overfor myndighetene, og det laveste nivået, hvor kampsoldaten eller krigeren står ansikt til ansikt overfor en motstander, og hvor utfallet av konfrontasjonen kan bety forskjellen mellom liv og død. Her forventet jeg å finne de største variasjonene eller kontrastene innenfor samme tidsrom.

Det laveste nivået der soldatene kjemper ansikt til ansikt fremstår tydeligst i hæren. I 1900 hentes derfor eksemplene fra infanteriet, og i 2000 hentes eksemplene fra Telemark bataljon. Telemark bataljon er valgt som referanse av to årsaker. For det første har den et dokumentert verdigrunnlag som også ligger til grunn for hærens soldatkodeks. For det andre fremstår bataljonen som en representativ kampavdeling i hæren, altså en enhet hvor krigerkulturen burde være et fremtredende trekk ved profesjonskulturen på laveste nivå.

Samtidig understrekes at dette ikke er noen studie av Telemark bataljon. Tolkningene i denne studien tar kun utgangspunkt i bataljonens verdigrunnlag, ikke i dens praksis. Uformelle samtaler og e-postutveksling med befal i bataljonen er ikke av et slik omfang eller systematisk karakter at de gir tilstrekkelig grunnlag for å fastslå om mine tolkninger faktisk er dekkende for gjeldende oppfatninger og praksis ved avdelingen. Det har aldri vært min ambisjon at funnene i denne studien skulle la seg generalisere og ha gyldighetsområde ut over det den faktisk rent konkret omhandler. Denne studien sier kun noe om trekk ved den norske militære kulturen på to forskjellige nivåer til to ulike tidspunkter. Det lengste man kan gå i retning av generalisering, er å hevde at det sannsynligvis er en sammenheng mellom samfunnsendringer og endringer i militær kultur. Dette innebærer en vag mulighet for teoretisk generalisering fra empiri til teori, men den eksterne gyldigheten vil jeg likevel anse som lav. Det er sannsynlig at dersom jeg valgte en administrativ avdeling som referanse på laveste nivå, ville sammenligningen mellom den militære kulturen og profesjonskulturen på laveste nivå kunne fått et helt annet utfall. Det kan sågar ikke utelukkes at jeg ikke hadde funnet spor av krigerkultur, og at resultatene ville blitt totalt snudd på hodet. Den interne gyldigheten vil jeg vurdere som noe sterkere, uten at jeg nødvendigvis har kommet noe nærmere sannheten enn at flere uavhengige kilder synes å understøtte mine resonnementer og konklusjoner.⁵

⁵ Studiens funn og konklusjoner hadde nok blitt vesentlig styrket dersom jeg ved metodetriangulering hadde underbygd litteraturstudienes funn med intervjuer av eksempelvis soldater ved Telemark bataljon. Riktignok har jeg testet mine funn, resonnementer og konklusjoner mot andre kolleger og befal ved Telemark bataljon, men denne uformelle kommunikasjonen tilfredsstillte ikke kravene til forskningsmessig etterprøvbarehet.

Kildekritikk

Jeg har i denne studien altoverveiende benyttet meg av litterære kilder. Kildene dekker nær hele det litterære spekteret og spenner fra dikt til faglitteratur. Med faglitteratur, eller historisk litteratur, mener jeg i denne sammenhengen bøker, artikler, oppgaver, essays og reglementer tilsvarende som spesifikt eller generelt omhandler temaer innenfor historie, statsvitenskap, etikk og militærvesen. Mye av denne litteraturen, særlig reglementene, har en normativ karakter. De beskriver ikke virkeligheten slik den faktisk er, men hvordan den burde være ifølge forfatteren.

Det meste av litteraturen om krig og krigshistorie jeg har benyttet meg av i studien er sekundærkilder. De gir uttrykk for en annen forfatters tolkning av andre kilder. Disse kildene er heller ikke nødvendigvis primærkilder. I kildelitteraturen er det flere tilfeller av at de forskjellige forfatterne refererer til hverandre. Jeg har imidlertid forsøkt i størst mulig grad å benytte meg av litteratur fra forfattere som nyter stor internasjonal anerkjennelse innenfor sitt spesielle fagfelt, eller forfattere hvis syn og agenda er kjent. Biografier og skjønnlitteratur har jeg kun benyttet som levninger, det vil si som formidlere av tidstypiske tanker rundt samfunn og kultur.

Ideelt sett skal litteraturutvalget favne hele den tidstypiske debatten rundt emnet. Jeg har imidlertid i stor grad basert meg på noen hovedkilder. Norske soldathåndbøker er offisielle dokumenter utgitt av Forsvarsdepartementet eller Forsvarets overkommando. Disse blir distribuert til samtlige soldater og forblir soldatens eiendom også etter tjenesten. Min erfaring fra ti års soldatutdanning tilsier imidlertid at de ikke blir særlig flittig studert, og at de etterlates på kasernen når soldatene dimitteres. Hvordan dette forholdt seg for hundre år siden kan jeg bare spekulere i. Imidlertid er soldathåndbøkene med sitt normative innhold utvilsomt tidstypiske dokumenter. Soldathåndbøkene er supplert med andre reglementer og offisielle utgivelser fra Forsvaret eller Forsvarets avdelinger. Det antas i denne sammenheng at litteratur og reglementer utgitt av Forsvaret formidler etatens og politiske myndigheters offisielle syn.

Forsvarets Verdigrunnlag ble i sin tid distribuert som bilag til *Forsvarets Forum*. Dette dokumentet danner fortsatt utgangspunktet for mye av etikkundervisningen i Forsvaret, og torde være vel kjent i Forsvarets militære organisasjon. For perioden 1900–1914 har jeg også i stor grad benyttet meg av artikler i *Norsk Militært Tidsskrift (NMT)*. Tidsskriftet gjenspeiler forhåpentlig tidsånden og

den tidstypiske debatten, og er som sådan benyttet som levning. *NMT* var den gang det mest velrenommete og toneangivende militære tidsskriftet i Norge. Imidlertid var tidsskriftet i denne perioden i første rekke et organ for krigsskoleutdannede offiserer, og det var i hovedsak disse som kom til uttrykk i spaltene. Andre befalskategoriers meninger fanges derfor ikke opp i samme grad, og det kan ikke utelukkes at disse hadde andre meninger (Grønmo, 1975).⁶ Likevel var det sannsynligvis de krigsskoleutdannede offiserene som hadde størst innflytelse på Forsvarets utvikling.

Språk og retorikk har endret seg i løpet av hundre år. Jeg tolker fortidens språk i lys av nåtidens, og språklige uttrykk kan ha endret meningsinnhold. Denotasjonen kan være den samme, men konnotasjonene kan være annerledes. Dette har jeg forsøkt å være meg bevisst og særlig ta hensyn til under kildestudiene som dekker den første perioden. Problemstillingen dukker imidlertid også opp i sammenligningen av begrepsinnhold mellom de to periodene.

Henrik Angell og Odd Munk er blant kildene som brukes. Det kan innvendes at begge er ekstremister med sitt syn på krig, samfunn og militær kultur. Deres tanker og holdninger samsvarer dårlig med dagens norske selvbilde og er således lite kjent. De er absolutt ikke vederheftige som kilder, men fremstår som representanter for tidsånden. Årsaken til at de er representert i studien med så vidt mange sitater er at de skriver godt, med litterær eleganse og på en tydelig måte uttrykker det andre sier mer fordekt. Disse forfatternes tanker var også å finne nedfelt i offisielle reglementer, mer eller mindre åpenlyst, hvor det også fremkommer at dette var holdninger og kultur som forsvarsledelsen i samråd med myndighetene faktisk ønsket å fremelske hos de vernepliktige, og således også indirekte i hele folket. En nærmere drøfting av utbredelsen av dette tankegodset finner sted i avsnittene om militarisering i neste kapittel.

Jeg har i løpet av arbeidet med studien gjennom uformelle samtaler testet mine funn, resonnementer og konklusjoner på mange kolleger med ulik tjenestebakgrunn. Vel er mitt kontaktnett i hæren bredt etter over 20 års tjeneste, men det er ikke til å stikke under stol at dem jeg har mest kontakt med, er dem jeg normalt deler interesser og holdninger med. Det kan derfor

⁶ I perioden 1918–1970 påviser Grønmo interesse- og holdningsforskjeller mellom krigsskole- og befalsskoleutdannet befall.

godt være at alle mine uformelle samtaler med kolleger over denne tematikken ikke har fått frem mangfoldet av holdninger slik intensjonen var, men tvert imot har bidratt til å bekrefte mine forutinntatte antagelser. Det var påfallende stor støtte for mine konklusjoner. Nettopp derfor har jeg tilstrebet å nærme meg temaet fra flere innfallsvinkler gjennom kildelitteraturen.

Et etisk aspekt som ble tydelig under de mange uformelle samtalene med kolleger, var deres tilbakeholdenhet med tanke på å bli referert. De fleste gjorde det klart at de ikke ville refereres på sine tanker om spesielt krigerkulturen. De eldre var påfallende mer tilbakeholdne enn de yngre. Det skriftlige kildematerialet fra nyere tid er også påfallende blottet for direkte henvisninger til det som allment kan oppfattes som uttrykk for en god krigerkultur. Krigerverdier kan derfor forstås som politisk ukorrekte. Basert på egen erfaring gjennom mer enn to tiår i Forsvaret vet jeg imidlertid at disse verdiene fortsatt er høyt verdsatt på avdelingsnivå. Dette synet ble også styrket gjennom de uformelle samtalene. Imidlertid kan særlig de eldste offiserenes skepsis mot å la seg sitere skyldes et ønske om å fremstå som politisk korrekt og som offisielle representanter for den militære kulturen på overordnet nivå. Det at noen i offisiell sammenheng kun vil målbære det som oppfattes som politisk korrekte holdninger og meninger er problematisk i en forskningssammenheng. De yngre som er en del av krigerkulturen, hadde færre betenkeligheter med å la seg sitere.

Kapittel 3 Norsk militær kultur tidlig på 1900-tallet

I dette kapitlet vil jeg først tegne et grovt bilde av de overordnede ideologiske strømningene som gjorde seg gjeldende i Europa rundt århundreskiftet. Deretter vil jeg med eksempler fra forskjellig kildemateriale vise hvordan disse strømningene også påvirket den norske militære kulturen og derigjennom holdninger til krig og bruk av militærmakt. Ved hjelp av eksempler fra kildematerialet vil jeg forsøke å gi et karakteristisk inntrykk av samfunnets og det norske forsvarets verdigrunnlag ved begynnelsen av 1900-tallet. Avslutningsvis vil jeg vise hvilken innvirkning den overordnede militære kulturen fikk på de verdier, holdninger og egenskaper som kom til å utgjøre tidens krigerkultur og soldatidealer. Jeg vil her konsentrere meg om de soldatidealer som ble ansett formålstjenlige i direkte kontakt, ansikt til ansikt med en fiende.

Nasjonalisme

Unionsstriden og den ideologiske kampen for å befeste Norge som en nasjon og selvstendig stat med rett til eget territorium kom fremfor noe til å sette sitt preg på norsk militær kultur ved inngangen til det 20. århundret. Imidlertid må vi tilbake til siste del av 1800-tallet for fullt ut å forstå datidens militære kultur og Forsvarets holdninger til krig og bruk av militærmakt.

Store deler av Europa kom i siste halvdel av 1800-tallet til å preges av sterke nasjonalistiske strømninger. Nasjonalismen var en prosess som tok sikte på å opprettholde eller skape enhet, selvstyre og identitet i befolkninger som ble ansett for å være en nasjon (Hodne, 2002, s. 14). Nasjonalstaten var 1800-tallets overordnede politiske ideal. Enhver nasjon skulle ha sin stat. Innenfor statens territorium skulle befolkningen ideelt sett være mest mulig homogen med hensyn til felles opphav, språk, religion og kultur.

Mange av konfliktene og krigene i Europa på 1800-tallet skyldtes nettopp anstrengelsene for å løsrive og bygge nasjonalstater. Nasjonalstaten hadde også sine klare fordeler ved at den ga en viss beskyttelse mot usikkerhet innenfor det internasjonale markedsøkonomiske systemet. I samfunn som var sterkt preget av klassesdeling var nasjonalismen den ideologien som sterkest bidro til å integrere de laveste klassene i fellesskapet. Den tjente til å samle befolkningen innad om felles verdier og markerte nasjonens egenart utad.

I denne prosessen ble gjerne nasjonen definert i ekskluderende termer i den forstand at det ble skapt skiller mellom «oss» og «dem». Forestillingen om «de andre» som fiender eller rivaler kunne være sterk. Disse forestillingene ga grobunn for militarisme i den forstand at statslederne kom til å legge stor vekt på de militære aspektene ved mellomstatlige forhold. Store vernepliktsmasser ble utdannet og holdt med våpen for forsvar av fedrelandet og dets interesser. Militariseringsen av samfunnet førte til rustningskappløp og medførte en alminnelig politisk så vel som militær aksept for bruk av militærmakt (Hobson og Kristiansen, s. 75). Den såkalte rustningsnasjonalismen var én side av den stadig mer intense internasjonale konkurransen om kolonier og handelsinteresser i imperialismens tidsalder. Militariseringsen av samfunnet kom også til uttrykk i utbredelsen av militære idealer med røtter tilbake til føydalismen og de tradisjonelle krigerkulturene.

Militarisering, imperialismen og krigsforherligelse ble også rettferdiggjort av en utbredt sosialdarwinisme som hevdet den sterkestes rett i kampen for livsutfoldelse og uhindret samfunnsutvikling. Nasjoner ble sidestilt med dyrearter og tolket som biologiske raser som kjempet for overlevelse i en verden der den sterkeste og mest tilpasningsdyktige ville vinne kampen for næringstilgang og livsrom. Innenfor protestantismen fantes det også teologer som pisket opp stemningen ved å vise til en Guds plan for det enkelte folk (Barth, 2003, s. 150–151). Innenfor denne krigsteologien ble det folkets oppgave å oppfylle Guds plan, og i kampen for å oppfylle Guds vilje var intet offer for stort.

Samlet kom denne salige blandingen av nasjonalisme, religion, sosialdarwinisme og krigsromantikk til å danne fundamentet i en krigersk kulturforståelse hvor bruk av militærmakt ikke bare var naturlig, men også ble ansett for å være formålstjenlig, sågar kulturfremmende. Den britiske historikeren Michael Howard har lansert begrepet *bellicistisk* om kulturer hvor det betraktes som naturlig, uunngåelig og riktig å løse uoverensstemmelser med militærmakt. Howard hevder at den folkelige så vel som militære begeistringen som kom til uttrykk i forbindelse med utbruddet av første verdenskrig var kulturelt betinget. Howard (1983, s. 271) betegner denne formen for krigersk kultur, eller utvært militarisme, som *bellicisme*: «cultures, (...) in which the settling of contentious issues by armed conflict is regarded as natural, inevitable and right, (...) I would define, not as militarist, but as bellicist».

Den moderne industrialiserte folkekrigen med enorme antall falne, som i den amerikanske borgerkrigen og den tysk-franske krig, var forholdsvis lite påaktet i Norge. Den europeiske krigsromantikken baserte seg i hovedsak på erfaringene fra de tyske samlingskrigene i 1860-årene og høyimperialismens kolonikriger hvor, for å si det med den britiske skuespilleren Rowan Atkinsons komiske rollefigur Captain Blackadder, den farligste motstanderen man kunne forvente å møte var «a woman with a sharpened mango». Disse erfaringene ga grunn til å tro at en fremtidig krig ville være kort, ærerik og kanskje til og med «frisch und fröhlich». Offensiven ble i store deler av Europa dyrket som en kult (Van Evera, 1991, s. 59 – 108).

Denne offensivens ideologi sto særlig sterkt i Frankrike og Tyskland, men også de øvrige stormaktene var opptatt av offensivens kraft. Samtlige land utviklet offensive doktriner. Begrunnelsene var mer bygd på militær ønsketenkning og ideologi enn militære realiteter. Offensivens ideologi hentet næring i sosialdarwinismen og krigsteologien. Karaktertrekk ved rasen, folkets predestinerte plass i historien og Guds plan rettferdiggjorde offensiv opptreden. I kampen mellom nasjonene ville den svake bukke under for den sterke. Følgelig gjaldt det å opptre som sterk, og i så måte var offensiven den sterkestes ideologi. Frankrikes president i tiden 1906 – 1913, Clément Armand Fallières, påsto at kun offensiven var overensstemmende med den franske soldatens temperament. Den senere marskalk Ferdinand Foch, sjef for de vestallierte styrkene under første verdenskrig, fremholdt at den eneste doktrine som kunne føre til suksess var offensivens doktrine: «the decisive power of offensive action undertaken with the resolute determination to march on the enemy, reach and destroy him» (ibid., s. 61).

I løpet av 1800-tallet var det norske offiserskorpset blitt et profesjonisert byråkrati som lojalt fulgte politiske retningslinjer og ordrer (Berg, 2001, s. 303). Kommandant og senere kommanderende general Christian Theodor Holtfodt skrev i tidsskriftet *Samtiden* i 1907 at den norske armé var kjemisk fri for militarisme (Hobson og Kristiansen, 2001, s. 29). Imidlertid er det lite som tyder på at Norge var noe annerledesland i Europa med tanke på de rådende populære sivile og militære holdningene til krig og bruk av militærmaakt. Som den videre analysen vil vise, finnes det også innenfor norsk nasjonalisme bellicistiske trekk.

***Soldatens bok* (Johannes Hægland)**

I *Soldatens bok*, utarbeidet «etter Forsvarsdepartementets foranstaltning» i 1911, forsøker forfatterne å forklare nødvendigheten av et sterkt nasjonalt forsvar basert på verneplikt. Boken ble gitt hver enkelt soldat ved førstegangstjenestens begynnelse og skulle følge ham gjennom hele hans tjenestetid i linjen, landvernet og landstormen. Begrepsbruk og argumentasjon var i tråd med tidens alminnelige nasjonalistiske ideer i Europa. Det synes imidlertid klart at boken er mer ideologisk normativ enn deskriptiv i sin omtale av det norske folket og den norske soldaten, for samtidig som forfatterne påpeker alle de gode karaktertrekk ved nordmennene, bærer boken tydelig preg av å være en argumentasjon mot visse antimilitaristiske holdninger.

Vesentlige deler av boken var ført i pennen av daværende kaptein Johannes K.T. Hægland. Han hadde den 17. april 1909 holdt et foredrag i Oslo Militære Samfund om hvordan man kunne styrke forsvarsmotivasjonen hos de vernepliktige i en tid da «der er plads og grobund for en hvilken som helst antimilitær godtkjøbsbetragtning» (Hosar, 2000, s. 157–158). Formålet med foredraget var opprinnelig å få innført undervisning i samfunnslære ved Krigsskolen, slik at de fremtidige offiserene kunne stå bedre rustet til å møte utfordringene i samfunnsdebatten. Kaptein Hægland vant frem i sin argumentasjon, og i 1911 ble samfunnslære innført som fag på Krigsskolen. Foredraget vakte imidlertid snart enda større oppsikt utenfor offiserskretser, og Hægland ble invitert til Stortinget av begeistrede venstrepolitikere for å gjenta sitt foredrag der. Partiet Venstre var særlig opptatt av å sikre at offiserskorpset ble tilført en sikker demokratisk grunnholdning.

Kaptein Hægland fikk i stor grad sette sitt preg på det ideologiske innholdet i *Soldatens bok*. Han forfattet de sentrale avsnittene «Vernepligt», «Forsvaret og tidens spørsmål», «Kan vi forsvare os» og «Soldaten». I disse avsnittene fremgår det tydelig hvilke ideer, verdier, regler, normer, koder og soldatidealer som man ønsket å vektlegge i venstre- og nasjonalistiske kretser i hæren.

Begeistringen var imidlertid ikke like stor blant alle stortingsrepresentantene. Sosialisten Adam Egede-Nissen mente Hægland fremsto som en «statsbelønnet emissær mot socialismen» og at hans hovedanliggende var «at faa flettet kristendomstroen og militarismen sammen» (Hosar, s. 157).⁷ Påstandene innholdt ikke så rent lite sannhet. Hægland var, som vi skal se, ikke bare sterkt påvirket av partiet Venstres nasjonaldemokratiske samfunnssyn, men også av militaristisk og sosialdarwinistisk tankegodt.

I *Soldatens bok* kommer nasjonalismen særlig til uttrykk gjennom forfatterens vektlegging av visse deler av norsk historie og tradisjon. Størrelser som ætt, folk, nasjon og fedreland ble fremhevet som de høyeste verdier for individet. Ytterligere et fremtredende nasjonalistisk trekk var vektleggingen av holdninger som fedrelandskjærighet og offervilje. Det siste skulle følge logisk av det første. Motivert av kjærighet til ætt, folk, nasjon og fedreland skulle individet være villig til å ofre livet.

Norsk nasjonalisme var i stor grad ekskluderende. Den fremhevet det særnorske på bekostning av den felles nordiske og europeiske kulturarven. Nasjonal identitet ble bygd på en blanding av etnisk, lingvistisk og sosial nasjonalisme. Denne formen for nasjonalisme kan sammenfattes under begrepet romantisk nasjonalisme (Hodne, 2002, s. 16). Den norske nasjonalkulturen ble i løpet av 1800-tallet bygd opp rundt norsk natur, språk, historie, religion, bondekultur og en rekke symboler som Grunnloven og flagget (ibid., s. 121). Nasjonalkulturen var en ideologisk formet, tung symbolsk identitetsskaper med brede nedslag i befolkningen i form av nasjonalfølelse og en allmenn oppfatning av hva som var norsk (ibid., s. 11).

Nasjonalkulturens byggeklosser er lett identifiserbare i *Soldatens bok*. Publikasjonen innledes med en kraftpatriotisk kanon av dikt som fjerner enhver rimelig tvil med hensyn til hvilke verdier og idealer boken er tuftet på. Det er tydelig at hensikten er å henrykke leseren i nasjonalistisk begeistring. Innledningsvis

⁷ Sitert etter Stortingstidende 1911, side 827 og 832.

gjengis et dikt om sterk og sunn ungdom. På neste side er det poengtert at H. M. Kongen er den høyeste befalingsmann over Rikets land- og sjømakt. Under står hans valgspråk; «Alt for Norge!» Deretter gjengis på motstående side et neppe tilfeldig utvalg strofer fra nasjonalsangen. Den blir etterfulgt av ytterligere dikt, deriblant Ivar Aasens påminnelse om ungdommens forpliktelser og moralske gjeld vis-à-vis tidligere generasjoner:

*Lat oss inkje forfedrene gløyma
under alt som me venda og snu;
for dei gav oss ein arv til aa gjøyma,
han er større end mange vil tru.*

Bjørnsons «Jeg vil verge mit land» avslutter rekken av patriotiske dikt. På de neste sidene tjener illustrasjoner av hjemmet og slektstreet, samt enda flere dikt, til å konkretisere og tydeliggjøre hvilke verdier som står på spill, verdier som nordmannen må være villig til å kjempe for. Hægland poengterer at det er sin egen livslykke soldaten skal slåss for. Denne kan ikke søkes utenfor samfunnet, men må søkes realisert i samfunn med andre likesinnede. Selvoppholdelsesdriftens første bud vil, ifølge Hægland, være å bygge et ordnet homogent samfunn som grunnlag for personlig lykke og fremgang. Fellesskapsfølelsen som gror frem av denne innsikten vil finne uttrykk i fedrelandskjærighet og vernevilje (*Soldatens bok*, 1911, s. 12).

Tegningen av soldatens hjem i *Soldatens bok* viser ikke en bygård eller en leiekaserne, men et gårdsbruk og et fiskebruk med tilhørende aktivitet. På motstående side er det illustrert et slektstre med solid rotsystem og kraftige, friske grener. Soldaten oppfordres til å lime inn et bilde av hjemmet og fylle i slektstreet. Den enkelte skulle med andre ord kontinuerlig minnes på den gjeld og de forpliktelser han hadde overfor tidligere generasjoner og alt hva de hadde opparbeidet. Underliggende finner vi spor av bondekultur og bondesamfunnets tankegang om at man alltid skulle overlate gården til neste generasjon i bedre skikk enn man selv hadde overtatt den. De kraftige og friske grenene på treet antyder at man hadde de beste forutsetninger for å lykkes.

I det innledende avsnittet «Vernepligt» i *Soldatens bok* knytter Hægland, med henvisning til det gamle Hellas, båndene mellom gården, hjemmet, familien og fedrelandet: «Fædrelandet — den av fædrenes ånder beskyttede

familieeiendom – indesluttet saaledes for den enkelte: slegt, eiendom, ret og religion; utenfor den hadde han intet; ingen ret, ingen pligt, ingen gud» (ibid., s. 12). Slik oppsummeres samtidens ideal om at enhver nasjon skulle ha sin stat.

I samme avsnitt gir Hægland også en forklaring på størrelsene nasjon og nasjonalitet som er helt i tråd med prinsippene for den norske romantiske nasjonalismen:

Ordet nation og nationalitet betegner en samhörighet, som har sit utspring i forskjellige forhold. Fællesskap i race og avstamning gir sympati mellem folk og betegner visse likhetstræk i legemlig og ofte ogsaa i moralsk henseende. Overensstemmelse i religiøs opfatning avler overensstemmelse i moralbegreper og handlesæt. Samme sprog er en utømmelig kilde til meddelelser og skaper likesom en fælles tankeverden [...] Fælles historie og fælles lovgivning knytter tankekredsen sammen i fortid og nutid (ibid., s. 14).

Den etnisk homogene nasjonen gis i denne definisjonen en egenverdi. Kontrasten til dagens multikulturelle og liberal-demokratiske idealer er mer enn påfallende. Hægland poengterer videre at «Der kræves hos borgerne en vaaken forstaaelse av, at de hører sammen for fælles vekst og vel i fremtid som nutid, at de danner en folkegruppe med egen opgave at løse i utviklingens tjeneste, og der kræves vilje til at ta opgaven op» (ibid., s. 14 – 15). Nasjonalstaten fremstilles som den naturlige ramme for et folk. Når innbyggerne har forstått at de hører sammen til sitt eget beste, vil viljen til å ta oppgaven fatt komme til uttrykk gjennom en rasjonell kjærlighet til fedrelandet. Denne fedrelandskjærligheten vil omfatte landet og alt det særnorske:

Kjærlighet til fædrelandet er først og fremst kjærlighet til eget hjem, til sit og sine, men derigjennem ogsaa til samfundet som hjemmets forutsætning; den omfatter en av alle samhörighets grunde utsprunget troskapsfølelse mot land og folk, dets arv og ære, dets arbeide og opgave (ibid., s. 15).

Fedrelandskjærligheten kunne, ifølge Hægland, best demonstreres gjennom å bidra til et sterkt forsvar. Et sterkt forsvar var i tiden allment ansett for å være en forutsetning for en selvstendig stat, noe som igjen var en forutsetning for å kunne ivareta og videreutvikle det særegne norske til folkets beste:

Det eksisterer ingen fri nation med et eget land og egne love, uten at den har maattet skape et vern for sig og sit. Dette er en kjendsgjerning, som man ikke kan komme forbi, det er saa og har saa været alle dage. Frihet uten forsvar kjenner ingen til (ibid., s. 11).

Forsvar i norsk sammenheng var ensbetydende med et verneplikts- eller folkeforsvar. I *Soldatens bok* beskriver Hægland folkeforsvaret med referanse til oldtidens mønsterstat Hellas som det naturlige og ideelle: «Enhver vaabenfø mand var fædrelandsforsvarer. Dette var den oprindelige tilstand i sine grundtræk i oldtidsstaten» (ibid., s. 13).

Det å være norsk innebar tilslutning til et sett særegne kulturelle verdier. Disse verdiene skulle gi den enkelte følelse av tilhørighet og identitet til land og fellesskap. Siden disse verdiene var mer ideologisk enn naturlig formet, måtte de formidles med overbevisningskraft til folket. I denne sammenhengen fikk Forsvaret en rolle både som tradisjonsbærer og kulturformidler. Norge var et klassesdelt samfunn, og Forsvaret var et sted der representanter for alle klasser kunne møtes. Forsvaret fikk med dette etter hvert en viktig funksjon i utbredelsen av norsk nasjonalkultur i nasjonsbyggingsprosessen frem mot unionsoppløsningen. For det første ble Forsvaret ansett for å representere kulturelle verdier med bånd tilbake til Norges storhetstid, og for det andre var Forsvaret viktig med hensyn til å skape lojalitetsbånd til staten og binde folket sammen til en nasjon. Hæren skulle være en nasjonal skole, skriver Hægland i *Soldatens bok* (ibid., s. 20).

Militarisme (Henrik Angell)

Forståelsen av verneplikts rolle i nasjonsbyggingsprosessen var ikke unik for Norge. Professor Spenser Wilkinson ved universitetet i Oxford ga uttrykk for den samme tankegangen i sin bok *Britain at bay* i 1909: «To make the citizen a soldier is to give him a sense of duty to the country and that consciousness of doing it which, if spread through the whole population, will convert it into what is required – a nation».⁸ I de fleste europeiske land ble verneplikten bevisst utnyttet til å skape og vedlikeholde nasjonalfølelse og for å mobilisere til forsvar av nasjonalstaten mot «de andre».

I tråd med den romantiske nasjonalismen, det ideologiske fundamentet for norsk nasjonalkultur, fant forfattere som befattet seg med norsk krigshistorie i tiden rundt unionsoppløsningen særlig inspirasjon i norsk storhetstid; vikingtiden og tidlig middelalder. Et gjennomgående trekk i denne litteraturen er forestillingen om at storhet og selvstendighet var bygd på et sterkt norsk folkeforsvar. Det var ansett for typisk norsk å være en god soldat og kriger. Slik hadde det alltid vært.

En fremtredende talsmann for den gamle norske krigerkulturen og krigsdyrkelsen var den fargerike offiseren Henrik Angell. Han var en flittig foredragsholder som reiste landet rundt og prediket nasjonalistiske og krigerske dyder. Angell var i det hele tatt en fremtredende representant for den liberal-demokratiske nasjonalismen. For Angells del synes imidlertid veien over til militarisme kort. I hans krigshistoriske verk fremstilles det gjennomgående som om det norske folket alltid hadde vært et krigerfolk: «Hos de gamle nordmænd var det slig, at enhver fribaaren mand var kriger. Saaledes havde det været fra umindelige tider» (Angell, 1906, s. 5).

Holdninger og egenskaper som Angell mente kjennetegnet storhetstidens norske krigerkultur ble fremstilt som iboende karaktertrekk ved det norske folket, og Angell var ikke snau på nordmenns vegne:

⁸ Gjengitt etter Howard, 1983, s. 24.

Fra gutten var nævestor, ble han oppøvet til kriger. Ved alskens idræt blev han gjort rask og smidig, djerv og haardfør, koldblodig og raadsnar. Vaabenferdigheden var kun en del av hans idrætsopdragelse. Det var ikke den idræt, som nævnes kan, som ikke de gamle nordmænd kjendte og var mæstere i. Kongen og høvdingene gikk i spidsen. [...] Man kan kun nævne de gamle grækere, der som idrætsfolk stod over nordmændene. Det var ikke da den enkelte mand, som dyrket idræt, det var det hele folk [...] (ibid., s. 10).

Også hos Hægland er forestillingen om det norske krigerfolket fremtredende. I sine bestrebelser for å skape forståelse blant de vernepliktige for nødvendigheten av et forsvar, peker han i *Soldatens bok* på samtidens sikkerhetspolitiske situasjon og sammenholder denne med historisk erfaring. Han trekker paralleller bakover i norsk historie for å vise at nordmennene nesten alltid har vist seg situasjonen voksen. Nordmennene visste å opprettholde et sterkt forsvar og ivareta «sin krigerske kraft for at kunne møte alle indtræf» (*Soldatens bok*, 1911, s. 11). Unntaket var periodene i union med Danmark og Sverige, da Norge lot forsvaret forfalle:

I 1319 døde den sidste mandlige ætling av Harald Haafagres æt, og de ulykkelige unioners tid begyndte. Den gamle hærlov holdtes ikke længe i hævd, men forfaldt litt efter litt [...] Endelig forfaldt forsvaret ganske, og det blev spottende sagt om landet, at det kunde tages med 2 skibe [...] Med hæren forfaldt ogsaa folkets krigerske aand og mandom, og haand i haand hermed fulgte økonomisk nedgang, armod og usseldom (ibid., s. 48–49).

Angell påpeker samme årsaksforhold i sitt verk *Norges krigshistorie*: «Da Norge gikk nedover, sank ogsaa vernet og med det den krigerske aand, trangen og lysten til mandig idræt. De ting hører sammen» (Angell, 1906, s. 10). På bakgrunn av den rådende politiske og ideologiske verdensanskuelsen rundt århundreskiftet, ville et forfall av denne typen få de alvorligste følger for nasjonen, advarte Angell.

Sosialdarwinisme: Krigens foredlende effekt

Underliggende hos Hægland og Angell finnes en hobbesiansk tanke om alles kamp mot alle.⁹ Rasjonalet bak et sterkt forsvar var forestillingen om at de sterke statene uvegerlig ville forgripe seg på de små i sin naturlige ekspansjonstrang. I dette ligger en sosialdarwinistisk tankegang. I henhold til sosialdarwinismen utviklet samfunnet seg på samme måte som de forskjellige arter i naturen, det vil si etter prinsippet om naturlig utvelgelse. De svake folkene eller rasene bukket under for, eller måtte underordne seg, de sterke. Dette var naturens og folkenes lov.

Ifølge Hægland ville det hos enkelte folk finnes «visse eiendommeligheter i folkekarakteren, folkeracen og nationen» som gjorde dem henholdsvis bedre eller mindre egnet for overlevelse og selvhevdelse enn andre (*Soldatens bok*, 1911, s. 51). Et folks posisjon i det internasjonale anarkiet var utelukkende bygd på dets evne til selvhevdelse, eller mangel på sådan. Et folks anseelse og posisjon var således avhengig av styrke, og denne måtte opprettholdes gjennom fortløpende foredling av folket. Krig ble således ikke bare et middel, men et mål i seg selv for å opprettholde folkets posisjon i verden. Krig fungerte i henhold til sosialdarwinistisk tankegang som en renselsesprosess, et rensende stålbad for nasjonens moral og styrke. Gjennom krigen kunne man rendyrke og videreføre folkets gode egenskaper, samtidig som man fikk rensert ut de dårlige. Således representerte krigen fremskrittet; noe positivt, naturlig og nødvendig.

Disse tankene tjente også til å underbygge offensivens ideologi. Krig var ifølge denne ideologien like naturlig som slekters gang. Jules Cambon, Frankrikes ambassadør til Tyskland i 1914, skal ved avskjeden med den tyske utenriksminister i Berlin ha sagt:

*Når den gamle generasjon som selv har oplevet en krig, dør ut og en ny vokser op, som ikke selv har prøvet krigens redsler, og som kjenner dådskraft og stridslyst i sig – så omtrent hvert 40. år – da har vi en ny krig; det er verdens gang.*¹⁰

⁹ Etter Thomas Hobbes' *Leviathan* (1651).

¹⁰ Sitert i Forsvarsdepartementet, 1920, s. 12.

Oppfatningen om at krigen var naturlig og ville komme regelmessig var grunnfestet. Heldigvis for det norske folk fremholdt både Angell og Hægland at det hadde de beste forutsetninger for å hevde seg i den daglige kampen for tilværelsen. Nordmennene har gjennom generasjoner ført en vellykket kamp mot naturkrefter og fiender og således bevist at det hadde to i seg til selvhevdelse. Imidlertid måtte «folkets krigerske aand og mandom» holdes ved like. Logikken var enkel, men talende: Bare gjennom å opprettholde sin «krigerske kraft» – og til dette var forsvaret det åpenbare redskapet – kunne folket bevare og videreføre sin selvstendighet i det internasjonale anarkiet. Både nasjonalismen og sosialdarwinismen pekte i samme retning. Et sterkt forsvar fremsto i lys av disse ideologiske strømningene ikke bare som en garantist for frihet og velstand, men også som et mål i seg selv, fordi det var forutsetningen for opprettholdelsen av den kraft som sikret friheten og velstanden for folket. I lys av sosialdarwinismen var det kun den sterkeste som overlevde og fikk føre sin kulturarv videre. Hægland tegnet et dystert bilde av de nasjonene som hadde vist svakhet og ikke opprettholdt et sterkt forsvar:

Der har været mange nationer, som har forsømt sit forsvar, latt det forfalde, mistet sin krigerske kraft i vellevnet eller søkt at komme utenom sin vernepligt ved at faa fremmede til at utføre den for sig. Historien frembyr mange advarende eksempler på folk, som har søkt fred paa denne vei; utviklingen har altid hat samme forløp, borgerne har mistet de goder, de ikke længer selv kunde forsvare, historien har frakjendt dem retten til at bestaa som selvstændig folk (Soldatens bok, 1911, s. 11).

Ifølge Hægland skal Aasmund Olavsson Vinje ha sagt: «Et folk hev aldri gjenge til grounds av di det var lite, men av di det var daarlegt» (ibid., s. 54). Dette var også hovedbudskapet i Angells foredragsserie om montenegrinernes kamp mot tyrkerne (Andersen, 2000, s. 109). Angell fant flere likhetstrekk hos de to fjellfolkene, nordmenn og montenegrinere. De hadde begge reist seg mot overmakten og kjempet:

Et saadant folk kan visstnok beseires, men ikke underkues, thi det folk det har i selve nederlaget den nationale gjenfødsels kraft i sig, det dør ikke det staar op paany – det seirer tilsidst. Men det folk, som feigt lægger vaabnene ned og mener at det nytter ikke saa alligevel, at overmagten er for stor, det har mistet troen paa sig selv, det er veigt og feigt, det folk er viet undergangen, det gaar i sin grav, det dør, – og det var ingen bedre skjebne værd. Og i graven tar det med sig dommen, og den lever i slægterne og i folkene, i historien længe, længe efter (sitert i Andersen, 2000, s. 109).

Det som gjaldt for Montenegro gjaldt også for Norge, mente Angell. Vel er sammenligningen flatterende, men utsagnet får også tankene til å gå i retning av en bunker i Berlin i april dagene 1945. I lys av sosialdarwinismen var det visse egenskaper som måtte dyrkes for at folket skulle overleve. Disse egenskapene ble best holdt i hevd gjennom militær aktivitet, kanskje sågar krig. Slik ble krigen et virkemiddel for å stålsette og herde folket, for å sette det bedre i stand til å overleve og utvikles på lang sikt. Både Angell og Hægland tegnet gjennomgående et positivt bilde av det norske folket. Norge ble fremstilt som en nasjon med en rik kulturarv, som dersom den ble forvaltet rett, ville sikre folkets overlevelse og utvikling:

Det gjælder for os at hævde arven slik, at landet ogsaa tillidsfuldt tør se fremtiden i møte. Det gjælder, at de egenskaper, som betinger fremgang og opgang, holdes i hæder og hævd, og at de tilbøieligheter, som medfører nedgang og forfald, holdes nede. Det gjælder, at haardførhet, nøisomhet og personlig ydelsesevne holdes oppe, at rask og redbon offervillighet skattes og hædres, det gjælder at slaphet, egenkjærlig selvsyke og feighet møtes med almen foragt. Fædrelandets forsvar er derfor en instinktiv sak hos ethvert ufordærvet folk, voldsmand skal møtes med ethvert middel og under enhver risiko (Soldatens bok, 1911, s. 55–56).

I Norge utgikk Forsvaret fra folket. Det var gjennom hæren og krigen at folket ble en nasjon. Myndighetenes ideologer hadde en usvikelig tro på at verneplikten ville frembringe positive egenskaper hos soldaten. Førstegangstjenesten var en nasjonal skole, og en eventuell krig var antatt å ha en foredlende og

sammensveisende effekt på folket. Denne troen på krigen som noe udelt positivt delte Hæglund ikke bare med Angell, men også med flere andre av deres samtidige og ikke bare offiserer.

Angells tanker om krigens foredlende effekt kom tydelig til uttrykk i den lille boken *Fortællinger fra grænsevagten 1905*. Her gjengis en samtale mellom forfatteren og en stortingsmann. Stortingsmannen sier at han alltid har «anseet krig som den største ulykke, der kan overgaa et folk», men at han så har kommet til erkjennelsen av at det finnes noe som er langt verre: «Et folks forsumpelse i egoisme, i materialisme, i slaphed og veikthed gjennom en lang freds saakaldte velsignelse.» Til dette svarer forfatteren:

Jeg siger med gamle biskop Heuch: Jeg ved ikke, om jeg tør ønske krig for mit folk, men jeg er sikker paa, at det havde godt af at se den temmelig skarpt i øinene af og til. Det følger meget ondt med en krig, men et folks bedste egenskaber kommer ved den frem og til sin ret, og det er vist, at det bedste gror altid frem i offerets og lidelsens blodspor (Angell, 1905, s. 17–18).

Angell gir gjentatte ganger uttrykk for den grunnleggende oppfatning at fredens ubekymrede liv fordrer folket. Krigen derimot tjener til å oppdra og foredle folket og representerer således fremskrittet, ifølge Angell. Denne sosialdarwinistiske forståelsen av krigen som noe naturlig og nødvendig danner bakgrunnen for krigsteologien og bellicismen; den religiøse og kulturelt betingede krigsbegeistring som ledet inn i den første verdenskrigen (Howard, 1983, s. 10).

Krigsteologi

I krigsteologien, som var et særtrekk ved luthersk protestantisme ved inngangen til 1900-tallet, oppgikk romantiske, nasjonalistiske og sosialdarwinistiske forestillinger i ideen om en Guds plan for det enkelte folk (Barth, 2003, s. 151). Noen folk hadde gudegitte egenskaper og var derfor forutbestemt til

å skulle innta en ledende posisjon i verdenssamfunnet – en beleilig tanke også med hensyn til tidens kolonikappløp.

Innenfor krigsteologien ble sosialdarwinismens naturlige begrunnelser nå erstattet med referanser til religiøse begreper som ånd, gjenfødelse, Guds ord, Guds plan, forsoning og offer. Disse religiøse termene gjenfinnes også innenfor norsk protestantisme og nasjonalisme. Riktignok fikk ikke krigsteologien noen særlig betydning innenfor den norske kirken. Mens tysk luthersk-protestantisk krigsteologi forente religionen og nasjonen, var kirken i Norge knyttet til unionskongen og unionen. Krigsteologien fikk derfor ikke den samme samlende kraft i Norge som på kontinentet. Likevel hadde krigsteologien sine talsmenn både innenfor og utenfor kirken.

Ved siden av forfatteren Sven Moren og offiseren Henrik Angell var dikterpresten Anders Hovden en av den frilynte ungdomsbevegelsens mest aktive foredragsholdere (Andersen, 2000, s. 132). Han formidlet gjennom teologien den samme krigsromantikken som Angell. I kampen for Norge lå implisitt en oppfyllelse av Guds vilje. Følgelig lå også i viljen til kamp et indirekte løfte om frelse og evig liv – om ikke annet gjennom heltedåden på slagmarken, som ville bli husket uavhengig av seier eller nederlag. Håvamål gir uttrykk for samme budskap (Holm-Olsen, 1975, s. 42).¹¹ For fedrelandet og oppfyllelsen av Guds vilje var intet offer for stort, ifølge pastor Hovden:

*Mitt land eg gjev med hugheilt mod
alt det, som heiter mitt;
min sveitte og mitt friske blod,
sjaa det er allting ditt!
So sælt ein gong for sliten mann
aa sova i di jord.
Gud evig signe Norigs land,
det er mitt siste ord!*¹²

Angells *Fortællinger fra grænsevagten 1905* byr på en rikholdig samling eksempler på sosialdarwinistisk påvirkning og bellicisme. Hos Angell tenderer imidlertid bellicismen også til å anta form av krigsteologi. Angell var en flittig bruker av sitater fra pastor Hovdens salmer og prekener. I krigsteologien byttes

¹¹ Håvamål, strofe 76 (s. 42)

¹² Gjengitt i *Norsk soldatbok*, Forsvarsdepartementet, 1920, s. 32.

sosialdarwinismens evolusjon ut med Guds store plan og vilje. I et av kapitlene tillegger Angell en av sine mange samtalepartnere i boken, en redaktør, følgende utsagn: «Selvopgivelse er undergang, selvhævdelse er folkets pligt mod Gud, hvis det skal kunne fylde den plads og den opgave, der er det anvist paa jorden» (Angell, 1905, s. 16).

Hos Angell fremstilles folkenes kamp for sin rettmessige plass og utvikling som en plikt mot Gud. Nasjonalstaten er en Guds gave, som man er pliktig overfor Gud å forsvare. Den som ikke reiser seg til kamp for sin nasjon for å oppfylle Guds plan, fortjener Guds straff, altså undergangen.

Kapitlet «Af dagbogen» gir ytterligere innsikt i Angells krigsteologi og bellicistiske holdninger. Det er noe religiøst over Angells møte med en gammel soldat på Prestebakke:

Han (en graaskjægget, kroket soldat, en frivillig, ved den faldnes støtte; på Prestebakke kirke, minnesmerke fra kampene 10. juni 1808) sa: «Hvor man kommer sit land og sit folk nær i denne tid. Her brænder den hellige ild i hjertene nu. Og tænk, om det blev til krig! Hvor man hver dag skulde slide ondt, fryse, sætte helbreden til, sin families velfærd, og hvor bekymringen for fædrelandet hver time vilde ængste en. Men ikke har vort folk havt ondt af disse maaneder, disse dage; der findes ikke et menneske i hele landet, som ikke er glad og taknemlig over at ha oplevet dem.

Og saa oplever vi at krigstankerne ikke fremkalder det onde i os, tvært om. Jeg tør sige, at de fremkalder det bedste i os. Man giver liv og blod, helbred, gods, ofrer sig og sine. Naar man er frisk og stærk og intet feiler, – da har man ofte saa vanskelig for at søge hen til Vorherre og komme ham nær. Saaledes er det ogsaa med et folk og fædrelandet. Men feiler der én noget, kommer ulykker og nød, da søger man tilbage til Gud, blir som et nyt menneske i samfund med ham. [...] Er det ikke saa ogsaa med fædrelandet? I knæ er bøiet saa mangan en norsk mand og kvinde i de lange krigens aar mellom 1807 og 1814 og nu i 1905. Vi har aldrig ondt af at knæle ned for Gud og vort land. Det er ingen ydmygelse (Angell, 1905, s. 73–74).

Religionen har en fremtredende plass i Angells militære kultur. Bibelske og religiøse allusjoner er gjennomgående i hans beretninger. I møte med den gamle soldaten får referansene til den hellige ild, eller Den Hellige Ånd, og sammenligningen mellom den enkeltes forhold til Gud og forholdet til fedrelandet Angells tanker og holdninger til å fremstå som krigsteologi. Den gamle soldatens erkjennelse foran støtten ved Prestebakke kirke bærer preg av en religiøs vekkelse. Fedrelandet guddommeliggjøres og sidestilles med Gud. I en slik kontekst blir intet offer for stort. Det er det edleste offer å gi sitt liv for det aller helligste: Gud og fedrelandet. For «i krig kommer løs i et menneske alle gode instinkter og gjør kampen, lidelsen og selve døden let» (ibid., s. 74).

Offervilje står i det hele tatt sentralt i den militære kultur Angell gjør seg til talsmann for. Det går som en rød tråd gjennom hans forfatterskap at intet offer er for stort for fedrelandet. Denne tanken kan spores tilbake til oldtiden, som i Horats' ode der det heter «Dulce et decorum est patria mori» – «Hvilken glede og ære å dø for fedrelandet!» (Horats, 23 f. Kr., *Oder*, bok III, 2, 13). Offervilje for en høyere sak, for folket, for nasjonen er likeledes en dyd hos Angell: «Bevis din fædrelandskjærlighed med dit liv» (Angell, 1905, s. 13).

Også Johannes Hægland beskriver soldatgjerningen som en offerhandling av edleste sort. I *Soldatens bok* sidestilles det å falle i kamp for de vergeløse nærmest med Jesu offer på korset:

Soldatergjerningen er en offerhandling. Det er for sit og sine han strider, for far og mor, for vugge og viv. Naar faren er der, saa tar han soldaterrustningen paa og forlater alt sit; savn, anstrengelser og farer er det, som venter ham, personlig har han intet at vinde, men alt at tape. «Falder», det gjør vi alle før eller siden, ofre os for vort samfund det gjør vi nok ogsaa hver paa vor maate, men renere offer bringer ingen, og større ære fortjener ingen end den, som villig gaar faren under øine og byder liv og blod i vern om de vergeløse (Soldatens bok, 1911, s. 36).

Sosialdarwinisme og krigsteologi var vel egnet til å piske opp en generell begeistring for krig og militær maktbruk. Med en forholdsvis lav forventet levealder, og med et liv i slit og fattigdom, var det kanskje ikke å undres over at folk kunne la seg forføres av tanken om å dø som helter fremfor å dø som

utslitte vrak. Livslengden ville sannsynligvis være noenlunde den samme, men ettermålet derimot ville være annerledes for den som fant heldedøden i krig. Angells holdning til dette spørsmålet var klar: «Den største skam var det for mannen som for hans slekt ikke at bli godtatt som krigsmand. Han var ingen mand. – Bedre tyktes det at falde med hæder end leve med foragt» (Angell, 1906, s. 6). Angell forsøkte selv å leve opp til disse idealene (Andersen, 2000).

Bellicisme og krigsbegeistring

Den britiske historikeren Michael Howard definerer en kultur hvor det betraktes som naturlig, uunngåelig og riktig å løse uoverensstemmelser med militærmakt som *bellicistisk*. Også i Norge finner vi spor av en krigsbegeistring som faller inn under Howards definisjon av bellicisme.

Et meget talende eksempel på den generelle begeistringen for krig og militærmakt som var nærværende i det norske samfunnet ved begynnelsen av 1900-tallet finner vi i romanen *Krigen 1905* av Odd Munk, et pseudonym for journalistene Sven Elvestad og Olaf Wilhelm Erichsen. Elvestad (som snart skulle ta pseudonymet Stein Riverton) og tidligere underoffiser Erichsen hadde dekket unionsoppløsningen og grensevakten i henholdsvis Fredrikshald og Kongsvinger sommeren og høsten 1905. Romanen beskriver en krig som, hvis man skal ta forfatternes synspunkter for pålydende, beklageligvis aldri fant sted. Fiksjonskrigen var kort og for Norges del ærerik. Forfatterne velger fullstendig å overse krigens lidelser når de maler krigens slag og ødeleggelser. Det er offensivkulten, de heroiske ofre og heldedåder på slagmarken som kommer i forgrunnen. At omfanget av de skisserte krigshandlingene skulle tilsi enorme materielle ødeleggelser og tusenvis av drepte soldater og sivile, var tilsynelatende ingen hindring.

Forfatternes syn på krigeridealer og krig i sin alminnelighet kommer klart til uttrykk gjennom de ord de legger statsministeren i munnen i hans tale til nasjonalforsamlingen ved fredsslutningen. Statsministeren roser sivilbefolkningen og Forsvaret for oppofrelse og tapperhet. Han fremhever spesielt at Forsvaret nok en gang har innfridd forventningene og har kastet strålende glans over det gamle norske krigernavnet. Den korte krigen beskrives

av statsministeren kun som en begivenhetsrik periode i nasjonens liv, en av de prektigste i landets historie. Landets øverste leder sier ikke et ord om krigens redsler: han roser bare folket for dets stoiske utholdenhet i kampen for friheten (Munk, 1906, s. 254).

I statsministertalen lister romanforfatterne også opp en rekke egenskaper som må antas å inngå i tidens militære kultur. Verdighet, fryktløshet, mot, offervilje og tapperhet er ettertraktede verdier. Slike verdier fremstår som tidløse krigeridealer og kan også knyttes an til de tradisjonelle krigerkulturene. Det mer enn antydes at disse egenskapene i alle tider har vært fremtredende karaktertrekk ved det norske folket. Disse verdiene fra nasjonens prektigste tid må selvfølgelig tas vare på og bringes videre til nye generasjoner. I talen ligger også en oppfatning av at det er igjennom krig at nasjonene og verden utvikler seg. Det er nettopp i krigen folkenes beste egenskaper kommer frem. Denne oppfatningen blir særlig tydelig i statsministerens avsluttende kommentarer til fredsavtalen:

Fredstanken er ligesaa skjønn, som Krigen er styg; men der gis Sygdomme, som kræver farlige Operationer. Jeg tror, at intet Stort og Godt kan kjøbes for billig pris. Uden at ha kjøbt det Helligste dyrt, lærer aldrig en Nation helt at vurdere, hva den har opnaad. Det er netop derved en Nation tar Skade paa sin Moral. Et Folks Velstand er ikke den eneste Betingelse for dets Existence. Det er ikke engang det vigtigste. Langt vigtigere end fyldte Skatkamre er det, at Folket bevarer sin Karakter ren, at de Idealer, som bestandig har vært en Nations høieste, ikke forkludres. [...] Er det hændt, da ligger det og æder sig dybd ind i Folkesjælen; det er den dystre Hemmelighed, som betænder Folkets Livsnerven, den evige Græmmelse, som hindrer det fra at gaa med hævet Hode i Nationernes Række. Det er ikke Krigen, som ødelægger Folkene saa meget, som det man i visse Situationer gjør for at undgaa Krigen. En Krig kan være folkenes store Vækker. Den appellerer til de ophøiede Følelser og den myndige Villie, uden hvilken Nationen vilde være viet til Undergang (Munk, 1906, s. 254–255).

Norske journalister var langt fra alene om denne type romantisering. Også Henrik Angells mytedannende *Fortællinger fra grænsevagten 1905* er full av idealiserte forestillinger om det norske folkets begeistring, offervilje og

kamp for en rettmessig plass blant nasjonene.¹³ Omslaget på Angells bok, tegnet av Andreas Bloch, viser en mor som holder opp sitt barn for at det skal få se sin far dra i krigen «mod svensken for at værge for dig og mig og hele Norge» (Angell, 1905, s. 31). Tankene går også uvegerlig i retning av at moren holder frem sitt barn som et tegn på offervilje; intet offer er for stort når det gjelder fedrelandet. Denne tolkningen underbygges når man leser Angells gjengivelse av en samtale med en annen mor på Bygdø i kapitlet «Da torpedobaaden gikk ud»:

... jeg følte mig glad og stolt over at ha to kjække gutter at gi fædrelandet. De har endnu ikke ekserceret, men de skyder godt og er friske og stærke, de er ivrige idrætsmænd, og de melder sig nok med lyst og glæde. Det maa være frygteligt at miste en af gutterne – eller tænk begge. Men værre vilde det være, om jeg ikke havde nogen at miste, noget at gi (ibid., s. 3–4).

Tross forventningene om en mulig krig i 1905 var det norske folket nær enstemmig for oppløsningen av unionen. På landsbasis, av totalt 371 911 stemmeberettigede, avga kun 184 menn stemme mot unionsoppløsningen. 99.95 prosent av stemmene var for en oppløsning av unionen med Sverige (Berg, 2011, s. 300). I grensebyen Fredrikshald, hvor befolkningen hadde et stort innslag av borgere med svenske aner, stemte 1659 for og én mot (Forstrøm, 1915, s. 407).

Angell beskriver Idde-bøndenes innsats for fedrelandet i poetiske vendinger. Samtidig vektlegges krigens foredlende virkning og det edelmodige ved å ofre seg for en større sak, det felles beste. Bøndene fremstår i hans beskrivelse som idealistiske og hjelpevillige. Til tross for at kornet står innhøstingsklart, forlater bøndene jordene med begeistring for å kjøre posisjonsartilleriets kanoner i stilling. Kvinnene må ta seg av kornskuren, for mannfolkene har viktigere ting å ta seg til. Risikoen for at neste års matforsyning kanskje ikke kommer i hus, får så være, det står tross alt om Norges selvstendighet. Nyttigere arbeid har de aldri vært med om, skal da også en av bøndene ha sagt (Angell, 1905, s. 64).

¹³ Som en kuriositet kan bemerkes at mitt eksemplar av boken, utkommet i «andet oplag», er dedikert til Christian julaften 1905 fra far og mor. Håndskriften skulle tilsis at dedikasjonen med stor sannsynlighet er ført i pennen av mor. En liten detalj som sier noe om en families holdning til krig og vernet av fedrelandet i 1905.

Offensivens ideologi

Slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet var preget av en uovertruffen tro på offensiven. Offensiven ble en ideologi for militærmaktene i Europa. Mytiske og mystiske argumenter til fordel for offensiven bidro til å dekke over en rekke våpenteknologiske nyvinninger som burde fått følger for taktikk og doktriner. Offensiven ble med bakgrunn i blant annet sosialdarwinismen gjenstand for en uhemmet dyrkelse (Van Evera, 1991, s. 62).

Offensivens ideologi skiller seg fra den alminnelige logiske tanke om at handling er nødvendig for å vinne en krig, ved at offensiven blir et mål i seg selv. Det var kun gjennom offensiven at soldater og befal virkelig fikk vist sin dugelighet og sin moralske overlegenhet. Også norsk militær kultur hadde trekk av denne ideologien. Offensivtanken hadde da også mange tilhengere. Norske offiserer studerte flittig samtidens kriger, og enkelte deltok også med stipend fra den norske stat som observatører under de enkelte krigene. Henrik Angell var en av dem.

I *Soldatens bok* kommer trekk fra offensivens ideologi til uttrykk i avsnittet «Forsvarsmidlerne og kampen». Soldaten bes merke seg at tapene i den moderne kamp heldigvis på langt nær er så store som man skulle forvente etter våpenenes fullkommenhet (*Soldatens bok*, 1911, s. 69). De krigshistoriske eksemplene som krydrer avsnittet bidrar til å forsterke denne oppfatningen. Det fastslås med overbevisning at «Al krigserfaring viser, at soldaten undgaar døden lettest, naar han modig tvinger fienden tilbake. Han finder den sikrest, naar han under kampen feigt vender fienden ryggen, uten at tilbaketog er befalt» (ibid., s. 70).

Det er ved offensiven at de edleste soldatferdigheter best kommer til uttrykk: «Der mangler heller ikke vidnesbyrd om, at en liten gruppe viljekraftige og kjække soldater ved modig handling har vendt et truende nederlag til seier» (ibid., s. 70). Angrep er den overlegne stridsform i alle situasjoner, heter det i *Soldatens bok* – selv i åpen mark er offensiven påkrevd for å føre kampen seierrikt igjennom (ibid., s. 62). Angrep og sammenstøtsstrid med overgang til angrep gir den enkelte soldat og befal den beste anledning til å vise rask besluttsomhet så vel som mot og djervhet.

I 1900-tallets første tiår brakte *Norsk Militært Tidsskrift* artikler om konfliktene i Afrika, i det fjerne Østen og på Balkan. Her kommer offensivens ideologi til uttrykk ikke bare gjennom generell vektlegging av offensiv opptreden for

å skaffe seier på slagfeltet, men særlig gjennom poengteringen av moralens betydning: Høy moral beseirer mitraljøsen. Det er troppenes krigerske mot som i siste instans avgjør kampens gang, skriver kaptein Christian Bruusgaard (1909, s. 309) om erfaringene fra den russisk-japanske krig. Skribentene unnlater ikke å kommentere den våpenteknologiske utviklingen og virkningen av mer effektive våpen, men erfaringene avskrives enten som irrelevante for krig under siviliserte europeiske forhold, eller tolkes til fordel for offensivens ideologi (Howard, 1991). Eksempelvis skriver kaptein Julius Allum (1903, s. 77) om sine erfaringer fra Boerkrigen at mitraljøsens virkning mot spredte formasjoner var omtrent lik null. Likevel innser han at stridsteknikken muligens må justeres, men offensiven som hovedprinsipp er han ikke villig til å forlate: «Ligesåvel som man før lærte dem, at angrebet for enhver pris må fremover, i ligeså høy grad må man det nu, – det offensive element er det viktigste hos soldaten» (ibid., s. 84). En offensiv holdning var viktig ikke bare for å avgjøre striden, men også for å vise moralsk overlegenhet og dugelighet.

Selv om norske offiserer ikke kunne måle seg med de mest ekstreme offensivkulttilhengerne på kontinentet, syntes de i hovedsak å dele oppfatningen til sine kolleger i de store militærmaktene. Røyksvakt krutt, riflete bakladekanoner, repetergeværer og mitraljøser beskrives som nyvinninger som favoriserer offensiven. Både britiske og franske offiserer hadde konkludert med at angriperens overlegne moral ville trumfe forsvarerens overlegne ildkraft. Reglementene fremholdt at moralen ville seire over maskingeværene: «Modern [war] conditions have enormously increased the value of moral quality», het det i den britiske *Field Service Regulations* fra 1909, og den britiske oberst Kiggell understreket at moralsk styrke var den viktigste årsak til enhver militær suksess (sitert i Van Evera, 1991, s. 62). Denne tanken skulle først bli utfordret under første verdenskrig.

Mange norske erfaringsrapporter fra Boerkrigen og den russisk-japanske krig inneholdt tolkninger til fordel for gjeldende doktriner og oppfatninger. Eksempelvis påstår signaturen N.N. i en artikkel i *NMT* 1912 om «Beslutsomhet og fredstapperhet med bakgrunn i den Russisk-japanske krig» at beslutsomheten i motsetning til ubeslutsomheten bærer seieren i seg. Den offensive tankegang preger den beslutsomme, mens den ubeslutsomme foretrekker defensiven. Defensiven fører til slutt til nederlag, som det gjorde det for russerne ved Port Arthur:

Den beslutsomhet, som viser sig i en hensynsløs paagaenhet – hvis selvfølgelige utgangspunkt, hvis fundamentale idé det er aldrig at se fienden uten at angripe. Det er paradoksalt, tilsyneladende; men dog den evige gyldne sandhet. Den ser ut over de gjensidige materielle styrkeforhold, regner med de moralske styrkeforhold og regner dermed med det, som har været, er og blir det avgjørende (N.N., 1912, s. 5).

Enhver befalingsmann skal alltid søke å skaffe seg sjanser til å søke seg fremover, het det i artikkelen, men uten å oppvise dumdristighet eller fredstapperhet, det vil si den tapperhet som kommer til uttrykk ved fredsøvelser hvor det ikke skytes tilbake (ibid., s. 8).

Kaptein Birger Fredrik Sinding-Larsen var svært opptatt av soldatutdanning og betydningen av den moralske kraft på stridsfeltet. I sin artikkel «Krigen som regnestykke» i NMT 1908 understreker han at fedrelandskjærighet og begeistring for en rettferdig sak er vel og bra, men ikke alene nok til å bringe seier (Sinding-Larsen, 1908, s. 551 – 563). Det faktum at offensivens ideologi ikke omfavnes like forbeholdsløst i Norge, kan skyldes innsikten i den lave treningsstandarden hos mannskapene. Det viktigste på et moderne stridsfelt er grundig utdanning, understreker Sinding-Larsen. Likevel må man ikke forglemme de

...gode karakteregenskaper, tildannet for krigens hårde prøve. Man må være vel oppmerksom på at av de to for en armés styrke bestemmende faktorer, kvantitet og kvalitet, er kvaliteten den betydningsfuldeste. Men har man først gjort hvad man kan i den retning, så kan man også si: Krigen er ikke noget regnestykke. Det er ikke tallet som bestemmer utfaldet; det er den moralske kraft. Og den må små nationer bygge på (ibid., s. 562–563).

Den moralske kraft var en av grunnsteinene i offensivens ideologi.

Militarisering

Samtlige av de ideologiske strømningene som gjorde seg gjeldende rundt århundreskiftet tilsa en generell militarisering av samfunnet. Nasjonalismen bidro til å samle folket innad, men bygde samtidig barrierer til en omverden som gjerne ble fremstilt som en trussel mot den nasjonale egenarten. Nasjonalismens fremheving av militærmaktens stolte tradisjoner og bånd tilbake til norsk storhetstid, samt forsvarets funksjon som formidler av nasjonalkulturen, førte til et argument i retning av alminnelig verneplikt. Båndene mellom hæren og nasjonen ble fremstilt som uløselige. Totalt sett medførte nasjonalismen et økt fokus på Forsvaret og en militarisering av samfunnet. I Norge ble riktignok den nasjonalistiske militarismen ufarliggjort ved at forsvarsledelsen satset på et militsforsvar med sterk politisk styring.

Sosialdarwinismens forakt for svakhet og fremheving av krigen som et ledd i en naturlig utvelgelsesprosess der de sterke ville overleve og spre sine kulturelle og rasemessige arveanlegg videre, talte også for militarisering av samfunnet. Det var kun gjennom militær styrke at man kunne overleve som nasjon i anarkiet av stater.

Bellicismen fremhevet krig som både naturlig og formålstjenlig. Følgelig måtte nasjonene holde seg med en sterk militærmakt. Med bakgrunn i sosialdarwinisme, offensivkult og en tro på Guds storslagne plan for det enkelte folk oppsto en generell begeistring for militærmakten som førte til en militarisering av befolkningen. Dette ga seg utslag i kraftpatriotisme og samling rundt militære mandighetsidealer. Rundt 1905 ble de militære mandighetsidealene spredt til store deler av sivilbefolkningen (Berg, 2001, s. 311). Selv idretten ble gjenstand for militarisering. Eksempelvis mente den såkalte *Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelse og Vaabenbrug* at idrettens egentlige formål var å utdanne gode soldater (Andersen, 2000, s. 154). Idretten var et middel i forsvarets tjeneste. I *Soldatens bok* skriver oberstløytnant Frantz Gustav Seeberg:

Idrætten bevarer ungdommen; den gir baade arbeidslyst og arbeidskraft; den fremmer samhold og godt kameratskap, skaper disiplin; den paavirker hjernen, utvikler hurtig opfatning, hurtig tænkning, hurtig beslutning; den fører ut i naturen, høiner sindet, renser tankerne; den tvinger til nøkternhet, maatehold og til at leve et skikkelig liv. Vi har i idrætten en gammel national arv, som det er vor pligt at ta op samt holde ren og fri for alt, hva der smaker av overdrivelse eller utskeielse. Idrættens maal er at skape en livsfrisk og livssterk ungdom, – en arbeidslysten og energisk ungdom, – en forstandig og handledygtig ungdom, – en ungdom, som Norge i alle dele er tjent med (Soldatens bok, 1911, s. 187).

Idretten bidro til å fremme nettopp de egenskapene som ble ansett nødvendige for en god soldat. Det var masseidrett som gjaldt; sport og alskens rekorder skulle man ikke strebe etter. «Øv idrett, men sky sport», skal Fridtjof Nansen ha sagt (sitert i Andersen, 2000, s. 154).

Ingen av de ovenfor siterte forfatterne kan beskyldes for å presentere den fulle og hele sannhet i sine skildringer av den norske soldaten eller det norske folket. Det samme gjelder også for deres beskrivelse av stemningen i den norske befolkningen og grensevakten høsten 1905. Nær 20 prosent av den mobiliserte styrken, eller 4380 av de mobiliserte soldatene søkte staten om erstatning for tap som de og deres familier var påført som en følge av grensevaktjenesten (Berg, 2001, s. 296). Likevel bidro særlig Henrik Angells litterære produksjon til myteskapingen rundt Forsvarets betydning og innsats i forbindelse med Norges frihetskamp 1814 og unionsoppløsningen 1905. Selv om han ikke var helt etterrettelig i sine bøker, bygde han opp mytene om den norske forsvarstradisjonen som dannet grunnlaget for den militære kulturen.

Forsvaret kom generelt til å nyte stor anseelse i befolkningen etter unionsoppløsningen. Det er i hovedsak Angells versjon av 7-årskrigen og unionsoppløsningen som minnes hver 17de mai: Da det selvstendige Norge skulle bygges, ble linjene trukket bakover i norsk historie. Selv om mytene neppe gjenspeilte virkeligheten, var det tydelig at det var denne kulturen og disse holdningene myndighetene ønsket å fremelske i den nye nasjonen. NMT og etter hvert Forsvarets krigshistoriske avdeling bidro til å opprettholde disse mytene, som etter hvert kom til å danne den norske forsvarstradisjonen (Ulriksen, 2002, s. 26).

Det sies gjerne at antall lover i et samfunn ikke nødvendigvis tilsier at borgerne er lovlydige, men kanskje heller det motsatte. Kanskje bar også Angells utallige panegyriske beretninger om norske krigeregenskaper egentlig også bud om det motsatte: «Et folks forsumpelse i egoisme, i materialisme, i slaphed og veikhet gjennom en lang freds saakaldte velsignelse». Men selv om verken «Odd Munk», Johannes Hægland eller Henrik Angell beskrev virkeligheten slik den var, så beskrev de i det minste en ønsket virkelighet for noen, og som levninger betraktet sier deres beretninger noe om holdninger til krig og bruk av militærmaakt i samfunnet.

Hvor utbredt var disse holdningene? Det synes å være grunn til ikke umiddelbart å avskrive disse forfatterne som ekstremister, men faktisk å anse dem som representanter for den liberal-demokratiske nasjonalismen. De var med andre ord representanter for en bredere kulturell strømning som gjorde seg gjeldende i samfunnet og som også ble gjenspeilt i stortingsflertallet. Stortingsflertallet hadde siden kampen for innføringen av parlamentarismen på 1870 – 1880-tallet vært generelt nasjonalistisk innstilt. Særlig kom disse strømningene til uttrykk innenfor partiet Venstre og i den frilynte ungdomsbevegelsen.

Medlemmene av partiet Venstre var ivrige forkjempere ikke bare for sosiale forandringer, men også for militær opprustning. Nasjonalisme og kraftpatriotisme var et fremtredende trekk i tiden og preget samfunnets så vel som de militæres holdninger til krig og bruk av militærmaakt. Miljøene rundt Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelse og Vaabenbrug og Norges Forsvarsforening var også nasjonalistisk innstilt. Hos diktere som Bjørnstjerne Bjørnson, Arne Garborg, Knut Hamsun og toneangivende samfunnsdebattanter som Fridtjof Nansen, historikeren Ernst Sars og juristen og målmannen Nikolaus Gjelsvik finnes uttrykk for de samme kraftpatriotiske holdninger. Disse personene var også gjerne å finne som aktive medlemmer i de nevnte organisasjonene.

Det brede nasjonalistiske engasjementet for selvstendighet og forsvarssak gjør det samlet sett rimelig å anta at et så vidt spesielt fenomen som bellicisme også hadde gode kår i Norge. Henrik Angells heroiserende krigsteologi falt altså ikke på stengrunn, men hadde faktisk en viss utbredelse i Forsvaret og i deler av befolkningen. Den voksende arbeiderbevegelsen var sannsynligvis minst påvirket. Georg Stang, tidligere statsråd, oberst og inspektør for festningsartilleriet, krigsministeren og helten fra Odd Munks roman, var en av få høyere offiserer som bar ved til det bellicistiske bålet. Han, statsråden

bak grensefestningene, anså det å ville forhandle med Sverige som «Tegn paa Usseldom» (Berg, 2001, s. 296).

Innenfor forsvarrets øverste ledelse, derimot, syntes det i større grad å herske en viss realisme. Hva lavere nivåer angikk var man først og fremst opptatt av taktikk og emner som angikk profesjonskulturen. I hvilken grad den militære kulturens iboende holdninger til krig og krigføring på overordnet nivå eventuelt gjenfinnes i de verdier, holdninger og egenskaper hærledelsen valgte å vektlegge i profesjonskulturen på avdelingsnivå, skal vi se på i neste punkt.

Disiplin og offervilje

Vi har sett at nasjonalisme, sosialdarwinisme og krigsteologi på overordnet ideologisk nivå førte til militarisme, offensivdyrkelse og generell krigsbegeistring i sivile så vel som militære kretser. Denne såkalte bellicismen hadde sine røtter i nasjonalistiske verdier som ætt, folk, nasjon og fedreland. I denne sammenhengen ble betydningen av fedrelandskjærlighet og offervilje tillagt stor vekt. Det er rimelig å anta at disse grunnholdningene også bidro til å påvirke hvilke menneskelige verdier, holdninger, egenskaper og handlingsmønstre som var ønskelig å fremelske blant soldatene for å kunne virkeliggjøre nasjonens program.

Den siden av tidsånden som sterkest slår inn i krigerkulturen er åpenbart offensivens ideologi. Offensivens ideal fikk direkte konsekvenser på taktisk nivå i den forstand at angrep alltid ble fremhevet som den foretrukne stridsform. Det skal ikke stor fantasi til å innse at angrep i automatvåpnenes tidsalder krevde spesielle holdninger og ferdigheter hos soldatene. Tidens stridsteknikk tilsa dressurdisiplin og mot til å fortsette angrepet til tross for store tap. Soldaten måtte være fortrolig med tanken på at han i slaget i prinsippet skulle ofre seg selv, og at det sågar nærmest gjaldt å ta med seg flest mulig fiender i døden (*Soldatens bok*, 1911, s. 69). Offeret ville skje for fedrelandet og kameratene. Det gode kameratskap inntil døden måtte være normen for soldatene. Det å bevare sinnsroen i kampens hete krevde viljestyrke, høy moral og en ubendig tro på egen sak.

Det fremgår imidlertid av samtidige debattartikler i *NMT* at offensiven som stridsform også ble trukket i tvil. Dette var begrunnet i den våpenteknologiske utviklingen og den korte tjenestetiden i det norske forsvaret. Enkelte mente at den korte tjenesteperioden var utilstrekkelig for å fremelske de holdninger og ferdigheter som var nødvendige hos soldaten for å kunne utføre angrepsoperasjoner i tråd med offensivens ideologi. Bortsett fra en rekke artikler om offensivens ideologi er *NMT* påfallende fattig på artikler om de overordnede ideologiske begrunnelsene for krig. Imidlertid er det desto større engasjement blant offiserene for soldatferdigheter og militær kultur på avdelingsnivå. Militær utdanning og disiplin er emner som går igjen i spaltene.

Samtidig vil vi se at *Soldatens bok* trekker frem soldategenskaper som særlig favoriserer offensiven. Valg av illustrerende eksempler var også gjerne hentet fra angrepsstrid. Håndboken refererte stort sett til forsvar i betydningen forsvar av fedrelandet, og ikke som stridsform (ibid., s. 62 – 140). De foretrukne idealiserte soldategenskaper formidles av Johannes Hægland i *Soldatens bok* i avsnittet «Soldaten», under punktet «Pligtkrav». I en språkføring som får tankene til å gå i retning av Jesu samtale med den lovkyndige fariseeren i Matteus' evangelium 22. kapittel, fremholder Hægland: «Den første og største av alle soldaterplikter er lydighet – disiplin» (*Soldatens bok*, 1911, s. 143). Dette er fundamentet for all militær virksomhet: «Det er denne personlige viljeindsats hos hver mand, som maa særpræge alt militært arbejde, det er den, som utgjør hærens aand, og Forsvarets aand er landets skjæbne» (ibid.).

Disiplinen skulle gjøre soldatene hardføre og få frem en følelse av samhold og gjensidig tillit både soldater og befal imellom. Gjennom den daglige, nøyaktige pliktoppfyllelsen skulle soldaten oppdras til troskap i smått og stort. I farens stund skulle følelsen av samhörighet medvirke til at soldatene utførte gitte ordrer uten nølen. «Man faar en ordre, og den maa tages som en skjæbne og efterkommes med opbyden av al evne uanset vanskelighet; der maa ikke være plads for nogen kritikk eller spørgen hvorfor, lydigheten maa være ubetinget» (ibid., s. 144).

En god avdeling blir kjennetegnet nettopp ved at tjenstlige ordrer utføres til punkt og prikke uten diskusjon. En slik oppdragsutførelse bidrar til god ånd og godt humør i avdelingen, ifølge Hægland. Dessuten er det sannsynligvis den eneste type disiplin som kan få soldater i tette formasjoner til å storme mot fiendens stillinger uanfektet av tap.

Kaptein Hægland synes ikke å være alene om å mene at lydighet og disiplin er fundamentet i den militære virksomheten. NMT inneholder flere artikler som understreker betydningen av nettopp lydighet og disiplin. Særlig i årene 1902 – 1903 diskuteres betydningen av disiplin hyppig, og offiserer i kapteinssjiktet er spesielt aktive. Kaptein R. Gulbrandson (1903) oppsummerer debatten om disiplinens plass i infanteriutdannelsen. Utgangspunktet for diskusjonen var reglementets beskrivelse av disiplin i forhold til hva det nye slagfeltet krever – «eksercerdisciplin» eller «kampdisciplin». Samtlige deltagere synes imidlertid enige om at disiplinen er grunnlaget for all krigersk virksomhet. Dette vises i diskusjonen rundt *Håndbog for den menige soldat og Direktivene af 1900*, som begge gir definisjoner av disiplin. «Den ubetingede, nøjagtige og villige adlyden af foresattes befalinger under alle forhold kaldes disciplin», heter det i håndboken, mens direktivene understreker at «disciplin er den lydighed og mandstugt samt den legemlige og moralske kraft, som er fornøden for under alle krigens forhold at kunne udføre det, som befales» (sitert i Gulbrandson, 1903, s. 576).

Selv om debattantene hadde svakt divergerende definisjoner av disiplin, var de skjønt enige om at den gamle dressurdisiplinen ikke lenger tilfredstilte fordringene ved nåtidens infanteristrid. Den nye tids infanteristrid krevde ifølge kaptein Birger Fredrik Sinding-Larsen at man forlot håndbokens passive oppfatning av disiplinbegrepet:

Fra en disciplin, som kun krævede lydighed til inden et til det yderste begrænset rum at udføre automatiske handlinger efter direkte befaling, er man kommet til en disciplin, som kræver lydighed til inden et betydelig spillerum at udføre intellektuelle handlinger efter – og under de mest kritiske forhold uden – ordre (Sinding-Larsen sitert i Gulbrandson, 1903, s. 576).

Kaptein R. Gulbrandson poengterte at disiplin var sterkt avhengig av avdelingens utdanningsgrad. Han fremholdt at disiplinen

....som alle menneskelige evner må oparbejdes og udvikles. Var den fuldkommen, vilde den stå mod alle farer, lidelser og indtryk; men som ingen menneskelig evne er fuldkommen, så heller ikke den.

Men jo høyere den er utviklet, jo flere opgaver vil den kunne løse, jo flere farer og besværligheder vil den kunne besejre (ibid., s. 579).

Gulbrandsons konklusjon var at soldatutdannelsen måtte «lægge hovedvegten på det feltmæssige og bortskjære alt, som ikke har sigte på krigen» (ibid., s. 588).

I årene 1909–1910 vendte disiplindebatten tilbake i spaltene i *NMT*. Også denne gang var det R. Gulbrandson som samlet trådene, nå som oberst (Gulbrandson, 1910). Grunnsynet på disiplin hadde ikke endret seg særlig: «Disciplin er den absolute underordnen under en andens vilje. Så har det været før, så er det nu, og så vil det altid være» (ibid., s. 313). Imidlertid beskrev obersten også disiplin som en evne til under alle forhold å bevare sin åndsnærværelse og utføre befalets vilje (ibid., s. 316). Disiplin var også å anse som en moralsk evne, noe som forutsatte vilje. Uten vilje, ingen evne.

Viljen er igjen en funktion av nationalfølelsen, fædrelandskjærligheten, av alle sterke bånd som binder individet til familie, samfund og folk. Selv om viljen fra først er svak, vil den styrkes ved den militære opdragelse og den militære tradition m. m. En anden forutsetning er tillid til sig selv, til kamerater og til førere.

For å opøve viljen må man søke at vække interesse for den militære gjerning og især forståelse. Begge disse bør og vil i regelen følges ad. Dernæst hengivenhet. Den militære gjerning bør ansees for et kald, som et fædrelandets rop til sine sønner (ibid., s. 316–317).

Sirkelen er sluttet idet disiplin knyttes an mot nasjonalistiske holdninger som fedrelandskjærlighet og offervilje.

Mot, tapperhet og kameratskap

«Mot og tapperhet er næst lydighet forrest blant soldaterdyder», understreker Johannes Hægland på sitt bibelske språk i *Soldatens bok* (s. 145). Mot og tapperhet fremstilles som et fremtredende trekk ved den norske folkekarakteren. Historien brukes stadig som bevis: «Der er av faldne kjæmper sat merker og maal som hører slegten og historien til og som vi ikke kan miste uten at bli fattigere. Det har git os en national arv, som hæren har at hævde» (ibid., s. 146). Mot og tapperhet ses i sammenheng med villet lydighet og disiplin. Sammen forebygger disse egenskapene dødsfrykt, gir soldaten ro og godt humør i farens stund, slik at han «strider 'liksom i godt lune skjønt med mandig vrede' som det heter i Kongespeilet» (ibid., s. 146).

Med historiske referanser til både oldtiden og sagaen fremholdes det at godt kameratskap til alle tider har vært skattet som en av de ypperste soldaterdyder ved siden av mot og tapperhet (ibid., s. 146). Godt kameratskap

«...gir tryghetsfølelse, let sind og lyst humør, det lar mangt et arbeide føles lekende let, som ellers vilde være tungt og vrangt, det omgir den enkelte med den atmosfære av sympati, som netop trænges, for at man skal kunne præstere noget som duer, for 'det er let at ro under fyldte seil'» (ibid., s. 147).

Med referanse til autoritetspersoner i samtiden knyttes godt kameratskap også an til disiplin, den største av alle soldatplikter. Ifølge *Soldatens bok* skal Darwin skal ha sagt at «Den overlegenhet, som disiplinerte soldater har over udisiplinerte masser, er hovedsaglig en følge av den tillid, enhver har til sine kamerater» (ibid., s. 147). I hvilken grad Darwin var noen autoritetsperson på det militære området skal være usagt, men han var i hvert fall kjent og respektert. Poenget er at godt kameratskap skal skapes og opprettholdes gjennom god skikk og tone mellom soldatene. I den anledning hviler det et spesielt ansvar på de som kommer fra gode hjem hvor det hersker sømmelig tone og tjenestevillighet i omgang. Disse oppfordres til å gå foran som gode eksempler for å få innarbeidet høflighetens ånd blant kameratene.

Hægland feller også sin dom over dem som ikke lever opp til forventningene: «Den som 'karser' sig med hensynsløs færd eller raa tone mot kamerater, han ikke alene forulemper disse, men han skader sin avdeling og nedsætter sit

hjem og sin bygd» (ibid., s. 147). Hele tiden henspilles det på ære og respekt for ætt og hjem. Enhver skylder sine forfedre, fedrelandet og hjembygda å bringe den alltid underforstått positive arven videre. Målet for militærtjenesten var i bunn og grunn dypest sett å skape en god nordmann:

Og under oppfylldelsen av vernepligtens krav vokser ungdommen ikke alene i mandsfølelse og vaabenfærdighet, men ogsaa i de egenskaper som betinger en dygtig borger og et godt borgersind. Krigeryrket kræver mot og vilje, haardførhet og iherdighet, raskhet og godt kameratskap; man lærer at sætte sak over person, vilje mot vanskelighet, offer mot formaal.

Hæren blir herigjennom en national skole, som holder legemlig kraft i hæder og hævd, holder samhørighetsfølelsen oppe og sindet aapent for pligt og ære (ibid., s. 19–20).

Kommandørkaptein Oscar Augensen tar denne tankegangen et steg videre. I en artikkel om disiplin i NMT 1912 skriver han at «Det er de gode mennesker, som passer bedst under vore merker, og det, vi paa hele standens vegne fremfor alt andet har grund til at være stolte av, er dette, at 'en god militær er et bedre menneske'» (Augenson, 1912, s. 297).

Det norske folk vil gjerne se sine beste egenskaper springe ut hos soldatene som landets sønner, hevdes det i *Soldatens bok* (s. 148). Og det handler ikke bare om disiplin – også legemlig spenstighet, utholdenhet og fysisk styrke fremheves. Disse egenskapene er på sitt beste i soldatårene, ifølge Johannes Hægland. Imidlertid kan det kanskje være grunn til å spørre, som kaptein Carl Gulbranson gjorde i en artikkel i NMT i 1909, om myndighetene ikke var vel optimistiske på folkets vegne: «Tør vi tro at 48 dage er tilstrækkelig hertil? [...] at de [soldatene] i 48 dage skal udføre hva forældre, prester, lærere ikke har klart gjennom års påvirkning?» (Gulbranson, 1909, s. 83.)

Hægland ser åpenbart ingen dilemmaer med det å skulle leve opp til kravene, ganske enkelt fordi folket og ættens ære krever det. For Hægland synes det utenkelig at noen kan svikte folk og ætt. Alt for folk og fedreland, er hans allmenngyldige argument, og det er like slående som det er enkelt. «Folket

forlanger stilfarende ihærdighet, haardførhet og godt kameratskap, for de vet det trænges, og det har været ættens ære alle dage» (*Soldatens bok*, 1911, s. 148).

Soldaten skal ha god holdning og føre seg raskt og pent, understreker Hægland. Han skal i likhet med nordmenn i uminnelige tider vise høflighet og sømmelighet i tale og adferd. Først og sist forlanger folket av soldaten at han ikke ved beruselse eller tøylesløs ferd gjør skam på sin avdeling og sin uniform. «Alt det man gjør, det gjør man for sig selv» siger et gammelt ord, og det er sandt som det er sagt». Hvem tør argumentere imot? Likevel finner Hægland, som for å fjerne enhver siste tvil, grunn til å minne om det fjerde bud: «Hædre din far og din mor, at det maa gaa dig vel og du maa længe leve i landet» (*ibid.*, s. 149).

Det er heller tvilsomt om befolkningen rundt Nordsjøen under vikingtiden delte Hæglands oppfatning om nordmenns adferd som preget av god sæd fra fedrene av. Samtidig som krigerkulturens idealiserte soldategenskaper fremheves som attråverdige, forties eller tilsløres alle de negative sidene som har vist seg opp gjennom historien. Den religiøse retorikken og den enkle argumentasjonen av typen «det er så sant som det er sagt» og «så har det været før, så er det nu, og så vil det altid være» er vel så interessant som selve meningsinnholdet i budskapet. Det er tvilsomt om denne type argumentasjon ville fungere i dag, enn si bare ti år senere, med arbeiderbevegelsens fremvekst og den første verdenskrigens erfaringer friskt i minnet. Det sier mye om samfunnet og utdanningsnivået til målgruppen dersom argumentasjonen vant frem. Det kan synes som om Hægland i *Soldatens bok* lykkes bra med det forsettet han ble tilskrevet av Adam Egede-Nissen, nemlig å forene kristendommen og militarismen.

Oppsummering

Kort oppsummert kan vi si at norsk militær kultur på overordnet nivå var preget av de samme ideologiske strømninger som resten av Europa. Den militære kulturens holdninger til krig og bruk av militærmakt var fremfor alt preget av nasjonalismens overordnede prinsipper. Sosialdarwinisme, krigsteologi, bellicisme og offensivkult var også i Norge påfallende trekk ved den militære

kulturen. Disse strømningene bidro til en generell krigsromantisering og militarisering av samfunnet.

For Norges del fikk ikke militariseringen mer dramatiske konsekvenser enn alminnelig verneplikt. Verneplikten ble i tråd med nasjonalismens prinsipper vel så mye utnyttet til nasjonsbygging og spredning av nasjonalkulturen som til opparbeidelse av vernekraft. Totalt sett kan det hevdes at norsk militær kultur på overordnet så vel som underordnet nivå gjenspeilte en balanse mellom militære og samfunnsmessige verdier. Militærmaktens verdier skilte seg lite fra det øvrige samfunns verdier. Det var også samsvar mellom militær kultur og krigerkultur slik denne fremsto i hæren. Kulturelle trekk ved den militære kulturen gjenfinnes i stor grad i krigerkulturen. Offensivens ideologi fikk direkte følger for de verdier, holdninger og soldategenskaper som måtte være gjeldende i krigerkulturen. Motivering for krigerkulturens innhold kunne hentes direkte ut fra verdiene og holdningene til krig i den militære kulturen. Det går i stor grad en ubrutt logisk linje mellom kulturen på de to nivåene i tiden rundt 1900.

Kapittel 4 Norsk militær kultur tidlig på 2000-tallet

Dette kapitlet innledes med noen historiske hendelser og ideologiske trender som har fått stor innflytelse på den politiske utviklingen i verden de siste 25 årene, altså fra og med 1990-tallet. Kapitlet søker å vise hvordan den samfunnsmessige og ideologiske utviklingen i verden direkte har påvirket norsk militær kultur og militærmaktens holdninger til krig og bruk av militærmakt. Herunder vil jeg også kort se på hvilke kriterier norske politiske myndigheter har vektlagt i forbindelse med militær deltagelse i internasjonale operasjoner. Videre vil jeg skissere noen typiske trekk ved de nye krigene og det postmoderne paradigmet.

Avslutningsvis drøftes hvilken innvirkning den overordnede militære kulturen har fått på de verdier, holdninger og egenskaper som utgjør dagens krigerkultur og soldatidealene. Fokus vil ligge på de soldatidealene som anses formålstjenlige i direkte kontakt, ansikt til ansikt med en motstander, i situasjoner der militær effektivitet vil være et spørsmål om liv eller død. I den grad sitater brukes, er tanken tidvis å illustrere fellestrekk mellom norsk krigerkultur før og nå, tidvis å vise kontraster og eventuelle diskrepanser. Det er liten tvil om at den militære kulturen på overordnet nivå er vesentlig endret i løpet av hundre år, men samtidig er enkelte sider ved profesjonskulturen på lavere nivå forbausende lite endret. Her synes det å løpe et skille mellom overordnet nivå, med dets normer og verdigrunnlag for soldatopplæringen, og profesjonskulturen på lavere nivå, der krigerkulturen utspiller seg i praksis.

Nasjonalstater under press

Ved inngangen til 1900-tallet var den samfunnsmessige og ideologiske utviklingen i Norge stort sett påvirket av hendelser og tendenser utsprunget i Europa. Hundre år senere er hele verden i billedlig forstand rykket adskillig nærmere. Alt som skjer i verden påvirker Norge på en eller annen måte. Moderne teknologi og kommunikasjonsmidler har muliggjort en voldsom økning i økonomiske, politiske, sosiale og kulturelle relasjoner på tvers av landegrensene. Denne utviklingen beskrives gjerne som globalisering.

Globalisering er imidlertid intet nytt fenomen. Spenningen mellom en rekke globaliseringsprosesser og nasjonalstaten som det øverste politiske idealet går som en rød tråd gjennom mer eller mindre alle europeiske staters politiske kultur allerede fra slutten av 1800-tallet. Ved inngangen til 1900-tallet var nasjonalismen den ideologien som sterkest bidro til å bygge bro over de klassemotsetningene som fremveksten av den globale kapitalismen førte med seg. I dag, derimot, knyttes selv nasjonalstatsidealet til universelle verdier som skal forsøkes virkeliggjort på et globalt plan. Det synes rimelig å anta at samfunnets økte fokus på individet og dets rettigheter vil få konsekvenser for de verdier og holdninger til krig og bruk av militærmaakt som gjenspeiles i den militære kulturen, på samme måte som nasjonalismen i sin tid ga grobunn for sosialdarwinisme, krigsteologi, bellicisme, offensiv kult og militarisering. Det internasjonale rettighetsfokuset har bevirket at individualisme og human krigføring har blitt idealer som er karakteristiske for vår tid.

Ved inngangen til det 20. århundre kom unionsstriden og den ideologiske kampen for å befeste Norge som en nasjon til å prege norsk militær kultur. Ved overgangen til det 21. århundre var det særlig oppløsningen av østblokken og svekkelsen av de totalitære ideologiene som ble definerende for den norske militærkulturen. Under den kalde krigen hadde den fastfrosse sikkerhetspolitiske situasjonen lagt begrensninger på den generelle politiske utviklingen. I kjølvannet av de totalitære systemenes fall fulgte et skred av hendelser som kom til å få verdensomspennende samfunnsmessige konsekvenser. Det samme gjaldt terrorhandlingene i USA den 11. september 2001.

For Forsvaret fikk østblokkens sammenbrudd den direkte følge at den tradisjonelle fienden, «de andre», så å si ble borte. Sammen med en generell svekkelse av de totalitære ideologienes status i verdenssamfunnet, parallelt med globaliseringens politiske og økonomiske integrasjon, pekte dette etter

manges oppfatning i retning av at krig mellom nasjoner i tradisjonell forstand kunne avskrives.¹⁴ Den amerikanske statsviteren Francis Fukuyama (1992) påsto i euforien etter den kalde krigens slutt at vi muligens sto overfor «the end of history»: Menneskehetens ideologiske utvikling sto ved et endepunkt, representert ved universaliseringen av den vestlige liberal-demokratiske styreform.

For individet fikk den endrede sikkerhetspolitiske situasjonen til følge at det fra statens side kunne innvilges flere rettigheter i bytte mot færre plikter. Dette satte fart på den eksisterende samfunnstrenden med økende fokus på borgernes krav og rettigheter overfor staten. Pliktene ble skjøvet i bakgrunnen, mens individuelle rettigheter kom i fokus. Borgerbegrepet ble utvannet til fordel for betegnelser som «kunde» og «klient».

På 2000-tallet er den sosiale kontrakten mellom myndighetene og innbyggerne i de liberale vestlige demokratiene basert mer på rettigheter enn plikter. Mens staten i 1900 hadde en verdi i seg selv som et nasjonalt territorium for et enhetlig folk, henter staten i dag sin legitimitet fra de rettigheter den klarer å garantere borgerne. Synet på staten har blitt instrumentelt. Staten vurderes i mindre grad ut fra hva den er, og snarere ut fra hva den kan levere innbyggerne i form av lov, orden, sikkerhet og grunnleggende rettigheter. Således er den tradisjonelle nasjonalstaten under et indre press.

Men nasjonalstaten er også under et ytre press. En fremtredende side ved globaliseringen er tiltagende migrasjon og stigende grad av multikulturelle innslag i ethvert samfunn, og Norge er ikke noe unntak i så måte. Norge er i stigende grad blitt en immigrantstat for folk fra den ikke-vestlige verden. Personer med ikke-vestlig bakgrunn utgjorde i henhold til Statistisk Sentralbyrå per 1. januar 2000 2/3 av innvandrerbefolkningen og 4,2 prosent av det totale folketallet (Hodne, 2002, s. 167). Denne andelen er stigende.¹⁵

Verneplikten er opprettholdt som et eksplisitt mål i norsk forsvarspolitik. Imidlertid har en rekke forhold medført at Forsvarets behov for vernepliktige er svært begrenset. En indirekte konsekvens av dette er at Forsvaret som nasjonal skole og formidler av nasjonalkulturen forlenget har mistet sin fordums betydning. Det å opprettholde Forsvaret i en kulturformidlerrolle

¹⁴ Dette synet ble også, med forbehold om tidsperspektiv og avgrensning til Europa, delt av daværende forsvarssjef Sverre Diesen. Se Diesen, 2005, s. 167.

¹⁵ I dag nærmere 1/2 av innvandrerbefolkningen og rundt 6 prosent av det totale folketallet.

synes av økonomiske og politiske grunner heller ikke ønskelig. Samtidig er Forsvaret som en statlig institusjon pålagt et sosialt ansvar gjennom å integrere ulike minoriteter og samfunnsgrupper som tradisjonelt faller utenfor etablerte sosiale strukturer (Forsvarets overkommando, 1999).

I Norge gis det fra myndighetenes side inntrykk av at kulturelt mangfold skal karakterisere de verdier som skal utgjøre den ideologiske plattformen for Norges innbyggere i det 21. århundre. Mangfoldet reguleres kun av et verdsett som forventes respektert av samtlige innbyggere (Hodne, 2002, s. 167). Dette idealet står i kontrast til andre flerkulturelle samfunn, som ofte bygges opp rundt en offisiell nasjonalisme definert som «encompassing all those legally entitled to be citizens, irrespective of their ethnicity, national identity and culture», og hvor patriotisme særlig brukes som samlende virkemiddel i den offisielle nasjonalismen (James Kellas, sitert i Hodne, 2002, s. 15).

Økt globalisering og norske myndigheters fokus på de positive sidene ved mangfold og toleranse har indirekte medført tendenser til kulturel relativisme og subjektivism. Forestillingen om at «det ene er like bra som det andre» har fått en viss utbredelse i befolkningen.¹⁶ Dette har medvirket til en hybridisering av norsk kultur, der den opprinnelige kulturen har blitt blandet ut med kulturelementer med forskjellig geografisk utgangspunkt og med ulikt historisk opphav. Samtidig som dette har sine verdifulle sider, har denne prosessen også sine svakheter. Det er en vanlig oppfatning at for å kunne respektere andres kultur må man kjenne sin egen, og det kan innvendes at kulturelementer som har internasjonal utbredelse ikke gir folk et verdigrunnlag å forankre identiteten i (Hodne, 2002, s. 152).

I tillegg til disse identitetsmessige utfordringer har økende velstand og høyere utdanningsnivå i deler av Europa og Norge medført stadig større grad av sekularisering i samfunnet. Sekulariseringen har bidratt til å redusere fenomener som etnosentrisme, nasjonalisme og religiøsitet, men den har også svekket kristendommens kraft som det norske samfunnets tradisjonelt viktigste moralske rettesnor. Uansett ideologisk ståsted kan det neppe betviles at den felles kultur- og trosplattformen som kjennetegnet det norske samfunnet ved inngangen 1900-tallet er devaluert. Noen vil hevde at egen tro, eller kjennskap til egen religion, er et godt utgangspunkt for å kunne

¹⁶ Dette er en selvmotsigende subjektivism. Dersom man påstår at «det ene er like bra som det andre», så er det underforstått at nettopp dette utsagnet er bedre enn utsagnet «noe er bedre enn noe annet». Hvis det første utsagnet er sant, så må det være falskt. Dette er en selvmotsigelse som sjelden avsløres før utsagnet skal omsettes i praksis.

respektet andres. På begynnelsen av 2000-tallet er det imidlertid tanken om de universelle og grunnleggende menneskerettighetene som skal forene det norske samfunnet.

Paradigmeskifte og rettferdig krig – igjen

For Forsvaret fikk østblokkens fall flere vidtrekkende konsekvenser ut over det at den tradisjonelle fienden ble borte. Det måtte skapes et nytt rasjonale for Forsvaret. I den nye sikkerhetspolitiske situasjonen ble ikke norske politiske valg lenger styrt av den overordnede strategiske målsettingen om å forsvare norsk territorium (Matlary, 2005, s. 185). Militærmakten, som tidligere var et statisk instrument for staten til forsvar av norsk territorium, ble snarere et sikkerhetspolitisk virkemiddel (Forsvarsdepartementet, 2004, s. 68, pkt 157). I denne anledning tok forsvarsjefen (2005–2009), general Sverre Diesen, til orde for at vi gjennomlevde et paradigmeskifte. Han beskrev dette paradigmeskiftet som et brudd med det tradisjonelle og aksepterte mønsteret for bruk av militærmakt til fordel for en ny måte å betrakte militærmakt på (Diesen, 2005, s. 165). Mens nasjonen og folkets interesser sto i sentrum i det gamle paradigmet, er fokus i det nye paradigmet flyttet til staten og statens interesser (ibid., s. 168).

For drøyt hundre år siden ble det slått fast i *Soldatens bok* at statens interesser strekker seg ut over nasjonens interesser, som stort sett var begrenset til fedrelandet, eller nasjonens territorium (*Soldatens bok*, 1911, s. 12). Mens fokus den gang lå på et ensidig forsvar av territorium, er fokus nå i større grad balansert mellom forsvar av universelle menneskerettigheter i utlandet og territorielle hensyn hjemme.

Det er en alminnelig oppfatning at vernepliktige mannskaper kun skal benyttes til forsvar av eget territorium (Stubberud, 2004, s. 5). Til tross for at det er hjemlet i Grunnlovens § 25, er det ikke politisk vilje i dag til å beordre vernepliktige til tjeneste i internasjonale operasjoner. Den politiske basis for utskrivning av vernepliktige til krigstjeneste anses fortsatt å ligge i nasjonalstaten og selvforsvarsretten slik denne er nedfelt i FN-paktens artikkel 51. Den politiske bruken av militærmakt som kjennetegner Diesens nye paradigme fordrer derfor frivillige profesjonelle soldater. Nye typer oppdrag utenfor

territoriet tilsier økt profesjonalisering av Forsvaret. Paradigmeskiftet har derfor medført behov for transformasjon og reprofesjonalisering av Forsvaret.

I samleverket *The postmodern military* hevder forfatterne at militærmakten i de vestlige landene etter den kalde krigen har gått inn i et postmoderne paradigme karakterisert gjennom fem store endringer (Moskos et al. (red.), 2000, s. 2). For det første er det økende grad av likhet og samhandling mellom den militære organisasjonen og det sivile samfunnet. For det andre er forskjellene internt i militærmakten mellom de forskjellige forsvarsgrener, bransjer, funksjoner og roller i ferd med å viskes ut. For det tredje har militærkraftens oppgaver endret seg fra kun å omfatte krigsrelaterte oppgaver til også å omfatte tradisjonelt ikke-militære oppgaver. For det fjerde benyttes militære styrker stadig hyppigere i internasjonale operasjoner som er legitimert av overnasjonale organer og ikke bare autorisert av egne myndigheter. For det femte er de militære styrkene selv i økende grad multinasjonale i den forstand at de inngår i allianser og større avdelinger sammensatt av styrker fra flere land. Norge er ikke upåvirket av den generelle samfunnsutviklingen i verden, og så vel Forsvaret som det norske samfunnet har mer eller mindre tydelige trekk av det postmoderne paradigmet.

Svært mange av de væpnede konfliktene etter den kalde krigen har inntil nylig foregått mellom aktører innenfor et lands grenser (Wolff, 2006, s. 11). Statssuverenitetsprinsippet, slik det ble fastsatt i 1648 ved fredsslutningene i Westfalen, er imidlertid fortsatt gjeldende, og FN-pakten vektlegger særlig retten til selvforsvar. Dette tilsier at innblanding i en annen suveren stats indre anliggender i prinsippet er forbudt, eller i det minste problematisk i forhold til FN-pakten og den internasjonale orden. Samtidig har det instrumentelle synet på staten og det internasjonale fokuset på grunnleggende rettigheter kunnet rettferdiggjøre intervensjon på humanitært grunnlag. En militær operasjon for å sikre en annen stats borgere universelle og grunnleggende menneskerettigheter stiller imidlertid helt andre krav til de militære styrkenes operasjonsmønster og våpenbruk enn tradisjonelt forsvar av eget territorium, både praktisk-konkret og teknologisk. Mål og midler må derfor tilpasses slik at det ikke skapes mer ustabilitet i samfunnene, slik vi har sett i Irak og Libya på 2000-tallet.

Siden forsvar av eget territorium tradisjonelt er blitt betraktet som moralsk uangripelig, stiller innblanding i andre suverene staters indre anliggender særlige krav til den moralske begrunnelsen. For å sikre at det moralske aspektet ved intervensjon på humanitært grunnlag blir ivaretatt, har ideologer

på vestlig hold igjen trukket frem middelalderens «rettferdig krig»-tradisjon (Syse, 2003). I henhold til rettferdig krig-tradisjonen bør en stat eller allianse ha en ubestridt legitim autoritet, en rettferdig grunn og rett intensjon for å kunne intervensere i en annen stats indre anliggender. Videre er det vesentlig at intervensjonen står i forhold til det man ønsker å oppnå, at den er siste utvei og at den har et rimelig håp om å lykkes. Selv om alle disse kriteriene er oppfylt før intervensjon, må også den militære del av operasjonen oppfylle rettferdig krig-tradisjonens retningslinjer for krigføring, slik disse er nedfelt i krigens folkerett.

Innføring av humanitære rettigheter ved hjelp av våpenmakt kan synes som et paradoks. En intervensjon for innføring av menneskerettigheter stilles i et svært uheldig lys dersom intervensjonsstyrken bryter eller ignorerer de samme rettighetene den påstår å kjempe for. Særlig i dagens mediasamfunn vil brudd på krigens folkerett, eller misforhold mellom mål og midler, få vidtrekkende konsekvenser som kan undergrave hele det moralske grunnlaget for intervensjonen. Intervensjon for demokrati og universelle menneskerettigheter er en hårfin balansegang som krever human krigføring. Slik intervensjon fordrer at de rettighetene den tar sikte på å innføre ikke tilsidesettes under prosessen. Militærmakten er billedlig talt pålagt den paradoksale oppgaven å lage omelett uten å knuse eggene.

Individets ukrenkelighet og høye verdi har påvirket samfunnets generelle innstilling til risiko. Sikkerhet står i høysetet på de fleste samfunnsområder. I takt med den generelle velstandsøkningen har særlig vestlige samfunn i det daglige fjernet seg mer og mer fra fenomener som krig, fare og livets realiteter (Coker, 2001). Dette står ofte i kontrast til (om vi begrenser oss til det europeiske kontinentet) et Russland som lenger øst holder fast ved en mer realpolitisk interessepolitikk.

Dagens vestlige samfunn er påfallende opptatt av å unngå risiko på alle samfunnsområder (ibid., s. 53). Dette gjelder også for bruk av militærmakt. De samme tendenser gjør seg gjeldende i det norske samfunnet. Den politiske risiko ved å involvere norske militære styrker i operasjoner i utlandet er alltid gjenstand for grundig vurdering. Siden det er et mindre antall av statens borgere som direkte identifiserer seg med, eller forstår, de ikke-eksistensielle utenriks- eller sikkerhetspolitiske målene militærmakten settes inn for, er tapstoleransen i samfunnet generelt lav. Individet er høyt respektert og verdsatt. Selv ikke soldater er i dag forventet å oppsøke risiko, eller dø.

Dersom en soldat faller i internasjonale operasjoner, er avisenes overskrifter preget av at dette er en ufattelig tragedie.

Samtidig som norske militære styrker stadig oftere sendes i krigslignende operasjoner i utlandet, står det norske samfunnet fjernere fra død og krigens realiteter enn noen gang – selv om terrorhendelsene på norsk jord 22. juli 2011 gjør dette til en sannhet med modifikasjoner. Den generasjonen som opplevde regulær, langvarig krig på norsk territorium er i ferd med å gå bort, samtidig som en ny generasjon med erfaring fra skarpe operasjoner i utlandet vokser frem. Til tross for et kjøligere klima mellom øst og vest utgjør ikke Russland per i dag en trussel mot norsk territoriell integritet. Dagens trusselbilder antar snarere andre og mer uforutsigbare former enn territoriell statskrenkelse.

Uansett tjenesteerfaring – stadig færre av dagens soldater har bakgrunn fra primærnæringene og «det store spelet» hvor dyrs fødsel og død er en naturlig del av oppveksten. I det norske samfunnet er det sågar utarbeidet regelverk som sikrer etisk forsvarlig dyrehold, og så vel slaktning av oppdrettsfisk som bruk av levende agn er underlagt etiske regler. Den enkeltes livsforventninger er også totalt endret i løpet av de siste hundre årene. De fleste kan forvente å leve et langt liv i materiell velstand, noe som har medført en økt verdsetting av livet. Familiene er også blitt mindre. Barneflokket teller ikke lenger 10 – 12 barn, men 1 – 3 som alle kan forvente å leve opp under gode materielle kår. Vi er så få her i landet, og vi har ikke noen barn å miste. De fleste norske borgere krever og forventer i dag å få leve til de er langt over 80 år.

Universelle menneskerettigheter

Enkeltindividets stilling og krav på beskyttelse har fått sentral oppmerksomhet i den folkerettslige utviklingen etter andre verdenskrig. Menneskelige lidelser er blitt et stadig viktigere omdreiningspunkt innen sikkerhetspolitikken etter den kalde krigen (Forsvarsdepartementet, 2004, s. 26, pkt. 48). De internasjonale menneskerettighetene har erstattet nasjonalismen som den nye ideologien for å rettfærdiggjøre bruk av militærmaakt. (Dette gjelder spesielt i USA og i den vestlige verden for øvrig, noe som har bidratt til å øke den internasjonale spenningen vis-à-vis Russland.)

Menneskerettighetene anses i dag som grunnleggende og universelle. De anses derfor å stå over nasjonal lovgivning. Menneskerettighetene gir enkeltmennesket fordeler i forhold til staten og er rettigheter mennesket har automatisk i kraft av å være menneske. Det er altså ikke nødvendig å gjøre seg fortjent til dem.

De internasjonale menneskerettighetene er nedfelt i Verdenserklæringen om menneskerettighetene. Den ble vedtatt av FNs generalforsamling 10. desember 1948 og er siden utviklet gjennom en rekke spesialkonvensjoner (Bergem et al. (red.), 2004, s. 14). Imidlertid kan det innvendes at rettigheter uten plikter blir meningsløst. Rettigheter som ikke forankres i forpliktelser vis-à-vis andre, blir bare fromme ønsker. Rettighetsstenkingen forutsetter derfor plikten som grunnlag. En rekke vestlige land, deriblant Norge, har påtatt seg oppgaven med å forsøke å virkeliggjøre de universelle menneskerettighetene på det globale plan.

Verdenssamfunnets og det norske samfunnets menneskerettighetsfokus gjenspeiles også i den norske militære kulturen. I 1998 utkom *Forsvarets verdigrunnlag*. I forordet fastslo daværende forsvarssjef, general Arne Solli, at innholdet ga uttrykk for de verdier, normer og holdninger som skulle prege Forsvarets virksomhet og være grunnlaget for Forsvarets bedriftskultur (Forsvarets overkommando, 1998, s. 5). Det er verd å merke seg at general Solli refererte til bedriftskulturen og ikke profesjonskulturen. Begrepet profesjonskultur hadde i 1998 ennå ikke slått igjennom. I denne sammenhengen ble Forsvaret fremstilt som en hvilken som helst bedrift og offisersyrket indirekte som et hvilket som helst annet yrke. Dette kan indikere at det norske Forsvaret i 1998 fortsatt delvis hang igjen i det gamle paradigmet, hvor det var fedrelandsforsvar, fredsadministrasjon og soldatutdanning som var gjeldende idealer og rådende rolleoppfatninger blant offiserene (Haaland, 2008, s. 11). Innholdet for øvrig peker imidlertid fremover mot Forsvarets nye oppgaver i internasjonal innsats for individuelle menneskerettigheter. Det synes også at *Forsvarets verdigrunnlag* er preget av en rekke av de rådende ideologiske strømningene i det norske samfunnet. *Forsvarets verdigrunnlag* av 1998 gjenspeiler i stor grad tidsånden.

Etter general Sollis forord følger en gjennomgang av de grunnleggende verdiene for det norske Forsvaret. «Forsvaret forankrer sin etikk i samfunnets historiske og kulturelle grunnverdier slik de fremstår i vårt samfunns kristne og humanistiske tradisjon, FN-pakten, FNs menneskerettighetserklæring og internasjonal rett» (Forsvarets overkommando, 1998, s. 9). *Forsvarets*

verdigrunnlag har ingen referanser til nasjonalismens idealer. Den stolte norske krigertradisjonen, som i 1911 ble fremhevet i *Soldatens bok* som nasjonens fremste historiske og kulturelle arv, nevnes ikke med et ord. Derimot vies menneskerettighetene og respekten for det enkelte menneskes iboende verdi og verdighet uavhengig av bakgrunn og egenskaper desto større plass (ibid., s. 11).

Forsvarets verdigrunnlag på 2000-tallet står i skarp kontrast til de verdier som var gjeldende ved det forrige århundreskiftet. Ved inngangen til 1900-tallet var hjemmet, ætten, det norske folket og nasjonen samfunnets høyeste verdier. Disse var til overmål tillagt større verdi enn andre folk og nasjoner. Territoriet, fedrelandet, er heller ikke nevnt i det nye verdigrunnlaget. Imidlertid slås det fast at Forsvaret skal verne samfunnets grunnverdier. Det instrumentelle synet på staten har slått igjennom. Det er verdiene som er verd å forsvare, ikke staten i seg selv.

Forsvarets verdigrunnlag poengterer at det norske samfunnet representerer et stadig rikere mangfold av kulturer og livssyn. Denne virkeligheten ønsker Forsvaret å gjenspeile. Mangfoldet skal i det daglige berike Forsvaret og bevisstgjøre den enkelte på innholdet i likeverdet (ibid., s. 11). På den ene side skal Forsvaret la seg påvirke av fremmede kulturer og livssyn. På den annen side skal det representere et verdisyn forankret i samfunnets historiske og kulturelle grunnverdier slik de fremstår i det norske samfunns kristne og humanistiske tradisjon. Det er ikke nødvendigvis noe motsetningsforhold mellom disse målsettingene, men det kan forstås som et forsvar for den generelle kulturelismen. Det kan imidlertid også utlegges som en vektlegging av de mer tolerante sider ved vår kristne og humanistiske tradisjon.

I 2004 publiserte Forsvaret dokumentet *Styrke og relevans*, et strategisk konsept som anga det sikkerhets- og forsvarspolitiske grunnlaget for Forsvarets operative virksomhet. Her fremkommer et økt fokus på menneskelig sikkerhet (Forsvarsdepartementet, 2004, s. 6). Dokumentet poengterer at en viktig del av samfunnssikkerheten nå dreier seg om beskyttelse av enkeltmennesket, der menneskerettighetene og ikke minst retten til liv og personlig trygghet står i sentrum. Riktignok har statssikkerhet igjen blitt en viktig oppgave for Forsvaret, men i en situasjon hvor Norges eksistens ikke er truet, er det naturlig å rette fokus mot samfunnssikkerhet både i Norge og internasjonalt. De nye sikkerhetsutfordringene etter den kalde krigen tilsier at norsk sikkerhet best ivaretas gjennom å bidra til fred, stabilitet og en gunstig internasjonal utvikling (ibid., s. 7). Det handler om forebygging av risiko for henholdsvis kriser,

konfliktpredning, væpnet konflikt og krig. Implisitt i disse målsettingene ligger en utstrakt deltagelse i internasjonale operasjoner. Norske myndigheter har innsett at innflytelse på verdenspolitikken ikke er mulig uten deltagelse i internasjonale operasjoner. Retorikk er ikke tilstrekkelig til at Norge skal kunne realisere sin ambisjon om å fremstå som en humanitær stormakt i verdenssamfunnets øyne (Tvedt, 2002, s. 7).

Norge har imidlertid nedfelt noen retningslinjer for sin deltagelse i internasjonale operasjoner. Ut fra institusjonelle egeninteresser ønsker Norge først og fremst å ivareta et nært samarbeid med USA og NATO. Samtidig ønsker myndighetene bredest mulig støtte for enhver operasjon i FN. I prinsippet har Norge satt som krav at enhver norskstøttet internasjonal operasjon skal ha et FN-mandat. Imidlertid viste Kosovo-krisen at regjeringen var villig til å fravike dette kravet, dersom de menneskelige lidelsene som kunne forebygges var tilstrekkelig store.

I Norge skapes først og fremst politisk legitimitet for internasjonale operasjoner gjennom FN-mandat. I norsk opinion anses Sikkerhetsrådet å ha den rette autoritet i henhold til rettferdig krig-tradisjonen for å kunne legitimere intervensjoner på vegne av verdenssamfunnet. Riktignok vil Norge foretrekke å delta i internasjonale operasjoner med FN-mandat under NATO-paraplyen. Slik får norske politiske myndigheter oppfylt flest politiske målsettinger og agendaer.

Økende vektlegging av universelle menneskerettigheter som grunnlag for intervensjon har vist seg å by på vesentlige utfordringer i en globalisert verden. Siden statssuverenitetsprinsippet fortsatt er gjeldende i internasjonal politikk, og nasjonalstatenes legitimitet utenfor eget territorium er ikke-eksisterende, eller svært begrenset, har man måttet søke etter nye begrunnelser for legitim bruk av militærmakt. Moralsk argumentasjon er blitt stadig mer sentralt, og den overordnede ideologiske begrunnelsen for bruk av militærmakt hentes i dag i de grunnleggende og universelle menneskerettighetene.

Etter terrorhandlingene i USA 11. september 2001 har det imidlertid vært en økende tendens blant vestlige stater til å knytte statssuverenitet og legitimitet til demokratisk styreform (Matlary, 2006, s. 2). Kun demokratier anerkjennes som legitime stater. Dette åpner for å rettferdiggjøre intervensjon i såkalte «failed states» for å endre regimet. Denne uthulingen av statssuverenitetsprinsippet er en følge av det instrumentelle synet på staten hvor rettigheter er viktigere enn territorielle grenser. Selv om FN-paktens artikkel 1 og 42 åpner for

at Sikkerhetsrådet i spesielle tilfeller, der internasjonal fred og sikkerhet vurderes å være i fare, kan autorisere bruk av væpnet makt for å gjenopprette freden, er dette ikke uproblematisk i en verden der nasjonene befinner seg på forskjellige utviklingstrinn. For flertallet av verdens land og folk er fortsatt nasjonalstaten idealet, og kollektivet verdsettes høyere enn individet. Følgelig kan det stilles spørsmål ved hvor universelle menneskerettighetene egentlig er (Wallerstein, 2007). Videre er menneskerettighetene også definert av en historisk kontekst, i den forstand at Sikkerhetsrådet gjenspeiler maktkonstellasjonene i verden i 1945.

Innsats for grunnleggende og universelle menneskerettigheter samt forhindring av menneskelige lidelser, såkalt humanitær intervensjon, har erstattet nasjonalismen som det overordnede rasjonalet for bruk av militær makt etter den kalde krigen.

Individualisme – og litt nasjonalisme?

En generell trend som avtegnet seg allerede ut over på 1960-tallet var at balansen mellom borgernes plikter og rettigheter ble forskjøvet i favør av de siste. Velferdsstatens fremgang og den generelle velstandsutviklingen i samfunnet tillot i økende grad at individet foretok valg ut fra personlige preferanser og ønsker om selvrealisering, uten tanke for kollektivet. Imidlertid ble tendensene til denne hedonistiske individualismen vesentlig hemmet av den internasjonale situasjonen. Den kalde krigens fastfrosne politiske situasjon og den overhengende trusselen om atomkrig la store begrensninger både på politisk og militært handlingsrom. Den begrenset dermed også indirekte den individuelle friheten.

Den opplevde trusselen mot Norge, og erfaringene fra den andre verdenskrigen tilsa opprettholdelse av et voluminøst vernepliktsbasert territorialforsvar. Med trusselen om total krig var det mye som talte for at borgerens forhold til staten måtte være balansert mellom plikter og rettigheter, slik forholdet hadde vært det siden forrige århundreskifte. Vi kan si at staten innrømmet alminnelige borgerlige rettigheter i bytte mot verneplikt i form av militær- eller samfunnstjeneste. Det lave antallet militærnekttere og den høye

oppslutningen om Forsvaret på diverse meningsmålinger taler for at dette lenge var en ordning som de fleste norske borgere fant rimelig.

Der *Soldatens bok* fra 1911 fremhever kollektivet, plikten og hevdvunne soldaterdyder, vektlegger *Soldathåndboka* 2000/2001 den enkeltes rettigheter og muligheter i løpet av førstegangstjenesten. Samtidig er *Soldathåndboka* i prinsippet ikke så ulik *Soldatens bok* fra 1911 som man skulle tro. Innhold og oppbygning bærer preg av å fylle samme funksjon, nemlig informasjon til den vernepliktige og motivering for tjenesten. Tar vi utgangspunkt i H.M. Kongens forord, får vi inntrykk av at nasjonalisme fortsatt er den viktigste ideologiske begrunnelsen for krig og bruk av militærmakt i det norske samfunnet og i den militære kulturen. H.M. Kongen understreker hvilken alvorsfylt og krevende oppgave det er å avtjene militær verneplikt. Han poengterer alvoret i det at den enkelte kan bli kalt ut for å stå som garantist for landets og folkets frihet. Han avslutter med en oppfordring til alle vernepliktige om å gå til tjenesten med ansvarsfølelse og offervilje og huske at vernepliktstjenesten er en plikt mot fedrelandet (Forsvarets overkommando, 1999, s. 5). Johannes Hægland kunne knapt ha sagt det bedre.

Med H.M.Kongens innledende ord stopper imidlertid så godt som alle referanser til nasjonalistiske verdier. Riktignok inneholder kapitlet om verneplikten enkelte historiske referanser, men disse er kun ment å illustrere hvordan det engang var, og er ikke å oppfatte normativt (ibid., s. 79–81). Det slås også fast at verneplikten er en nasjonal sak og et uttrykk for samfunnets dugnadsånd (ibid., s. 77). Det refereres også til undersøkelser som viser at høyt utviklet pliktfølelse er et karaktertrekk ved dem som gjennomfører førstegangstjenesten (ibid., s. 76).

For øvrig er det ingen referanser til tradisjonelle militære dyder i *Soldathåndboka*. Derimot pekes det hele tiden på alle de positive sidene for *individet* ved førstegangstjenesten. Det er mer fokus på hva den enkelte personlig kan få ut av tjenesten, enn hva den enkelte skal bidra med. Der Hægland fokuserte på plikt overfor ætten, folket, nasjonen og fedrelandet, peker *Soldathåndboka* på individets muligheter og rettigheter i løpet av tjenestetiden. Den enkelte kan ta utdanning, møte jevnaldrende, utvide sin sosiale horisont, utnytte sine kvalifikasjoner, modnes som menneske og oppnå en rekke andre fordeler (ibid., s. 77). Lange avsnitt kunne for så vidt vært hentet direkte fra reklamen til en hvilken som helst folkehøyskole.

Mens Hægland trakk linjene tilbake til oldtiden, eldre norsk historie og fremhevet den stolte norske krigertradisjon som et ideal, stopper *Soldathåndboka*s historiske tilbakeblikk i praksis ved andre verdenskrig. Det som vektlegges er nyere historie, Norge som medlem av NATO og Norge som deltager i internasjonale fredsoperasjoner. Mens Hægland tegnet bildet av Norge som en krigernasjon, en nasjon som i alle tider hadde vernet om landet og folket, manes det i *Soldathåndboka* frem et bilde av Norge som en fredselkende nasjon med en humanitær misjon. Kontrastene kan knapt bli større.

Individets opphøyede status gjenspeiles også i *Forsvarets verdigrunnlag*. Det er samfunnets grunnverdier og menneskeverdet som skal stå i sentrum for forsvarsinnsatsen. Forsvaret skal i særdeleshet forsvare den enkeltes liv, frihet og personlige sikkerhet (Forsvarets overkommando, 1998, s. 11). Mens det tidligere var individet som skulle verne fedrelandet, eller nasjonalstaten, er det nå staten som skal verne individet. Eller som det heter i teksten: «Ethvert menneske har en iboende verdi og verdighet, uavhengig av bakgrunn, egenskaper og prestasjoner. Derfor må vi sikre at alle behandles likeverdig og med respekt, uansett bakgrunn, kjønn, livssyn, etnisk eller kulturell tilhørighet» (ibid.). En særlig oppmerksomhet skal rettes mot minoritetsgrupper, og likestilling er en viktig del av likeverdet (ibid.).

Retningslinjene i *Forsvarets verdigrunnlag* var i første rekke rettet innad mot det general Arne Solli betegnet som bedriftskulturen, men det skulle selvfølgelig også gjelde utad i kontakt med mennesker under operasjoner. I det norske forsvaret har fokus i særdeleshet blitt rettet mot kvinners rettigheter og mulighet for tjeneste. Det har vært satset store summer på å øke kvinnerekrutteringen, og det har vært et erklært mål å øke kvinneandelen i Forsvaret. Rekrutteringskampanjene har imidlertid gitt blandet resultat, og målet for kvinneandelen i Forsvaret er blitt justert ned fra 15 til 7 prosent. Den faktiske kvinneandelen ligger i dag på rundt 5 prosent.¹⁷ Med hensyn til andre minoriteter, som innvandrere og homoseksuelle, har satsningen hatt mindre omfang og lavere medieprofil. Riktignok har Tillitsmannsordningen i Forsvaret og Soldataksjonen fokusert på disse gruppene. En av kampanjeplakatene for Soldataksjonen på begynnelsen av 2000-tallet viste en soldat som brøt ut av geleddene og gikk sin egen vei. Det er i offisielle ordelag gitt rom for at en soldat skal kunne gjøre sine egne valg.

¹⁷ Per 2007 ble målet for kvinneandelen endret til 20 prosent innen år 2020, mens faktisk kvinneandel per 2012 ligger på 8-9 prosent (Steder og Fauske, 2012, s. 36).

Det kan synes som et paradoks at individet skal stå i sentrum for oppmerksomheten i en kollektivistisk organisasjon som Forsvaret, der suksess i høyeste grad avhenger av felles innsats. En vektlegging av individet i den militære kulturen vil, dersom det er samsvar mellom profesjonskulturene på de ulike nivåene, måtte få konsekvenser for krigerkulturen. Dette vil kunne være en indikator på hvorvidt det er sammenheng mellom den militære kulturen på ulike nivåer. Dersom den funksjonelle påvirkningen på krigerkulturen er større enn den samfunnsmessige, vil det individuelle fokus i krigerkulturen imidlertid være tonet ned.

I et samfunn med økende fokus på individet og individuelle rettigheter kan det synes som et overgrep å pålegge noen verneplikt uten at statens territorium er direkte truet. Verneplikten henter fortsatt sitt rasjonale i forsvaret av fedrelandet. Norske vernepliktige soldater er derfor heller ikke tenkt benyttet for andre formål enn forsvar av statens territorium. Deltagelse i internasjonale operasjoner er forbeholdt vervede eller profesjonelle soldater. Profesjonelle i denne sammenheng betyr imidlertid ikke mer enn at de har vervet seg og mottar lønn for å løse et tidsbegrenset oppdrag. De tilhører ikke nødvendigvis den militære profesjonen i den forstand at de har vært igjennom en institusjonell profesjonsutdannelse og besitter profesjonens ekspertise, ansvar og fellesskapsfølelse.

Tendensen til en verneplikt løsrevet fra nasjonale forpliktelser gjenspeiles også i internasjonale undersøkelser om soldatenes rolleoppfatninger og deres motiver for å velge militærtjeneste ut over førstegangstjenesten. Den såkalt postmoderne soldat kjennetegnes ved at han er selvcentrert og motivert for tjeneste i første rekke av et ønske om eventyr og å gjøre meningsfulle personlige erfaringer (Battistelli, 1997). De samme trekk gjenfinnes hos norske soldater (Mæland, 2004, s. 268).¹⁸ Fedrelandet, eller for den saks skyld Norges ønske om å fremstå som en humanitær stormakt, er i liten grad viktige motivasjonsfaktorer for dagens norske soldater. For å sette det hele på spissen: Gitt at alle individer er like mye verd, «det ene er like godt som det andre», nasjonalstaten har mistet sin verdi, troen på det evige liv er fraværende, og motivasjonen for den enkeltes tjeneste er ønsket om selvrealisering og eventyropplevelser, så gir ikke dette den postmoderne soldaten mye verd å ofre seg for. Rasjonalet for offervilje kan ikke hentes fra disse verdiene.

¹⁸ Mælands tolkning er basert på Martin Hjelmervik Ness' studier av norske soldaters motivasjonsfaktorer for fredsoperasjoner (1989, 2000, 2002).

Ved begynnelsen av 1900-tallet skulle fedrelandskjærlighet motivere for offervilje. I dag må soldatene se seg om etter andre motiver for å legitimere sin vilje til risiko. Offervilje er det knapt legitimt å snakke om, og fedrelandskjærlighet er byttet ut med profesjonsfellesskapet. Soldatene finner i dag sin legitimitet og begrunnelse for yrkesutøvelse innenfor et eget internasjonalt profesjonsfellesskap. Lojaliteten er først og fremst intern. Soldatene setter sin ære i å utøve sitt yrke innenfor de verdier, lover og regler som gjelder for profesjonen. Siden det religiøse aspektet er fjernet og Gud er erstattet med individet selv, gir det liten grunn til å ofre seg for andre enn sine kamerater.

Human krigføring

Menneskerettighetene har hatt avgjørende innvirkning på krigens folkerett. Respekten for menneskeverdet gjelder selv når maktmidler tas i bruk (Forsvarets overkommando, 1998, s. 11). Dersom mennesket, dets verdier og dets velferd utgjør de sentrale verdier styrkene skal slåss for, er det rimelig å anta at kampen for disse må føres humant. Det synes også rimelig å anta at dette påvirker soldatidealene i krigerkulturen. Kravet til human krigføring bør i likhet med offensivens ideologi, få direkte påvirkning på krigerkulturens innhold.

General Sir Rupert Smith, nestkommanderende i NATO 1998–2001, har beskrevet de nye krigene som «war amongst the people» (Smith, 2007, s. 28). Han karakteriserer denne typen krigføring som en stadig veksling mellom fred, konfrontasjon og konflikt. Krigen foregår uten klare frontlinjer og fiender. Den foregår under forhold hvor det er vanskelig eller umulig å skille stridende, ikke-stridende, venn eller fiende fra hverandre. Disse kan kanskje til og med skifte fra dag til dag. Målet for militærmakten innenfor dette paradigmet er ikke lenger primært å ta og holde lende, enn si nedkjempe og ødelegge en fiende, men å påvirke folkets vilje gjennom for eksempel å skape sikre, trygge omgivelser og legge forholdene til rette for endring av samfunnsstrukturer og nødhjelpsaksjoner.

Forutsetningene for human krigføring er nedfelt i krigens folkerett og i den militære kulturen. Den rettslige rammen for militære operasjoner skisseres i *Forsvarets fellesoperative doktrine* (Forsvarsstaben, 2007, s. 33 – 39).¹⁹ Her fremkommer det at folkeretten og menneskerettighetene legger premissene for bruken av militærmakt. Forsvarssjefen har på bakgrunn av disse fastsatt 10 soldatregler, regler som i form av et soldatkort skal hjelpe soldaten til å overholde reglene (ibid., s. 36).

Soldater og befal mottar i dag mer undervisning i krigens folkerett og etikk enn noen gang tidligere (Ringsby, 2006). Tanken er at holdninger og verdier, samt kjennskap til krigens regler, skal bidra til å øke soldatenes refleksjonsnivå og evne til å handle rett og riktig. Gjennom fokus på rettferdig krig-tradisjonen synes det mulig å kombinere holdninger med kjennskap til regler. Denne kombinasjonen er nyttig. Holdninger vil alltid ligge i bunnen og ideelt sett styre individets handlinger, også når ingen ser og muligheten for straff er fraværende. Regler styrer hva individet gjør gjennom trusler om sanksjoner ved regelbrudd. Sanksjoner forutsetter imidlertid at regelbruddet oppdages. Følgelig har reglene mindre kraft dersom individet tror seg å kunne komme ustraffet unna regelbrudd. Holdninger er en vesentlig del av militær kultur. Regler finnes i disiplinærreglement, strafferett og krigens folkerett.

Krigens folkerett har sin bakgrunn i rettferdig krig-tradisjonen. Rettferdig krig-tanken utviklet seg i løpet av middelalderen som en etisk teori rundt maktanvendelse, krig og krigføring. Hensikten med rettferdig krig-teorien var å gi moralske påbud først og fremst til myndighetene, men etter hvert også til utøverne av krigskunsten, altså feltherrene og soldatene. Myndighetene fikk gjennom det som gradvis utviklet seg til rettferdig krig-tradisjonen regler for når det var rett å gå til krig, «*ius ad bellum*», mens feltherrer og soldater fikk regler for hvordan de skulle opptre i krigen, «*ius in bello*». Slik fremstår rettferdig krig-tanken som en normativ etisk teori, det vil si en teori som gir et helhetlig syn på det riktige og det gode (Johansen og Vetlesen, 2003, s. 135). Rettferdig krig-teorien gjør det mulig for oss å avgjøre hvilke moralske normer som er gyldige eller hvilke handlinger som er moralsk riktige i krig. Rettferdig krig-teorien foreslår en prosedyre eller fremgangsmåte med hensyn til krig som vil føre frem til velbegrunnede normer og normative konklusjoner.

¹⁹ Side 33 – 39: Operasjoners rettslige ramme.

Rettferdig krig-tradisjonen har vært en rettesnor for Norge med henblikk på å avgjøre når det er riktig å anvende militærmakt. Når Norge besluttet å støtte intervensjonen i Kosovo, trass i at det ikke forelå et FN-mandat, var hensynet til menneskelig lidelse og oppfyllelsen av rettferdig krig-prinsippet det utslagsgivende kriteriet.

Rettferdig krig-tradisjonen har i stor grad bidratt til å utforme krigens etikk og krigens folkerett. Rettferdig krig-læren er sannsynligvis den etiske teori som har hatt størst innflytelse på tenkning rundt krig og krigens etikk. Imidlertid fremstår rettferdig krig-tradisjonen som en kristen, vestlig tradisjon. Den representerer først og fremst en konsensus om hva som kan kalles en vestlig, kristen krigens etikk. Videre er den kontroversiell ettersom mange aspekter ved doktrinen kan relativiseres, tilpasses konteksten og stadig gjøres til gjenstand for tolkning og diskusjon.

Uavhengig av hvor rettferdige grunner eller hvilke edle motiver man påberoper seg for å anvende militærmakt, lyder human krigføring som et paradoks. Gitt den moderne krigføringens nye karakter, slik den ble skissert av Sir Rupert Smith, kunne vi forvente nye rollemodeller og endrede soldatidealer som erstatning for krigeren i krigerkulturen. I henhold til det postmoderne paradigmat har da også nye rollemodeller kommet til. De nye rollemodellene er blitt beskrevet som «soldier-scholar», «soldier-diplomat», «soldier-statesman» og «soldier-policeman» (Moskos et al. 2000). Nok en variant er «soldier-socialworker».

De nye rollebetegnelsene gjenspeiler et utvalg av ikke-krigsrelaterte oppgaver som soldatene utfører i de nye konfliktene. I de nye rollene ligger imidlertid ikke bare at de skal kunne opptre korrekt overfor befolkningen, men også at de skal være bevisst sin rolle i forhold til media. Media spiller en avgjørende rolle for hvordan en konflikt i dag oppfattes av verdenssamfunnet. Nyheter presenteres i billedform døgnet rundt, og media kan tidvis gi et bedre situasjonsbilde enn et militært hovedkvarter. Media kan bidra til å skape inntrykk av suksess, men de kan også bidra til det motsatte. For eksempel kom USAs kamp for menneskelige rettigheter i Irak i et svært uheldig lys etter avsløringen av overgrepene i Abu Ghraib-fengselet, der USAs troverdighet i verdenssamfunnet ble svekket av noen få soldaters handlinger. Også norske soldater i Kosovo var ved noen anledninger i medias søkelys, blant annet i forbindelse med hundeadlivning og brutal fangebehandling. Negativ presseomtale bidro til å svekke operasjonens legitimitet i den norske

befolkningen. (Lignende mekanismer kunne også observeres ved medieomtale av norske Afghanistan-styrker i 2010).

I dag vektlegger Forsvaret at militærmakten må ha kapasitet til å kunne gjennomføre operasjoner innenfor hele konfliktspekteret (Forsvarsstaben, 2007, s. 13). Dette innebærer at den må være i stand til å kunne utkjempe høyintensitetsstrid samtidig som den må kunne utføre mer humanitære oppgaver. Det første anses tradisjonelt å være en mer krevende oppgave enn det siste, og det er god militær praksis å alltid trene på det verste scenarioet. Gitt at utdanningstiden ikke er tilstrekkelig til å vektlegge begge deler, blir forsvarsledelsen tvunget til å foreta en prioritering. Dersom man prioriterer trening på øyintensitetsoperasjoner, løper man den risiko at soldatene blir for aggressive til å kunne benyttes i lavintensitetsoperasjoner. Dersom man prioriterer trening på lavintensitetsoperasjoner, risikerer man at soldatene blir «too sweet and innocent for war». Begge deler kan være like feil (Sion, 2006).

Det ideelle i dagens verdensbilde er trolig å skape en militær profesjonskultur på alle nivåer som er i stand til å håndtere vekselspillet mellom «kalde» og «varme» oppdrag (Soeters et al., 2006, s. 245). Den militære kulturen bør som Janus ha to ansikter. I dette ligger at militærmakten må kunne beherske både rollen som kampsoldat og som hjelpearbeider. En humanitær hjelpearbeider kan ikke bli en soldat dersom situasjonen skulle eskalere. Han vil ikke leve lenge nok til å lære å tilpasse seg situasjonen. En soldat, derimot, vil ideelt sett kunne beherske begge situasjoner.

Hvilke holdninger og verdier som er egnet til utkjemping av human krig er det så som preger norsk profesjonskultur på det laveste nivået? Er det fortsatt krigerkulturen som preger de profesjonelle holdningene til krig og bruk av militærmakt, eller har kravene til human krigføring og enkeltmenneskets ukrenkelige rettigheter skapt en ny profesjonskultur i kampavdelingene?

Krigerkulturen og Forsvarets verdigrunnlag

I tiden rundt år 1900 var det en logisk sammenheng mellom den militære kulturens verdier og krigerkulturens idealer i Norge. Krigerkulturens innhold kunne utledes av nasjonalismens øverste verdier. Særlig offensivens ideologi

bar bud om hvilke idealer som måtte være gjeldende i krigerkulturen. Dersom det i dag skulle være en tilsvarende logisk sammenheng mellom den militære kulturens verdier og krigerkulturens idealer, burde vi kunne forvente et annet innhold i krigerkulturen enn for hundre år tilbake.

På samme måte som offensivens ideologi direkte påvirket innholdet i krigerkulturen ved forrige århundreskifte, skulle vi kunne forvente at særlig kravet til human krigføring ville påvirke innholdet i dagens krigerkultur. Gitt dagens fokus på individets verd og universelle menneskerettigheter i den militære kulturen på overordnet nivå burde vi kunne forvente et fokus på myke verdier i krigerkulturen. Dersom den samfunnsmessige og funksjonelle påvirkningen er i balanse, burde soldatidealet ha beveget seg i retning av postmoderne idealer og rolleoppfatninger i kategorien «soldier-scholar» eller «soldier-socialworker». Denne studiens underliggende tese er imidlertid at krigerkulturen, i motsetning til den overordnede militære kulturen, i første rekke er funksjonelt påvirket. I så fall vil krigerkulturen kunne være tilnærmevis uforandret, all den stund krigens natur eller dens *blinde naturkraft* ikke er endret. Dette innebærer at krigerkulturen først vil endre seg dersom krigens blinde naturkraft endrer seg.

Da *Forsvarets verdigrunnlag* ble utgitt i 1998, var mottagelsen blandet (Ringsby, 2006, s. 43). Mitt inntrykk den gang, som kompanisjef i en av infanteriets utdanningsavdelinger, var at innholdet ble mottatt med generell hoderysten på avdelingsnivå i hæren. Innholdet fremsto for oss som «pink and fluffy». Informasjonen ble oppfattet som for generell til å ha noen innvirkning på den skarpe virksomheten som avdelingsnivået i hæren var ment å skulle bedrive. Tidligere forsvarssjef general Fredrik Bull-Hansen skrev i Oslo Militære Samfunds jubileumbok for år 2000 at Forsvarets verdigrunnlag bidro til å skape avstand til krigens realiteter og var et skritt i retning av å skape et fredstilpasset forsvar uten for sterke militære særtrekk (Bull-Hansen, 2000, s. 229). Forsvarssjefen konkluderte med at selv om også myke verdier har sin plass i Forsvaret, så bør neppe direktiver, rekrutteringsplakater med bilder av fredsduer, åpne hender mot verden og smilende ungdom i permisjonsuniform uten antydning til våpen få ta oppmerksomheten bort fra det sentrale budskapet, for det er ikke tilsvarende mykt.

Forsvarssjef Bull-Hansen ville fokusere på evnen til militær innsats og krigens realiteter (ibid., s. 232). Pensjonert general Bull-Hansen var vår mann. Det interessante var imidlertid at selv om det syntes å være bred enighet innad i hærens kampavdelinger om at *Forsvarets verdigrunnlag* var verdiløst, så var

enigheten utad like unison: Verdigrunnlaget var bra og nettopp det vi trengte. Integriteten stakk ikke dypere.

Etter hvert ble det klart at verdigrunnlaget var for elevert og generelt. I erkjennelsen av dette lanserte hæren sine egne kjerneverdier, som senere ble Forsvarets kjerneverdier: respekt, ansvar, mot (Forsvarsstaben, 2007, s. 159, pkt. 0609).²⁰ Samtidig introduserte Hæren sin egen offiserskodeks. Den norske hæroffiseren skulle være modig, handlekraftig, dyktig, omsorgsfull og lojal (Hærstaben, 2005, s. 10–11). Endelig utarbeidet kampavdelingene sine soldatkodekser (Ringsby, 2006, s. 43). Ingen av disse utgivelsene var koordinert, og det var Telemark bataljons soldatkodeks som kom til å danne mønster for soldatkodeksenes innhold i hæren (Hærstaben, 2005, s. 12–13).

Disiplin, integritet, lojalitet (Telemark bataljon)

Telemark bataljon er hærens spydspiss. Den er gjennomprofesjonalisert og utgjør idealbildet av en kampavdeling i general Diesens nye paradigme. Jeg vil derfor i det etterfølgende ta utgangspunkt i denne når jeg skal forsøke å utlede dagens krigerkultur. Dersom verdigrunnlaget skal ha noe verdi, må det kunne operasjonaliseres på laveste nivå i de mest ekstreme situasjoner.

Forsvarets verdigrunnlag danner utgangspunkt for hærens offiserskodeks, soldatkodeks og kjerneverdier (Ringsby, 2006, s. 43). Dette verdigrunnlaget er bindende og førende for Telemark bataljon, heter det i bataljonens eget verdigrunnlag, som benevnes *Verdigrunnlag Telemark bataljon* (Forsvarets innsatsstyrke – Hær, u.å.). I henhold til hærens soldatkodeks behandler norske soldater andre – det være seg fiende, egne eller allierte – slik de selv ønsker å bli behandlet (Hærstaben, 2005, s. 12). Naturen forvalter norske soldater med respekt, og dette gjenfinnes også i Telemark bataljons verdigrunnlag.

Forsvaret er avhengig av medarbeidere med personlig integritet (Forsvarets overkommando, 1998, s. 15). Integritet anses da også som en viktig soldategenskap for medlemmene av Telemark bataljon (Forsvarets innsatsstyrke – Hær, u.å.). En pekepinn på innholdet som legges i begrepet integritet får vi i

²⁰ Side 159: Profesjonens identitet og kjerneverdier, pkt 0609. Disse ble senere i 2012 raffinert til det mer fengende slagordet «For alt vi har. For alt vi er».

formuleringen om at en soldat i Telemark bataljon ønsker å være helstøpt, pålitelig og rettferdig. Dette skal prege all hans ferd under alle forhold. Soldaten skal ganske enkelt være til å stole på – han skal være hel ved. Formuleringen «ønsker å være» er interessant. Den antyder at soldaten ikke skal vise integritet av plikt, men av en egen indre motivasjon. Den indre motivasjonen skal sannsynligvis springe ut av en innsikt om hva som er moralsk riktig. Disse forventningene står i kontrast til 1900-tallets fokus på plikt. Plikt er en forventning om å gjøre noe, enten vi ønsker det eller ikke.

Mot er en forutsetning for å kunne kjempe, heter det videre i *Verdigrunnlag Telemark bataljon* (ibid.). Mot omfatter moralsk mot til å handle rett og evne til å trosse fare og motgang under utførelse av oppdrag. Argumentasjonen legger vekt på det moralske motet. Det er tilsynelatende vissheten om ens egen moralsk rettferdige sak som skal inngi mot til å trosse fare. Dette står i skarp kontrast til Johannes Hæglands fremstilling av mot i 1911. Her var mot snarere synonymt med villet lydighet og disiplin, motivert av pliktfølelse mot tidligere og kommende slekter.

Under arbeidet med denne studien har jeg bedt en rekke soldater og yngre befal utdype hva de legger i begrepet mot i uformelle samtaler. Så godt som alle har intuitivt trukket frem det praktiske motet utvist i kamp eller kritiske situasjoner. Kun én stabsoffiser trakk intuitivt frem det moralske motet, i betydningen å stå opp og si sin ærlige mening.

En soldat i Telemark bataljon skal være lojal (ibid.). Lojaliteten skal vises overfor egen avdeling, overordnede, underordnede og sideordnede. Telemark bataljon, hæren og nasjonen må kunne stole på avdelingens vilje til å løse oppdrag. Denne tilliten må den enkelte vise seg verdig. Også lojaliteten synes overveiende å forbindes med praktisk handling på avdelingsnivå. Lojaliteten går i første rekke internt i kampavdelingene, så å si ut fra prinsippet om felles skjebne, felles trøst.

Initiativ og handlekraft er forventet av soldaten i Telemark bataljon (ibid.). Han skal ikke vente på andres initiativ, men selv vurdere situasjonen, avgjøre hva som er hensiktsmessig i forhold til oppdraget og handle deretter. Dette svarer godt til idealene for oppdragsbasert ledelse som er Forsvarets uttalte ledelsesfilosofi (Forsvarsstaben, 2007, s. 163).²¹ Til sammenligning ga

²¹ Side 163: Oppdragsbasert ledelse – Forsvarets ledelsesfilosofi, pkt. 0623.

stridsdriller på begynnelsen av 1900-tallet mindre rom for det personlige initiativ, skjønt debatten i *NMT* antyder at initiativ på det nye stridsfeltet kunne innebære mer enn bare å følge ordre.

Disiplin og selvkontroll hos den enkelte soldat anses som vesentlig for at Telemark bataljon skal kunne løse sine oppdrag effektivt (Forsvarets innsatsstyrke – Hær, u. å.). Alle må adlyde de lovlige ordrer som blir gitt. Den høyeste form for disiplin som forventes er selvdisiplin. Selvdisiplin er en forutsetning for respekt og tillit blant medsoldatene, heter det i Verdigrunnlaget. Disiplinen skal også bidra til at betrodd myndighet og våpenmakt aldri benyttes ut over det krigens folkerett og situasjonen krever. Mens disiplin i *Soldatens bok* anno 1911 ble forbundet med ubetinget lydighet, er begrepet her tillagt en etisk dimensjon gjennom henvisningen til respekt for krigens folkerett. I dag vektlegges altså det begrensende og måteholdne aspektet ved disiplinbegrepet, noe som står i skarp kontrast til 1900-tallets utlegging av begrepet som personlig viljesinnsats til å slutte rekkene, stå imot fare, følge ordre og ta med seg flest mulig fiender i døden. Imidlertid synes det også i dag blant soldatene å være en gjengs oppfatning at disiplin først og fremst består i lojalt å følge ordre.

Soldater i Telemark bataljon tar ansvar for hverandre og viser hverandre omsorg (ibid.). Dette idealet fremstår som en myk verdi og en naturlig følge av den militære kulturen på overordnet nivå. Slik dette idealet kommer til uttrykk i verdigrunnlaget, ville det antagelig tidlig på 1900-tallet ha falt inn under kategorien «føleri og kluss» (Munthe, 1921, s. 295).²² For Johannes Hægland var omsorg innbakt i idealet kameratskap, men hos ham vektlegges forbildeaspektet. Den beste omsorg for sine kamerater gir man ved å fremstå som et godt eksempel, for å innarbeide høflighetens ånd blant kameratene, heter det i *Soldatens bok*. Når vi ser hvordan dette arter seg i praksis ved kampavdelingene i dag, synes idealet å ligge nærmere beskrivelsen i *Soldatens bok* enn ordlyden i soldatkodeksen.

Respekt for andre er et ideal hos Telemark bataljon som ikke gjenfinnes i hærens soldatkodeks (Forsvarets innsatsstyrke – Hær, u. å.). Siden Telemark bataljon ofte vil være knyttet til andre internasjonale avdelinger og løse oppdrag i andre land og kulturer, settes det store krav til respekt for andre menneskers holdninger, kultur, historie og religion. Respekten gjelder også

²² «Soldaterlivet maa være fri for 'føleri' og kluss.»

internt i avdelingen og overfor samarbeidspartnere og, ikke minst, overfor eventuelle motstandere.

For å kunne ha et bevisst forhold til andres kultur og religion, må man først og fremst kjenne sin egen. Jeg har tidligere pekt på sekulariseringstendenser og kulturrelativisme i det norske samfunnet. Dersom respekt ikke skal bli synonymt med likegyldighet, stiller dette idealet store krav til soldatenes kulturbevissthet og etiske refleksjonsnivå. Selv om de profesjonelle soldatene i dag ikke utgjør noe filleproletariat, og ideelt sett tilfredsstillende utdanningskravene til «*soldier-scholar*»-idealet, er det, satt på spissen, ikke til å komme fra at det er en grunn til at de er soldater og ikke studenter ved Menighetsfakultetet.

Uselviskhet og avdelingsånd er i hærens soldatkodeks splittet i to, mens det hos Telemark bataljon fremstår som et ideal og to sider av samme sak (ibid.). Innholdet i begge dokumenter fremstår imidlertid som likt (Hærstaben, 2005, s. 13). Som soldat ved avdelingen må man være klar til å reise på oppdrag når ordren kommer. Dette innebærer å gi avkall på noe av sin personlige frihet. Ved å inngå i avdelingen underlegger soldaten seg avdelingens verdier, holdninger og krav. Avdelingens, eller kollektivets behov vil bli satt foran soldatens egne. Det presiseres at det i ytterste konsekvens kan bety å måtte gi livet for å løse oppdraget. Både bataljonen og den enkelte må derfor forsøke å unngå å sette seg i situasjoner, eller utføre handlinger som kan svekke avdelingens troverdighet og evne til å løse oppdrag. Det at avdelingen så langt mulig skal unngå unødig risiko og fare for tap, kan forstås i lys av samfunnets generelle risikoaversjon.

Rundt år 1900 kunne uselviskhet og avdelingsånd best demonstreres ved å vise mot, kameratskap og offervilje. I dag vises uselviskhet og avdelingsånd i henhold til soldatkodeksen ved at soldaten til enhver tid opptrer og handler slik at bataljonen og nasjonen kan være stolte av ham. Det står ingen ting om offervilje, men det presiseres at soldaten må unngå å sette seg i tapssituasjoner. Imidlertid tyder mye også her på at den praktiske tolkningen av begrepene ved en kampavdeling fortsatt heller i retning av 1900-tallets ideal. Det som motiverer en profesjonell soldat i dag til å utvise mot, kameratskap og offervilje, som er operasjonaliseringen av uselviskhet og avdelingsånd, er forholdet til medsoldatene.

Nåværende feltprest ved Telemark bataljon, Peter Wilhelmsson, poengterer at en «kriger» i dag motiveres til modig, tapper innsats og uselvisk offer først og fremst for sine kamerater, fordi kameratene har blitt en del av hans liv.

Deres liv oppfattes likestilt med hans eget og er følgelig verd å ofre seg for.²³ Dette bekrefter langt på vei mine tidligere antagelser om at når de metafysiske begrunnelsene for offervilje tas bort, så er det profesjonsfelleskapet som blir den øverste verdi det er verd å ofre seg for. Menneskerettigheter, menneskeverd og rettferdig krig-teorier forblir abstrakte postulater for kampsoldatene i deres daglige oppdragsløsning. Motivasjonen for innsats hentes internt i profesjonsfelleskapet. Selv ikke overfor feltpresten gir soldatene i Telemark bataljon uttrykk for en slik altruisme at det gir grunn til å tro at de er villige til å ofre livet for innføringen av universelle menneskerettigheter i et fjernt land.

Når vi sammenligner krigerkulturen ved begynnelsen av henholdsvis det 20. og 21. århundret, fremstår de som forbausende like, trass i at samfunnet og samfunnets verdier er svært forandret. Den militære kulturen på overordnet nivå gjenspeiler i stor grad samfunnets endrede verdisyn.

Hærens organisasjon, utrustning og stridsteknikk er også endret. Hærens oppdrag foregår i stor grad utenfor norsk territorium. Imidlertid fremstår *krigens blinde naturkraft* som uforandret sett fra kampsoldatens ståsted. I dagens konflikter kan kamphandlinger avløse fred og fordragelighet uten forvarsel. Likevel har den overordnede militære kulturen tilsynelatende påvirket krigerkulturen og bevirket en annen vektning av idealene. Påvirkningen er i hovedsak tilsynelatende, for ordene er i utgangspunktet de samme. Riktignok motiveres det for idealene i en annen språkdrakt, og ordene er tillagt et noe annet begreps- og meningsinnhold, men i sum overlapper soldatidealene fra i dag godt med idealene fra tidlig på 1900-tallet.

Når vi trenger bak den etiske argumentasjonen med rot i *Forsvarets verdigrunnlag* og den militære kulturen på overordnet nivå, synes det som om begrepene tillegges tilnærmedesvis samme innhold av soldatene i dag som for hundre år siden. Begrunnelsen, retorikken og argumentasjonen for hvorfor nettopp disse idealene er viktige i dag er riktignok gitt en tidsriktig språklig innpakning, men i praksis er det i hovedsak de samme soldatidealer som fremheves i krigerkulturen på de to tidspunktene. 1900-tallets idealer om lydighet og disiplin gjenfinnes i 2000-tallets kjerneverdier: Disiplin, selvkontroll, lojalitet og integritet. Riktignok begrenset 1900-tallets integritet seg til at soldaten måtte være til å stole på i kampens hete, for utførelse av automatiske handlinger etter direkte befaling ga ikke særlig rom for etisk refleksjon.

²³ E-post til forfatteren, 2008.

1900-tallets mot og taperhet finnes igjen i soldatkodeksens mot, initiativ og handlekraft. Innholdet i godt kameratskap slik det defineres i *Soldatens bok* dekkes av soldatkodeksens omsorg, uselviskhet og avdelingsånd. Eksplisitte krav til legemlig spenstighet, utholdenhet og fysisk styrke forbigås ellers i stillhet i dagens soldatkodeks. I en profesjonell kampavdeling stilles det imidlertid de samme krav til alle. Kravene er absolutte og er ganske enkelt en forutsetning for å få tjenestegjøre ved avdelingen.

Ethvert begrep har en denotasjon (leksikalsk betydning) og en konnotasjon (assosiasjonssfære av bibetydninger som aktiviseres med ordbruken). Når vi ser på soldatkodeksens idealer og holder oss til deres rent leksikalske betydning, synes det som om soldatkodeksen tillegger begrepene et annet meningsinnhold enn det strengt tatt er grunnlag for ut fra ordboken. Soldatkodeksen har en tendens til å lade ordene med betydninger som henter sitt innhold i samfunnets verdier og den militære kulturen på overordnet nivå. Tar vi utgangspunkt i soldatkodeksens begrep om disiplin og sammenholder dette med ordbokens definisjon, vil vi finne at soldatkodeksen henter sin beskrivelse og tolkning av begrepet mer fra moraloppfatningene i *Forsvarets verdigrunnlag* og den militære kulturen på overordnet nivå enn fra ordboken. Går vi derimot til det tidlige 1900-tallets begrunnelser og definisjoner, vil vi finne at disse i større grad samsvarer med ordbokens. Dette gjelder til og med når vi benytter dagens ordbok, som oppgir følgende betydninger av ordet disiplin: «lydighet, (det å holde) orden, tukt; evne og vilje til å underordne seg en felles ledelse. Som eksempler på bruk angis; holde disiplin i klassen, kadaverdisiplin, prøysserdisiplin, selvdisciplin, vise disiplin».²⁴ Det kan synes som om det var et større samsvar mellom begrepens denotasjon og konnotasjon på begynnelsen av 1900-tallet. Nasjonalismen ga næring til en annen assosiasjonssfære av bibetydninger enn de universelle menneskerettighetene. Tross menneskerettighetsfokus og individualisme synes assosiasjonene til kadaver- og prøysserdisiplin å leve videre.

Mine personlige assosiasjoner rundt soldatidealenes begreper samsvarer i størst grad med forrige århundres definisjoner. Min erfaring (som jeg ikke på noen måte kan underbygge vitenskapelig) fra over 20 års tjeneste ved en rekke kampavdelinger i Forsvaret, herunder Hærens jegerkommando og to kontingenter som infanterikompanisjef i Bosnia, tilsier imidlertid at mine oppfatninger deles av mange.

²⁴ *Bokmålsordboken*, nettutgaven.

Intuitivt vil de fleste forbinde soldatkodeksens idealer med konkrete militære ferdigheter frikoblet fra etiske verdier. Jeg har uformelt spurt mange av mine kolleger om deres assosiasjoner til soldatkodeksens begreper i forbindelse med arbeidet med denne studien. Med svært få unntak har de fleste gitt en beskrivelse og tolkning av soldatkodeksens innhold som ligger forbausende nær 1900-tallets oppfatning av begrepene. Sjefen for Telemark bataljon, oberstløytnant Rune Solberg, som i sin tid vendte hjem fra Afghanistan etter de påstått hardeste kampene noen norsk avdeling har vært involvert i siden andre verdenskrig, poengterer at riktignok er verdigrunnlaget viktig og legges til grunn for avdelingens verdivalg, men det viktigste i kampens hete er å kunne «være ‘kontrollert aggressiv’, for det er nødvendig for å komme seirende ut av enhver trefning».²⁵ Han vil som bataljonssjef ha lydige, disiplinerte soldater som følger lovlige ordrer uten å stille unødvendige spørsmål og forlange en demokratisk prosess forut for ethvert oppdrag. Svært få med tilsvarende erfaring vil være uenige med ham.

Tidligere bataljonsprest for Telemark bataljon, Jan Inge Ringsby, fremholder i sin artikkel i *Trening for operasjoner II* at den største utfordringen for bataljonen med hensyn til verdigrunnlag og soldatkodeks er operasjonalisering av dokumentene, det vil si hvordan de fine ordene skal omsettes i handling (Ringsby, 2006, s. 47). Han peker også på at samfunnsutviklingen har gjort at vi i dag ikke lenger kan ta for gitt at de holdningene som preget samfunnet for noen tiår siden fortsatt gjelder, og at det er stadig mindre grunn til å tro at soldatene deler samme verdier (ibid., s. 44). I samme bok leverer en løytnant i Telemark bataljon noen betraktninger rundt trening av krigere (Bruøygard, 2006). I denne artikkelen er krigerkulturen avkledd den etiske argumentasjonen: «Det er kamp vi trener for. Å benekte eller fordekke den delen av yrket gjør det vanskelig om ikke umulig å trene godt», skriver løytnanten (ibid., s. 88). Han konkluderer med at vi er krigere og må forholde oss til at vi også møter motstanderens krigere. Som i idrett må vi også sørge for at vi er bedre enn motstanderen (ibid., s. 92).

Dette er dagens krigerkultur. Når man stilles ansikt til ansikt overfor en fiende i direkte kamp, har soldaten fortsatt de samme foretrukne egenskaper og handlingsmønstre som forbindes med militær effektivitet. I brøkdelen av et sekund er etisk refleksjon lite verd. I fare er det «handlingsmønstre

²⁵E-post til forfatteren, 2008.

og reflekser som ikke krever 'databehandling' og vurdering» som gjelder (ibid., s. 90).

Mens krigerkulturen rundt år 1900 hadde en direkte logisk og praktisk tilknytning til datidens militære kultur, opprettholdes sammenhengen rundt år 2000 kun gjennom språket. Argumentasjonen for soldatkodeksens idealer bærer preg av en pliktskyldig etisk eksersis for å forsøke å knytte bånd mellom Verdigrunnlagets høyverdige etiske målsettinger og den militære kulturen på de forskjellige nivåene. Imidlertid kan det synes som om retorikken forblir fine ord som taper sitt innhold på veien mot praktisk oppdragsløsning på det laveste nivået. Stilt overfor krigens blinde naturkraft er det fortsatt «the hard values of the battlefield» som gjelder. I slike situasjoner får begrepene integritet, mot, lojalitet, uselviskhet, avdelingsånd og disiplin et langt mer praktisk innhold. Innholdet synes faktisk å ligge tett opp til det som ble uttrykt i klare ordelag for rundt hundre år siden.

Oppsummering

Ved inngangen til det 21. århundre preges norsk militær kultur av troen på universelle menneskerettigheter, individets iboende verdi og menneskets verdighet. Den militære kulturen er rettighets- og individfokusert. Det etiske grunnlaget for krig og bruk av militær makt hentes fra de grunnleggende og universelle menneskerettighetene. Dette fokuset deler norsk militær kultur med det norske samfunnet for øvrig. Den militære kulturen på overordnet nivå gjenspeiler i større grad samfunnsmessig enn funksjonell påvirkning.

Tross en forskyvning av militærkulturen i retning av det sivile samfunn, er krigerkulturen i kampavdelingene fortsatt overveiende funksjonelt påvirket. De verdier, holdninger og soldatidealene som fremheves i krigerkulturen er i stor grad sammenfallende med de verdier som preget krigerkulturen hundre år tidligere. Det er fortsatt mot, lojalitet, initiativ, handlekraft, omsorg, uselviskhet, avdelingsånd, disiplin og selvkontroll som gjelder. Verdier har nesten samme betegnelse, men begrepene er forsøkt fylt med etisk innhold. Imidlertid synes det som om denne etiske retorikken og innpakningen ikke når inn i krigerkulturen, hvor begrepsoppfatningen synes å være tilnærmevis den samme som for hundre år siden.

Kapittel 5 Konklusjoner

Denne studien har søkt å peke på særtrekk ved norsk militær kultur på to forskjellige nivåer ved inngangen til to århundrer. Det skiller rundt hundre år mellom de to tilfellestudiene. Mye er forandret, men mye er også forbausende likt.

På den ene side fremstår norsk militær kultur som totalt endret. Det gjør også det norske samfunnet. Militære verdier, holdninger og begrunnelser for krig og bruk av militærmakt slik disse kommer til uttrykk i den militære kulturen på overordnet nivå gjenspeiler i stor grad det norske samfunnets sosiale, politiske og ideologiske utvikling. Den militære kulturen viser imidlertid også en ubalanse mellom funksjonell og samfunnsmessig påvirkning. Den militære kulturen på det overordnede nivået fremstår som mer sivil enn militær. Den synes mer påvirket av samfunnets ideologiske og politiske utvikling enn den er av militære funksjonelle idealer.

På den annen side er norsk militær kultur på et lavere funksjonelt nivå tilnærmevis uendret. Profesjonskulturen i kampavdelingene, altså krigerkulturen, er i liten grad påvirket av de kulturelle endringene på høyere nivå. På avdelingsnivå er den funksjonelle påvirkningen nærmest enerådende. Stilt ansikt til ansikt direkte overfor en motstander er det fortsatt krigerkulturens idealer om militær effektivitet og hensiktsmessighet som gjelder.

Kampsoldatens opplevelse av krigens «blinde naturkraft» synes fortsatt å ha likhetstrekk med de holdningene og forventningene gårdsagens soldater hadde til krigen for rundt hundre år tilbake. Kanskje skiller opplevelsen seg sågar lite fra den romerske legionærens opplevelse av lignende situasjoner for 2000 år siden. Militære erfaringer fremhever, den gang som nå, visse verdier,

holdninger, egenskaper og handlingsmønstre som er hensiktsmessige i krig. Jeg vil derfor hevde at min underliggende hypotese om at profesjonskulturen på laveste nivå må ha trekk fra det som kan beskrives som krigerkultur, er styrket. Ved begge århundreskiftene eksisterer i stor grad hva som kan kalles en krigerkultur i den norske hærens kampavdelinger.

Norsk militær kultur på det overordnede nivået, hvor institusjonen må legitimere sin eksistens og sin oppdragsutførelse, var i perioden rundt 1900 sterkt påvirket av de rådende politiske og ideologiske strømningene i Europa og det norske samfunnet. Den militære trusselen ble identifisert til å komme fra andre nasjonalstater og var rettet mot statens territorium. Nasjonalstaten var det høyeste politiske idealet, og nasjonalismen var den ideologien som bidro til å bygge bro over klassemotsetninger og samle befolkninger i ett fedreland bak forestillinger om felles opphav, språk, religion og kultur. Nasjonalismen fremhevet kollektiver som fedrelandet, nasjonen, folket, ætten som de høyeste verdier det var verd å gå i døden for.

Tidlig på 2000-tallet er norsk militær kultur på det øverste nivået fortsatt sterkt influert av de rådende politiske og ideologiske strømningene i verden og det norske samfunnet. Imidlertid representerer de rådende politiske og ideologiske strømningene et helt annet innhold enn i 1900. Den militære trusselen oppleves i dag ikke lenger å være rettet mot territoriet, men mot samfunnet. I dag er nasjonalstaten svekket av en rekke globaliseringseffekter. Den norske nasjonalstaten og den nasjonale identiteten er svekket til fordel for en sterkere kulturell identitetstilknytning til et større verdensomspennende fellesskap. Synet på staten er instrumentelt. Staten er frakjent sin egenverdi, og dens legitimitet vurderes ikke lenger i kraft av kontrollert territorium, men ut fra de grunnleggende og universelle rettigheter den er i stand til å garantere sine innbyggere.

Nasjonalismen som ideologi og lim i statsdannelsen er blitt erstattet av troen på individets ukrenkelige rettigheter. I stedet for nasjonalstater for alle er målet i dag på verdensbasis grunnleggende menneskerettigheter for alle gjennom universaliseringen av den vestlige liberal-demokratiske styreform. De høyeste verdier det er verd å kjempe for innenfor dette paradigmet representeres av humanisme, demokrati og universelle menneskelige rettigheter.

Militarisme versus humanisme

På begynnelsen av 1900-tallet ga nasjonalismen næring til ideologiske understrømmer som sosialdarwinisme, krigsteologi, bellicisme og offensivkult. Disse ideologiske strømningene medførte, på lignende måte som en kjemisk reaksjon, en romantisering av krigen og alt dens vesen. Krigen fikk en egenverdi gjennom sin antatt foredlende effekt på folket. Disse anskuelsene, sammen med den opplevde trusselen mot nasjonalstaten, ga støtet til en generell militarisering av samfunnet – riktignok ufarliggjort i Norge ved satsningen på et vernepliktsbasert militærforsvar. Retorikk og argumentasjon for krigerkulturens foretrukne egenskaper og handlingsmønstre kunne hentes direkte fra den overordnede militære kulturens verdier og begrepsapparat. Krigerkulturens idealisering og forherligelse av gode holdninger og soldategenskaper som disiplin, lydighet, mot, tapperhet, kameratskap, samhold, fysisk utholdenhet, fedrelandskjærlighet og offervilje sprang som en logisk følgerække ut fra den militære kulturen på overordnet nivå.

Den offensivens ideologi som preget militær kultur, hadde direkte innflytelse på hvilke kulturelle verdier som måtte være gjeldende i krigerkulturen på laveste nivå. Rundt år 1900 var det nær kontakt og stor grad av kulturelt samsvar mellom nivåene. Innholdet i krigerkulturen kom som en logisk følge av innholdet i den militære kulturen på overordnet nivå. Argumentasjonen for krigerkulturen var konsekvente og følgeriktige, og krigerkulturens verdier ble fremstilt som selvfølgelige. Soldatene skulle leve opp til idealene i krigerkulturen ganske enkelt fordi «Folket forlanger det», fordi «det har været ættens ære alle dage», fordi et gammelt ord sier det «og det er sandt som det er sagt». Dessuten «så har det været før, så er det nu, og så vil det altid være» og fordi «store mænd har sagt» det. Dersom soldaten rundt 1900 levde opp til nasjonalismens idealer for krigerkulturen, ventet også en belønning i det hinsidige: «Hædre din far og din mor, at det maa gaa dig vel og du maa længe leve i landet». Innfrielsen av krigerkulturens idealer ga et langt liv, og heldedøden ga endatil frelse og evig liv. Krigerkulturens idealer ga således mening i en større samfunns- og livssammenheng. Argumentasjonen fremstår i dag kanskje for mange som noe primitiv og smakløs, og den bærer preg av å være rettet mot en forholdsvis sneversynt, lavt utdannet og bofast, religiøs befolkning. Likevel var den besnærende enkel og logisk.

Ved inngangen til 2000-tallet er det få rester av den militære kulturen fra år 1900 tilbake. Den norske militære kulturen på overordnet nivå i 2000 representerer et klart brudd med kulturen fra 1900. Verdiene i dagens militærkultur

har sine røtter i samfunnets kulturelle grunnverdier slik de fremstår i den humanistiske tradisjon, FN-pakten og FNs menneskerettighetserklæring. Det å utbre og sikre universelle menneskerettigheter skulle tilsynelatende kreve andre soldatidealer og et annet innhold i krigerkulturen. Argumenter med rot i nasjonalisme har i denne sammenhengen mistet sin gyldighet og kraft. De øvrige politiske og ideologiske understrømningene som fikk næring fra nasjonalismen er forsvunnet fra det ideologiske kartet. En utbredt individualisme og kulturrelativisme har gitt grobunn for holdninger av typen «det ene er like godt som det andre».

Begreper som kulturelt mangfold og multietnisitet er gjennom bevisst politikk gitt en positiv ladning. Sekularisering av samfunnet har i stor grad bidratt til å svekke religionens moralske kraft. Det er kun i egenskap av å være en viktig del av humanismens idégrunnlag at kristendommen fortsatt har sin innflytelse.

På tross av dramatiske endringer i samfunnets verdier og den militære kulturen på overordnet nivå fremstår imidlertid krigerkulturen som forholdsvis lite endret. Fortsatt fremheves de samme soldatidealer som rundt 1900. Begrepene og soldatidealene fra *Soldatens bok*, nemlig disiplin, lydighet, mot, tapperhet og kameratskap gjenfinnes i soldatkodeksens begreper mot, lojalitet, initiativ, handlekraft, omsorg, uselviskhet, avdelingsånd, disiplin og selvkontroll. Samtidig er det en vesensforskjell mellom dagen og gårdsdagen. Mens man i 1900 logisk kunne utlede krigerkulturen av den overordnede militære kulturens nasjonalistiske verdier, er det i dag ingen logisk forbindelse mellom den overordnede militære kulturens verdier og krigerkulturen.

Dagens militære kultur fremhever viktigheten av holdninger som humanisme, individualisme, ukrenkelige og universelle menneskerettigheter, herunder retten til liv. Det fremstår som et paradoks at man innenfor en slik kultur skal kunne rettferdiggjøre kollektivistiske krigeridealer som mot, lojalitet, initiativ, handlekraft, omsorg, uselviskhet, avdelingsånd, disiplin og selvkontroll. På samme måte som offensivens ideologi fra den overordnede militære kulturen rundt 1900 påvirket innholdet i krigerkulturen direkte, skulle vi kunne forvente at kravet til human krigføring ville gjenspeiles i krigerkulturens idealer, men dette synes ikke å være tilfelle i særlig grad. Riktignok har man på militært hold forsøkt å skape bånd mellom militær kultur på overordnet nivå og krigerkulturen ved å benytte etisk argumentasjon og moralske begrunnelser for krigerkulturens innhold. Soldatidealer og begreper er gitt en verdilading. Imidlertid kan det synes som om begrepene

er gitt en verdilading som det verken intuitivt eller språklig er belegg for: Begrepene har fått en verdiladet innpakning som det er tvilsomt om ordbokens denotasjoner og konnotasjoner understøtter.

Videre kan det synes som om retorikken forblir fine ord som taper sitt innhold på veien mot praktisk oppdragsløsning på det laveste nivået. Stilt overfor *krigens blinde naturkraft* er det fortsatt «the hard values of the battlefield» som gjelder. Da har begrepene integritet, mot, lojalitet, uselvishet, avdelingsånd og disiplin fått et langt mer praktisk innhold. Innholdet synes faktisk å ligge tett opptil det som ble uttrykt i klare ordelag for rundt hundre år siden.

Krigrerkulturen er – bortsett fra forsøket på etisk tilknytning for alle praktiske formål – frikoblet fra den militære kulturen på overordnet nivå. Den eneste forbindelsen mellom den militære kulturen på overordnet nivå og krigrerkulturen er den språklige innpakningen, hvor Forsvarets ledelse pliktskyldigst forsøker å motivere soldatene for krigrerkulturens innhold ved hjelp av retorikken fra den overordnede militære kulturens verdier. Dette fremstår nærmest som en akrobatisk øvelse i politisk korrekthet.

I motsetning til for hundre år siden, da soldatene fant rasjonalet for sin offervilje og innsats i den militære kulturens nasjonalistiske idealer som folk og fedreland, finner soldatene i dag sin legitimitet og begrunnelse for yrkesutøvelse innenfor sitt profesjonsfelleskap. Lojaliteten er først og fremst intern. Soldatene setter sin ære i å utøve sitt yrke innenfor de verdier, lover og regler som gjelder for profesjonen. Rasjonalet for de kollektive dydene søkes nå i profesjonskulturen, ikke i nasjonen eller de universelle menneskerettighetene.

Mer sivil enn militær?

Dersom det er korrekt at den militære kulturen på overordnet nivå er mer sivil enn militær, er dette betenkelig med tanke på Forsvarets funksjonelle oppgaver. Siden den sikkerhetspolitiske situasjonen er forholdsvis stabil i Norges nærområde, og ingen ser ut til å kunne forestille seg en tradisjonell krig mellom stater i Europa, er dette på kort sikt riktignok ikke dramatisk. På lang sikt kan en slik utvikling imidlertid medføre at Forsvaret blir mer sivil

enn hva som er tilrådelig. Et militærapparat som bare gjenspeiler samfunnets ideologiske og sosiale verdier, kan bli uegnet til å fylle sin funksjonelle rolle, særlig hvis dette samfunnets verdier er basert på universelle rettigheter, individualisme og kulturrelativisme.

Militære erfaringer som er tilegnet over tid utelukkende fra lavintensitetskonflikter, kan medføre at den militære kulturen, i tråd med William Ogburns sosiale etterslepsteori, tilpasses slik at organisasjonen ved neste korsvei vil forsøke å utkjempe en høyintensitetskonflikt basert på erfaringer fra lavintensitetskonflikter. Resultatet av et slik eksperiment vil neppe falle heldig ut. Oppdragsbasert eller intensjonsstyrt ledelse, som er Forsvarets ledelsesfilosofi, krever felles forståelse og referanserammer. Dersom det kulturelle gapet mellom de to nivåene blir for stort, vil det kunne skape en rekke utfordringer for gjennomføringen av militære operasjoner i dagens komplekse konflikter på lengre sikt.²⁶

Totalt sett må Forsvaret gjenspeile det samfunnet og de verdiene det er satt til å forsvare. Så lenge kampavdelingene er i stand til å ivareta krigerkulturen og innrette seg etter krigens krav, vil kampevnen kunne opprettholdes. Imidlertid kan lengre perioder med human krigføring medføre en svekket krigerkultur. Langvarig erfaring kun fra én type konflikter vil, i tråd med forventningene om hvordan en kultur endres over tid, kunne medføre endringer også i krigerkulturen.

Dersom det er korrekt at krigerkulturen i kampavdelingene er tilnærmevis uforandret og i overveiende grad funksjonelt betinget, kan dette samlet sett balansere den militære kulturen. Hvis dette skjer, kan den militære kulturen sies å oppfylle tidens ideal om å være så sivil som mulig og så militær som nødvendig.

²⁶ Konklusjonene i denne studien bør undersøkes grundigere ved hjelp av andre forskningsmetoder. Spørreundersøkelser og intervjuer kan bidra til å kaste lys over innholdet i kulturen på de to nivåene. Problemstillingene kan også belyses gjennom andre innfallsvinkler, og gjerne en kombinasjon av flere.

Etterord

Masteroppgaven denne studien er bygd på ble skrevet i 2008, med andre ord for syv år siden. Syv år fremstår som forholdsvis kort tid i historisk sammenheng. Imidlertid blir det åpenbart for meg og den våkne leser at mye har skjedd på disse årene som vil kunne påvirke norsk militær kultur: Oppfatningen av den sikkerhetspolitiske situasjonen i Europa er endret, og en krig om territorium, eller «væpnet konflikt» som det fortsatt heter i den nye utgaven av FFOD fra 2014, kan ikke lenger avfeies som usannsynlig. Det såkalte postmoderne paradigmet kan vise seg å bli av kort varighet. Norge har innført kjønnsnøytral verneplikt. Kampen mot internasjonal terrorisme har fått en hjemlig dimensjon gjennom 22. juli og de såkalte fremmedkrigerne.

Samtidig har Forsvaret lansert et nytt kommunikasjonskonsept for å styrke sitt omdømme og profil i befolkningen: «*For alt vi har. Og alt vi er*». Tross endringer i det sikkerhetspolitiske klimaet, kan det tyde på at den militære kulturen på overordnet nivå i Forsvaret fortsatt er sterkt påvirket av det samfunnet det er satt til å tjene, og følgelig er mer sivil enn militær og funksjonell. I julidagene 2011 møtte det norske folk terroren med roser og kjærlighet.

Det er imidlertid lite som tyder på at den militære kulturen på overordnet nivå har hatt nevneverdig innvirkning på krigerkulturen, i hvert fall sett fra mitt personlige ståsted, som er basert på erfaringer fra tre deployeringer til Afghanistan i samme periode ved forskjellige avdelinger, inklusive spesialstyrkene. Slagordet «*For alt vi har. Og alt vi er*» lyder nok bra i Forsvarsdepartementet og Forsvarsstaben, men på avdelingsnivået i kampavdelingene er det fortsatt kampropet «*Til Valhall*» som klinger best. Menneskerettigheter, menneskeverd og rettferdig krig-teorier synes å forbli abstrakte postulater for kampsoldater i deres møte med krigens blinde naturkraft.

Mons, 28. februar 2015

Ole Martin Brunborg

Litteraturliste

- Agøy, Nils Ivar (2001). *For konge og fedreland? Offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890–1905*. Oslo: HIFO.
- Allum, Julius (1903). «Taktiske erfaringer fra boerkrigen». *Norsk Militært Tidsskrift*, 65, s. 65–90.
- Andersen, Roy (2000). *Henrik Angell – en nordmann på tvers*. Oslo: Forum – Aschehoug.
- Angell, Henrik (1905). *Fortællinger fra grænsevagten 1905*. Med omslag av Andreas Bloch. Kristiania: Aschehoug.
- Angell, Henrik (1906). *Norges krigshistorie (landkrigene)*. Kristiania: Grøndahl & Søn.
- Augensen, Oscar (1912). «Disciplin». *NMT*, 75, s. 284–297.
- Barth, Boris (2003). *Dolchstosslegenden und politische Desintegration. Das Trauma der deutschen Niederlage im Ersten Weltkrieg 1914–1933*. Düsseldorf: Droste.
- Battistelli, Fabrizio (1997). «Peacekeeping and the postmodern soldier». *Armed Forces & Society*, Vol. 23, No. 3, s. 467–484.
- Berg, Roald (2001). *Profesjon, union, nasjon: 1814–1905*, bind 2 i *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide.
- Bergem, Knut V., Gunnar M. Ekeløve-Slydal og Beate Ekeløve-Slydal (red.) (2004). *Menneskerettigheter – en innføring*. Oslo: Humanist.
- Bjøl, Erling (1974). *Internasjonal politikk*. Oslo: Cappelen.
- Borgersrud, Lars (2000). *Konspirasjon og kapitulasjon*. Oslo: Oktober.
- Breymayer, Ursula, Bernd Ulrich og Karin Wieland (red.) (2000). *Willensmenschen. Über deutsche Offiziere*. Frankfurt a.m.: Fischer.
- Brunborg, Ole Martin (2008). *På sporet av en norsk krigerkultur. Norske militære holdninger til krig og bruk av militærarmakt ved begynnelsen av to århundrer*. Masteroppgave. Oslo: Forsvarets stabsskole.
- Bruusgaard, Christian (1909). «Om de moralske faktorerens betydning for utfaldet av den russisk japanske krig og den lærdom vi kan trække derav». *NMT*, 72, s. 301–328.

- Bruøygaard, Terje (2006). «'You fight as you train' – betraktninger rundt trening av krigere», i *Hærstaben. Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben, s. 88 – 92.
- Buckingham, David W. (1999). *The warrior ethos*. Newport, RI: Naval War College.
- Bull-Hansen, Fredrik (2000). «Tanker om et verdigrunnlag for militær innsats», i Huitfeldt, Tønne (red.). *Forsvaret i en ny tid*. Oslo: Oslo Militære Samfund.
- Bøe, Jan Bjarne og Halvor Ekle (1980). *Historisk metode og kildekritikk, kildesamling*. Oslo: Aschehoug.
- Caforio, Guiseppa (red.). (2006). *Handbook of the sociology of the military*. New York: Springer.
- Clausewitz, Carl von. (1991). *Om kriget*. [Først utgitt 1832 under tittelen *Vom Kriege*.] Stockholm: Bonniers.
- Coker, Christopher (2001). *Humane warfare*. London: Routledge.
- Coker, Christopher (2007). *The warrior ethos. Military culture and the war on terror*. London: Routledge.
- Crevelde, Martin van (2006). *The changing face of war. Lessons of combat, from the Marne to Iraq*. New York: Presidio.
- Dahl, Ottar (1973). *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. 2. utg. [først utgitt 1967.] Oslo: Universitetsforlaget.
- Diesen, Sverre (2005). «Mot et allianseintegrert forsvar», i Matlary og Østerud (red.).
- Edda-dikt*, se Holm-Olsen.
- Engelstad, Fredrik, Carl Erik Grenness, Ragnvald Kalleberg og Raino Malnes (2005). *Introduksjon til samfunnsfag. Vitenskapsteori, argumentasjon og faghistorie*. 3. utg. [først utgitt 1996]. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Eriksson, Magnus (2007). «Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?» *Pacem*, 10 (1). s. 21 – 37.
- [FFOD]: *Forsvarets fellesoperative doktrine*, se Forsvarsstaben (2007).
- Forstrøm, O. (1915). *Fredrikshald i 250 aar: 1665 – 1915*. II. Del. Fredrikshald: E. Sem.
- Forsvarets innsatsstyrke – Hær. (u. å.). *Verdigrunnlag Telemark bataljon*. Rena: Forsvarets innsatsstyrke – Hær.

- Forsvarets overkommando (1998). *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter.
- Forsvarets overkommando (1999). *Soldathåndboka 2000/2001*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. [Red.: Ola K. Christensen.]
- Forsvarsdepartementet (1911). *Soldatens bok. Utarbeidet efter Forsvarsdepartementets foranstaltning*. Kristiania: Grøndahl & Søn. [Forf.: Johannes K. T. Hægland m.fl.]
- Forsvarsdepartementet (1920). *Norsk soldatbok*. Fredrikshald: E. Sem.
- Forsvarsdepartementet (1928). *Norsk soldatbok*. Oslo: Emil Moestue.
- Forsvarsdepartementet (2004). *Styrke og relevans*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Forsvarsstaben (2007). *Forsvarets fellesoperative doktriner: 2007*. Oslo: Forsvarsstaben. [Senere erstattet av FFOD 2014.]
- French, Shannon E. (2005). *The code of the warrior*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Fukuyama, Francis (1992). *The end of history and the last man*. New York: Free Press.
- Gilje, Nils og Harald Grimen (1993). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gjeseth, Gullow (2008). *Hæren i omveltning 1990–2005*. Oslo: Vigmostad & Bjørke.
- Glover, Jonathan (1999). *Humanity. A moral history of the twentieth century*. London: Pimlico.
- Grønmo, Sigmund (1975). *Militære meninger: Interesser og holdninger blant norske offiserer 1918–1970*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulbrandson, R. (1903). «Vort infanteris uddannelse». *NMT*, 66, s. 576–588.
- Gulbrandson, R. (1910). «Disciplin». *NMT*, 73, s. 313–320.
- Gulbranson, Carl (1909). «Infanteriets ekserserreglement». *NMT*, 72, s. 81–99.
- Henriksen, Rune (2007). «Warriors in combat – what makes people actively fight in combat?» *Journal of Strategic Studies*, Vol. 30, No. 2, s. 187–223.
- Hobson, Rolf og Tom Kristiansen (2001). *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse: 1905–1940*, bind 3 i *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide.

- Hobson, Rolf (2005). *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500–1945. Samfunnsendring, statssystem, militær teori*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Hodne, Bjarne (2002). *Norsk nasjonalkultur: en kulturpolitisk oversikt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holm-Olsen, Ludvig [overs.]. (1975). *Edda-dikt*. Oslo: Cappelen.
- Holter, Harriet og Ragnvald Kalleberg (red.). (1996). 2.utg. [først utgitt 1982]. *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Horats [Q. Horatius Flaccus] (2010). [først utgitt 23 f. Kr.] *Odor av Horats, tredje samling*. Gjendikting ved Johannes Gjerdåker. Oslo: Samlaget.
- Hosar, Hans P. (2000). *Kunnskap, dannelse og krigens krav: Krigsskolen 1750 – 2000*. Oslo: Krigsskolen/Elanders Publishing.
- Howard, Michael (1983). *The causes of wars and other essays*. London: Temple Smith.
- Howard, Michael (1991). «Men against fire». i Miller, Lynn-Jones og Van Evera (red.), s. 3 – 19.
- Huitfeldt, Tønne (red.). (2000). *Forsvaret i en ny tid*. Oslo: Oslo Militære Samfund.
- Huntington, Samuel P. (1957). *The soldier and the state. The theory and politics of civil-military relations*. Cambridge, MA: Belknap.
- Huntington, Samuel P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. London: Free Press.
- Huntington, Samuel P. (2004). *Who are we? America's great debate*. London: Free Press.
- [Hægland, Johannes m.fl. (1911)], *Soldatens bok*, se Forsvarsdepartementet (1911).
- Hærstaben (2005). *Trening for operasjoner I*. Oslo: Hærstaben.
- Hærstaben (2006). *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben.
- Haaland, Torunn Laugen (2008). *Small forces with a global outreach: Role perception in the Norwegian Armed Forces after the Cold War*. Doktoravhandling, UiO. Oslo: Unipub.
- Jacobsen, Dag Ingvar (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 2. utg. [først utg. 2000]. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

- Janowitz, Morris (1960). *The professional soldier: A social and political portrait*. New York: Free Press of Glencoe.
- Johansen, Kjell Eyvind og Arne Johan Vetlesen (2003). *Innføring i etikk*. 3. utg. [først utg. 1996/rev. 2000]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansson, Alf W. (1989). *Europas krig. Militært tänkande, strategi och politik från Napoleontiden till andra världskrigets slut*. Stockholm: Tiden.
- Johnson, James Turner (1999). *Morality and contemporary warfare*. New Haven: Yale University Press.
- Keegan, John (1979). *Store slag – slik soldatene opplevde dem*. Oslo: Cappelen.
- Keegan, John (1988). *The mask of command*. London: Penguin Books.
- Keegan, John (1994). *A history of warfare*. London: Pimlico.
- Kjeldstadli, Knut (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. 2. utg. [først utg. 1992]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Klausen, Arne Martin (1992). *Kultur – mønster og kaos*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Langholm, Sivert (1977). *Historisk rekonstruksjon og begrunnelse*. 2. utg., 6.oppl. [først utg. 1967]. Oslo: Dreyer.
- Lewis, Adrian R. (2007). *The American culture of war. The history of U.S. military force from World War II to Operation Iraqi Freedom*. New York: Routledge.
- Lewis, Jeff (2002). *Cultural studies – the basics*. London: Sage.
- Matlary, Janne Haaland og Øyvind Østerud (red.). 2005. *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt.
- Matlary, Janne Haaland. 2005. «Internasjonaliseringen av militærmakten – makt eller avmakt?», i Matlary og Østerud (red.).
- Matlary, Janne Haaland (2006). *Values and weapons: From humanitarian intervention to regime change?* London: Palgrave Macmillan.
- Miller, Steven E., Sean M. Lynn-Jones og Stephen Van Evera (red.) (1991). *Military strategy and the origins of the First World War: An international security reader*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Moskos, Charles C., John Allen Williams og David R. Segal (red.). (2000). *The post-modern military*. Oxford: Oxford University Press.

- Moskos, Charles C. (2000). «Toward a postmodern military: the United States as a paradigm», i Moskos, Allen Williams og Segal (red.).
- Munk, Odd (1906). *Det nye Norge: Krigen 1905*. Christiania: Eget Forlag. [Odd Munk er felles pseudonym for Sven Elvestad og Olaf Wilhelm Erichsen.]
- Munthe (1921). «Chefen» — «Chef». *NMT*, 84, s. 289 – 297.
- Mæland, Bård (2004). *Skadeskutt idealisme. Norsk offisersmoral i Kosovo*. Bergen: Eide.
- [NMT]: *Norsk Militært Tidsskrift*
- N.N. (1912). «Beslutsomhet og fredstapperhet med bakgrunn i den Russisk-japanske krig». *NMT*, 75, s. 4 – 8.
- Ogburn, William (1922). *Social change with respect to culture and original nature*. New York: Viking Press.
- Olsen, John Andreas (red.). (2007). *On new wars*. Oslo Files on Defence and Security, 4. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Ringsby, Jan Inge (2006). «Fra fine ord til praktisk oppdragsløsning», i *Hærstaben. Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben.
- Sinding-Larsen, Birger Fredrik (1908). «Krigen som regnestykke». *NMT*, 71, s. 551 – 563.
- Sion, Liora (2006). «Too sweet and innocent for war? Dutch peacekeepers and the use of violence» *Armed Forces and Society*, Vol. 32, No. 3, s. 454 – 474.
- Smith, Rupert (2007). «Thinking about the utility of force in war amongst the people», i Olsen (red.), s. 28 – 43.
- Soeters, Joseph L., Donna J. Winslow og Alise Weibull (2006). «Military culture», i Caforio (red.).
- Soldatens bok* (1911), se Forsvarsdepartementet (1911).
- Steder, Frank Brundtland og Maria Fleischer Fauske (2012). *Tiltak for å øke kvinneandelen i Forsvaret*. FFI-rapport 2012/00903. Kjeller: Forsvarets Forskningsinstitutt.
- Stubberud, Tore Asmund (2004). «Verneplikten og oppfatninger om krig». *NMT*, 171, nr. 12, s. 4 – 12.
- Syse, Henrik (2003). *Rettferdig krig?* Oslo: Aschehoug.

- Sørensen, Øystein (2004). *Historien om det som ikke skjedde*. Oslo: Aschehoug.
- Tvedt, Terje (2002). *Verdensbilder og selvbilder. En humanitær stormakts intellektuelle historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ulriksen, Ståle (2002). *Den norske forsvarstradisjonen: Militærmaakt eller folkeforsvar?* Oslo: Pax.
- Van Evera, Stephen (1991). «The cult of the offensive and the origins of the First World War», i Miller, Lynn-Jones og Van Evera (red.).
- Wallerstein, Immanuel (2007). *Maktens retorikk. Om europeisk universalisme*. Oslo: Spartacus.
- Walzer, Michael (2006). *Just and unjust wars. A moral argument with historical illustrations*. 4. utg. [først utg. 1977]. New York: Basic Books.
- Wolff, Stefan (2006). *Ethnic conflict. A global perspective*. Oxford: Oxford University Press.

FORSVARETS STABSSKOLE
FORSVARETS HØGSKOLE

Akershus Festning, bygning 10
Postboks 1550 Sentrum
0015 Oslo, Norge